

In het kader van de bouw van een onbemand informatiecentrum ter herdenking van de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog op de Lyssehoekbegraafplaats, gelegen langs de Boescheepseweg te Poperinge (provincie West-Vlaanderen), voerde een team van Monument Vandekerckhove nv tussen 27 mei en 8 juli 2011 een opgraving uit op een terrein van ca. 0,4ha, vlak naast het kerkhof. Het onderzoek gebeurde in opdracht van en werd gefinancierd door de bouwheer, de stad Poperinge. Vooraf was bekend dat het onderzoeksgebied deel uitmaakte van een groot veldhospitaal uit de Eerste Wereldoorlog. Verschillende bronnen tonen aan dat binnen het terrein een aantal hospitaalbarakken en een toegangsweg met rondpunt aanwezig waren.

Hoewel ook opmerkelijke sporen en vondsten uit oudere perioden werden aangetroffen (epi-paleolithicum, late ijzertijd of vroeg-Romeinse periode, late middeleeuwen, 17de-18de eeuw), lag de nadruk van de opgraving op de restanten van de hospitaalsite uit de Eerste Wereldoorlog. Tijdens het onderzoek werden kuilen en paalspooren aangetroffen die in direct verband te brengen zijn met de houten barakken die hier stonden. Enkele golfplaten, die als dakbedekking gebruikt werden, vertoonden inslagen van schrapnels, ook een bomput getuigt van de Duitse bombardementen. Een duizendtal kleine metalen voorwerpen werd aangetroffen, waaronder identificatieplaatjes, insignes, knopen, munten en kogels.

De uitgevoerde opgraving betekende een primeur in het archeologisch onderzoek van hospitaalsites uit de Eerste Wereldoorlog. Het is voor de eerste maal dat een deel van een hospitaal archeologisch onderzocht werd.

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING

POPERINGE LYSSENTHOEK (prov. WEST-VLAANDEREN)

BASISRAPPORT

Monument
Vandekerckhove

Auteur: Maarten BRACKE
Redactie: Bert ACKE

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Afdeling Archeologie
Rapport 2013/15

Figuur 1 op schutblad: Luchtfoto met aanduiding van het onderzoeksgebied gelegen naast het militaire kerkhof Lysseenthoek (bron: Annemie Morisse Talbot House).

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒		Prospectie ☐	
Vergunningsnummer: 2011/188			
Datum aanvraag: 13/05/2011			
Naam aanvrager: BRACKE Maarten			
Naam site: Poperinge, Boescheepseweg			
Naam aanvrager metaaldetectie: BRACKE MAARTEN			
Vergunningsnummer metaaldetectie: 2011/188 (2)			
Opdrachtgever:	Stad Poperinge Grote Markt 1 8970 Poperinge		
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster		
Bevoegde Vlaamse overheid:	Sam De Decker (Onroerend Erfgoed West-Vlaanderen)		
Bevoegde Intergemeentelijke Archeologische Dienst:	Jan Decorte (Archeo?)		
Projectleider:	Bert Acke		
Leidinggevend archeoloog:	Maarten Bracke		
Archeologisch team:	Thomas Apers, Annelies Maenhout, Frederik Roelens en Brecht Blanckaert		
Plannen:	Sharon Van Hove, Tina Bruyninckx		
Conservatie:	Ansje Cools		
Materiaaltekeningen :	Bert Mestdagh		
Start veldwerk:	27/05/2011		
Einde veldwerk:	08/07/2011		
Wetenschappelijke begeleiding:	Jan Decorte (Archeo?)		
Projectcode:	POLY11		
Provincie:	West-Vlaanderen		
Gemeente:	Poperinge		
Deelgemeente:	Poperinge		
Plaats:	Boescheepseweg		
Lambertcoördinaten:	X = 32519; Y = 170218; X = 32538; Y = 170231; X = 32645; Y = 170140; X = 32627; Y = 170109		
Kadastrale gegevens:	Poperinge Afdeling 3, Sectie I, Perceel 108A		
Beheer opgravingsdata:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster		
Beheer vondsten:	Stad Poperinge Grote Markt 1 8970 Poperinge		
Titel:	Archeologische opgraving Poperinge Lyssenthoek (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport.		
Rapportnummer:	2013/15		
Contact:	info@monument.be; T: +32 51 31 60 80		

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS.....	2
1. INHOUDSTAFEL.....	3
2. INLEIDING	5
3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS	7
3.1. TOPOGRAFISCHE EN BODEMKUNDIGE SITUERING	7
3.2. ARCHEOLOGISCHE SITUERING	10
3.3. HISTORISCHE SITUERING	19
3.3.1. <i>Steentijd</i>	19
3.3.2. <i>Metaaltijden (2100/2000 – 58/57 v. C.)</i>	19
3.3.3. <i>Romeinse periode (58/57 v. C. – begin 5de eeuw n. C.)</i>	20
3.3.4. <i>Middeleeuwen (5de eeuw – 1500), postmiddeleeuwen (1500 - 18de eeuw) en moderne tijd (19de eeuw - 1914)</i>	20
3.3.5. <i>Eerste Wereldoorlog (1914-1918)</i>	24
4. ONDERZOEKSMETHODE.....	37
4.1. ALGEMEEN.....	37
4.1.1. <i>Vraagstelling</i>	37
4.1.2. <i>Randvoorwaarden</i>	37
4.1.3. <i>Raadpleging specialisten</i>	38
4.1.4. <i>Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname</i>	38
4.2. BESCHRIJVING	40
4.2.1. <i>Voorbereiding</i>	40
4.2.2. <i>Veldwerk</i>	40
4.2.3. <i>Vondstverwerking en rapportage</i>	44
5. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN EN VONDSTEN	45
5.1. STRATIGRAFIE	45
5.2. EPI-PALEOLITHICUM (13000 – 9700/9600 BP).....	48
5.2.1. <i>Methodiek</i>	48
5.2.2. <i>Sporen en structuren</i>	49
5.2.2.1. <i>Boomvallen met lithisch materiaal</i>	49
5.2.2.2. <i>Lithisch materiaal in een secundaire context</i>	53
5.2.3. <i>Conclusie</i>	56
5.3. LATE IJZERTIJD/VROEG-ROMEINS (150 v. C. – 50/60 n. C.)	57
5.3.1. <i>Sporen en structuren</i>	57
5.3.2. <i>Vondstmateriaal</i>	60
5.4. LATE EN POSTMIDDELEEUEWEN (13 ^{DE} – 18 ^{DE} EEUW)	69
5.4.1. <i>Sporen en structuren</i>	69

5.4.2. Vondstmateriaal.....	69
5.4.2.1. Metalen vondsten	69
5.4.2.2. Aardewerk.....	75
5.4.2.3. Geweerkeien	78
5.4.2.4. Spreiding.....	81
5.5. EERSTE WERELDOORLOG 1914-1918	82
5.5.1. Sporen en structuren	82
5.5.1.1. Paalsporen barakken.....	82
5.5.1.2. Afvalkuilen tussen de barakken	91
5.5.1.3. Kuilen in de barakken	97
5.5.1.4. Aanwijzingen van Duitse bombardementen.....	102
5.5.1.5. Dug-out shelter	108
5.5.1.6. Onbepaalde WOI-sporen.....	110
5.5.2. Vondstmateriaal.....	111
5.5.2.1. Golfplaten.....	111
5.5.2.2. Medisch materiaal	112
5.5.2.3. Metalen voorwerpen	117
5.5.2.4. Glas	135
5.5.2.5. Aardewerk.....	140
5.5.2.6. Botmateriaal	145
5.5.2.7. Ander	147
5.5.3. Metaaldetectie	149
5.5.3.1. Naamplaatjes	150
5.5.3.2. Munitie	155
5.5.3.3. Munten.....	160
5.5.3.4. Insignes	163
5.5.3.5. Kledijelementen	168
5.5.3.6. Ander	175
5.5.3.7. Conclusie	179
5.5.4. Synthese.....	180
6. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS	183
7. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	185
7.1. ONDERZOEKSMETHODE	185
7.2. ONDERZOEKSRESULTATEN	187
7.2. ONDERZOEKSRESULTATEN	187
8. SYNTHESE	189
9. LITERATUUR.....	191
10. BIJLAGEN	195

2. INLEIDING

In het kader van de bouw van een onbemand informatiecentrum ter herdenking van de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog op de Lyssenthoekbegraafplaats, gelegen langsheen de Boescheepseweg te Poperinge (provincie West-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv tussen 27 mei en 8 juli 2011 een opgraving uit op een terrein van ca. 0,4ha, vlak naast het kerkhof. Het onderzoek gebeurde in opdracht van en werd gefinancierd door de bouwheer, de stad Poperinge, en volgens de bijzondere voorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed en Archeo7. Jan Decorte van Archeo7 stond in voor de wetenschappelijke begeleiding van het onderzoek.

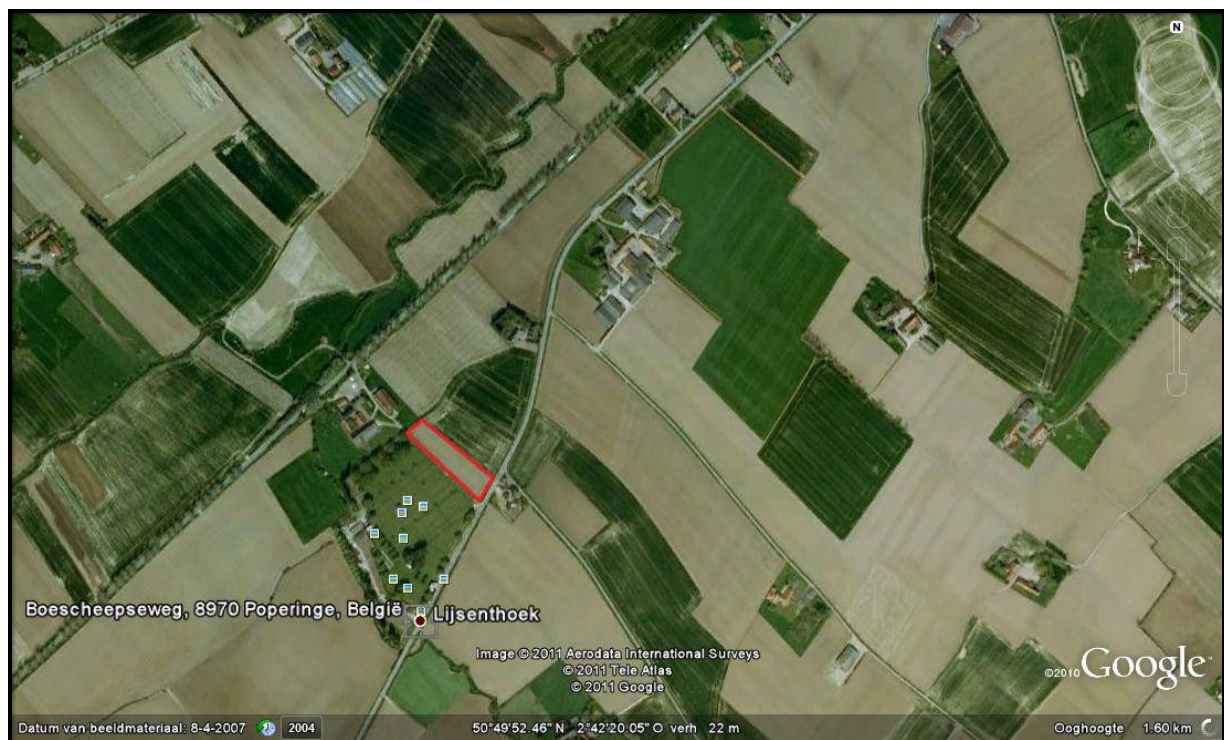
Dit onderzoek werd nodig geacht aangezien het terrein gelegen is in een gebied dat tijdens de Eerste Wereldoorlog in gebruik was als hospitaal. In 1915 werd door de Fransen een hospitaal ingericht in en rondom de hoeve Remi Farm. Nadien werd het hospitaal aanzienlijk uitgebreid en heringericht door de Britse troepen en bleef het tot het einde van de Eerste Wereldoorlog in gebruik als één van de grootste hospitaalsites aan het front. Tienduizenden soldaten werden naar hier gebracht en verzorgd. Duizenden stierven aan hun verwondingen en werden begraven op het nabijgelegen kerkhof Lyssenthoek. Het archeologisch onderzoek kan een licht werpen op deze vreselijke periode.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. In enkele inleidende hoofdstukken worden de geografische, bodemkundige, historische en archeologische situering van het terrein toegelicht, alsook de gebruikte methodologie bij het onderzoek. Vervolgens worden de resultaten besproken en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten met aanbevelingen voor eventueel verdere onderzoeksdaden. Het geheel wordt verduidelijkt door middel van kaarten en foto's. Als bijlage zijn de gedigitaliseerde overzichtsplannen opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de plannen, de veldtekeningen, de inventarissen en de digitale versie van deze tekst.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: de stad Poperinge, Jan Decorte (Archeo7), Sam De Decker (Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen), Prof. Philippe Crombé en Prof. Wim De Clercq (UGent) voor de uitgevoerde determinaties, Annemie Morisse (Talbot House) voor de geleverde

informatie en hulp, Anton Eryvynck (Onroerend Erfgoed) voor het bekijken en determineren van het botmateriaal, de medewerkers van het In Flanders Fields Museum en het Stedelijk Museum Ieper, in het bijzonder Dominiek Dendooven voor het kaartmateriaal, Kristof Blik (Memorial Museum Passchendaele) voor het samen bekijken van de resultaten, Ramses Vanherpe voor de militaire begeleiding en de hulp bij de determinaties, Martin Vanthomme voor de determinatie van de aangetroffen obusfragmenten, landmeetkundig studie bureau Verhelle en de firma Verbeke met kraanman Gunther voor het uitstekend geleverde kraanwerk.

Figuur 2: Aanduiding van het onderzoeksgebied (ca. 0,4ha) aan de Boescheepseweg (rood) ten noordoosten van het militair kerkhof Lyssenthoek en ten zuidoosten van de boerderij Remi Farm (© Google Earth 2011).

3. BESCHRIJVING VAN DE VINDPLAATS

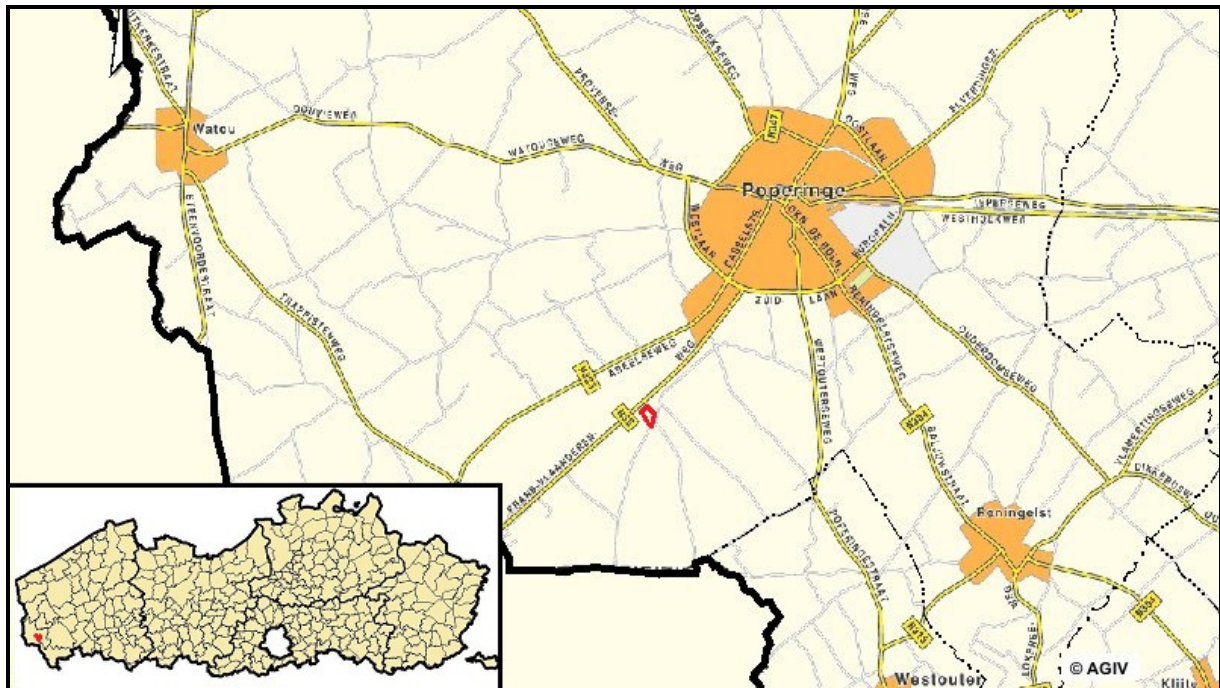
3.1. Topografische en bodemkundige situering

Poperinge bevindt zich in de Westhoek in de provincie West-Vlaanderen, nabij de Franse grens. De gemeente telt naast Poperinge nog vijf deelgemeentes: Reningelst, Krombeke, Proven, Watou en Roesbrugge-Haringe. Zie figuren 2 en 3 voor de situering van het onderzoeksterrein.

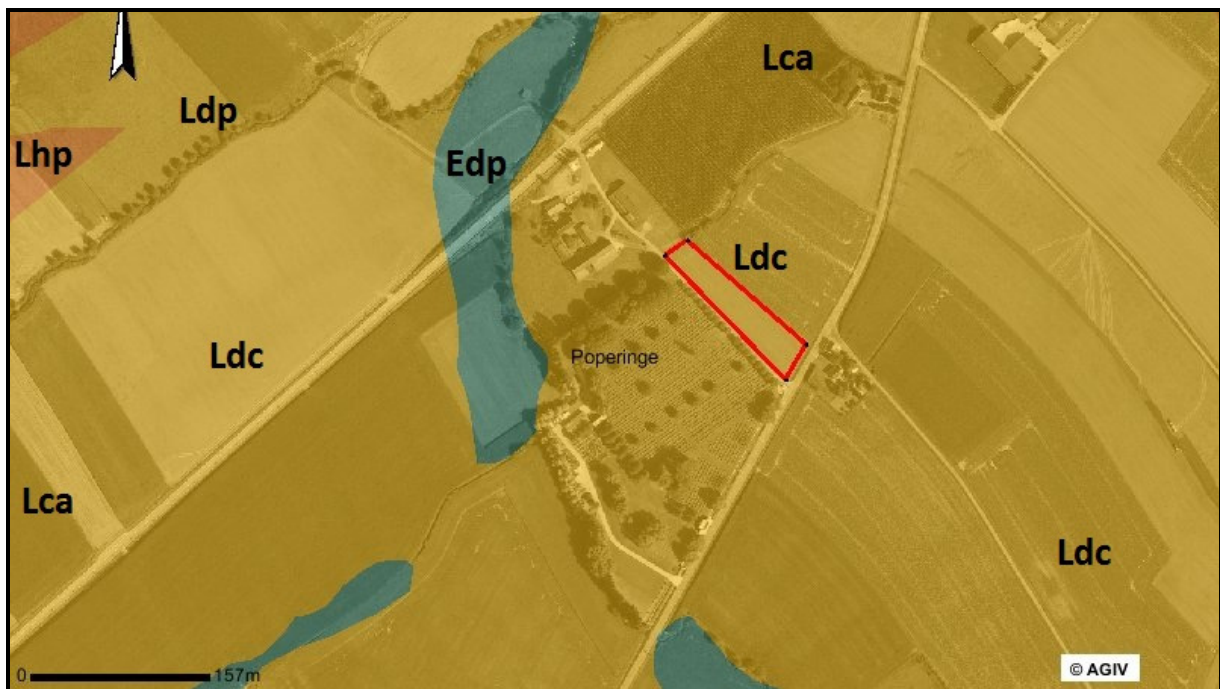
Bodemkundig gezien is het terrein gelegen in een gebied dat gekenmerkt wordt door zandleembodems (zie figuur 4). Op het terrein bestaat de bodem uit een matig natte zandleembodem met een sterk gevlekte en verbrokkelde textuur B-horizont, aangegeven op de bodemkaart als bodemtype Ldc. Rondom het onderzoeksgebied wordt het bodemtype Lca aangegeven, wat staat voor een matig droge zandleembodem met een textuur B-horizont. In de ruimere omgeving worden ook nog sterk gleyige kleibodems (Edp) aangetroffen, onder andere aan de Vleter- en de Winterbeek.

De TAW-waarde van het onderzoeksgebied op maaiveldniveau varieert van + 24,64m TAW in het zuidoostelijk deel, naar +25,33m TAW als hoogste punt centraal in het onderzoeksgebied en +24,55m TAW in het noordwestelijk deel aan de Winterbeek (zie figuur 5). Het onderzoeksgebied vertoont aldus de kenmerken van een licht glooiende of licht bolle akker. Vóór het onderzoek was het terrein in gebruik als akkerland. Het eerste vlak, net onder de ploeglaag, bevindt zich op een 40 tot 50cm onder het maaiveldniveau. Het tweede vlak dat aangelegd werd op het moederbodemniveau situeert zich op 80 tot 120cm onder het maaiveld. Een gedetailleerde beschrijving van de stratigrafie is terug te vinden onder hoofdstuk 5.1. Stratigrafie.

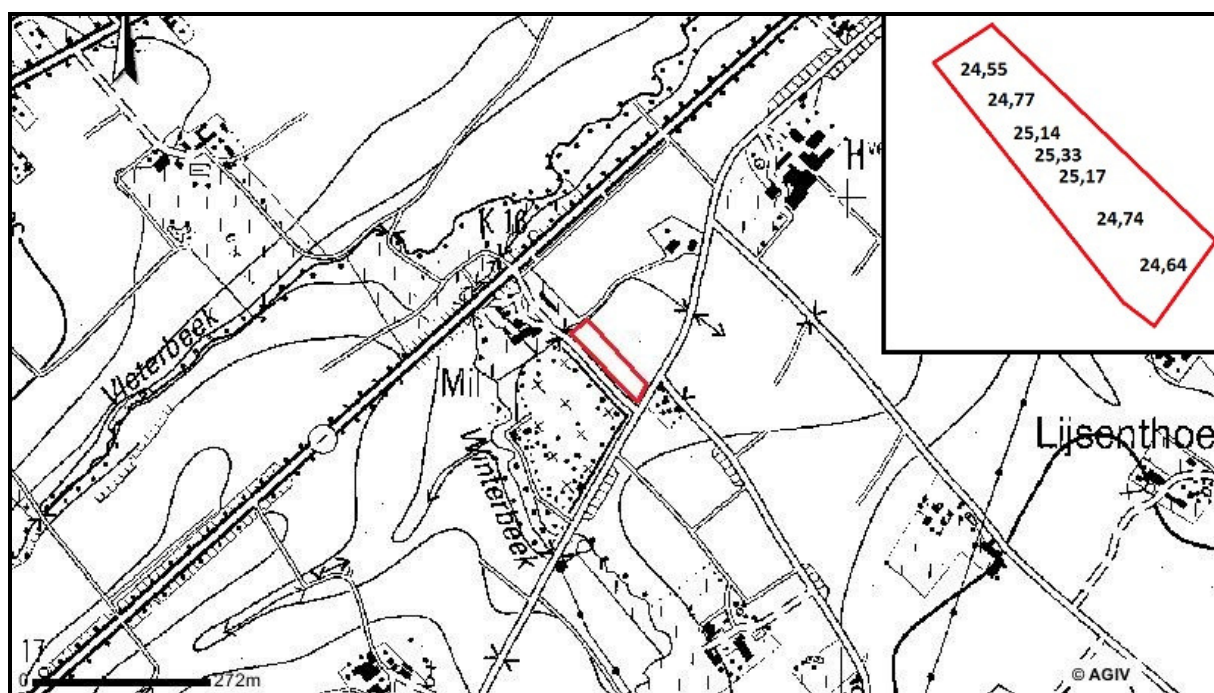

Figuur 3: Aanduiding van de opgravingszone (rood) gelegen ten zuidwesten van Poperinge-centrum en ten noordwesten van Reningelst (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

Figuur 4: Bodemkaart met aanduiding van de voorkomende bodemtypes; het onderzoeksgebied wordt aangegeven in rood (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

Figuur 5: Topografische kaart met aanduiding van het plangebied in rood; het inzetkaartje geeft de hoogtes weer in +m TAW-waarde op het maaiveldniveau (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

3.2. Archeologische situering

In de ruime omgeving van het terrein zijn enkele sites en vondstlocaties aangegeven op de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) (zie figuur 6).

Het merendeel van de aangegeven locaties betreffen losse vondsten die opgenomen werden in een tentoonstellingscatalogus opgemaakt door Adriaen J. en Denaegel J. in 1990¹, in een artikel opgesteld door Termote J. en Vanacker R. in 1992² en in een bibliografisch repertorium van Bauwens-Lesenne M. uit 1963³.

Het gaat ondermeer om een gepolijste bijl in een grijskleurige silex en een klein gepolijst bijltje vervaardigd in een lichtgele silex (locatie 76995) die op een honderdtal meter van de Vleterbeek werden gevonden in de Elverdingseweg te Poperinge. Ter hoogte van het bejaardentehuis 'Sacré Coeur' in de Bruggestraat werd een driehoekig neolithisch werktuig in een ivoorblauwe silex gevonden, alsook een Romeinse munt van keizer Galerius (294-311 n. C.) of een middelbrons van Maximianus Herculus (locatie 71048). Bij de 'Bakeroet Octaaf' werd laatmiddeleeuws materiaal aangetroffen hoofdzakelijk bestaande uit keukengerei zoals een voorraadpot met lobversiering op de rand, kookpotten, kannen en kruiken, braadpannen, schalen, kommen, melkteilen en vuurstolpen (locatie 77089). In de tuin van de woning in de Professor Dewulfstraat 132 werd gelijkaardig middeleeuws aardewerk en pottenbakkersafval aangetroffen. Ook werd hier een Romeinse munt van Keizer Hadrianus opgediept die geslagen werd in de periode 128-138 n. C. (locatie 76999). Op de hoek van de 'Nieuwe Marct' (nu burgemeester Bertenplein) en de 'Hondsgracht', die in de loop van de 18de eeuw gedempt werd, werd een fragment van een Gallo-Romeinse pot met een dikke platte rand teruggevonden. Ook kwam hier een vondstenconcentratie van laatmiddeleeuws materiaal aan het licht, waaronder een gedeukte kookpot (misbaksel), een fragmentaire kom, een fragment van een bodem van een doofpot, een zuigkannetje en een fragmentair bewaarde kruik uit Raeren (locatie 77054). In de Pereboomstraat 3 in Poperinge werd een mes teruggevonden vervaardigd in een lokale bruine silex (locatie 76997). In de Boeschepestraat nabij de Vleterbeek werd enkele losse vondsten gedaan waaronder een pot uit de IJzertijd en wat aardewerk uit de late en postmiddeleeuwen (locatie 77095). In de Doornstraat werd een neolithische gepolijste bijl in een bruine silex teruggevonden (locatie 76996). In Poperinge werd op verschillende plaatsen (Gasthuisstraat-Noordstraat, Casselstraat en Abeelseweg) de antieke bestrating van de

---

¹ ADRIAEN e.a., 1990.

² TERMOTE & VANACKER, 1992.

³ BAUWENS-LESENNE, 1963.

‘Steenstraete’ of de ‘Diksmuiden Heerweg’ aangesneden. Dit is een overblijfsel van de Romeinse weg (*diverticulum*) van Cassel naar de streek van Brugge en Aardenburg. De ‘Steenstraete’ is 5m breed en ligt tussen 0,7 en 1,5m diep onder het huidig straatniveau. De bodem is samengesteld uit een 20cm dikke laag keien en verbrijzelde ijzerzandstenen. Bij het ploegen van enkele akkerlanden aan de Abeelseweg werden fragmenten van *tegulae* en scherven *terra sigillata* aangetroffen samen met brokstukken ijzerzandsteen die gebruikt werden als verhardingsmateriaal voor de Romeinse weg (locatie 71042)⁴.

Diverse steentijdvondsten werden aangetroffen in de alluviale afzettingen van de Heidebeek in Roesbrugge-Haringe. Deze vondsten kwamen aan het licht bij het diepploegen van de nabijgelegen akkers (prospecties) en bij het uithalen van de bedding van de Heidebeek. Zo werden op de rand van het alluvium van de Heidebeek na het diepploegen enkele neolithische en Romeinse prospectievondsten gedaan (locatie 76139). Het gaat om een aantal midden-neolithische werktuigen waaronder een kleine eindschrabber, twee geretoucheerde afslagen en een fragment van een steker. Daarnaast werd voornamelijk debitagemateriaal aangetroffen bestaande uit een kern, een afslag en een onregelmatige kernrandkling. Het ensemble vormt echter geen silexhomogeniteit. Uit de midden Romeinse tijd werd, naast enkele *tegulae*fragmenten, ook aardewerk aangetroffen bestaande uit Arraswaar, wrijfschalen, voorraadpotten en lokaal vervaardigd aardewerk, samen met een fragment van een maalsteen in basalt. In de Montefoulstraat in Roesbrugge-Haringe werden eveneens neolithische en Romeinse vondsten teruggevonden (locatie 76143). Het gaat om een midden-neolithische distale kernrandkling, driehoekig van doorsnede, geretoucheerd op de linkerboord vervaardigd in een donkerbruine fijnkorrelige silex. Enkele fragmenten Arraswaar kunnen gedateerd worden in de vroeg Romeinse periode samen met handgevormd aardewerk vervaardigd volgens de inheemse IJzertijdtraditie. In de bedding van de Heidebeek werden 17 artefacten uit de midden- tot laat-neolithische periode teruggevonden, waarvan 10 werktuigen: twee eindschrabbers op een afslag, een hoefschrabber, twee afgeknotte werktuigen, een rechthoekige driehoek, een gesteelde pijlpunt, een kling met een afgestompte boord en twee geretoucheerde klingfragmenten (locatie 76144). De overige artefacten kunnen als debitagemateriaal beschouwd worden en bestaan uit twee kernen met één slagvlak, een grote afslag en drie klingen. Opvallend is de eenvormigheid in de silexsoort wat mogelijk wijst op een éénfasige site. In de bedding van de Heidebeek, wat meer naar de Franse grens op, werd nog een midden- tot laat-neolithische eindschrabber op een afslag met een breed uitlopend schrabhoofd gevonden samen met een duimnagel- of cirkelschrabber (locatie 76147). Veel archeologisch materiaal werd

---

⁴ ADRIAEN e.a., 1990.

aangetroffen bij het uitspreiden van het slib van de Heidebeek over de aangrenzende akkerlanden (locatie 76148). Zo werd een grote hoeveelheid Romeins materiaal aangetroffen wat duidelijk wijst op een Romeinse occupatie op het nabijgelegen plateau. Het gaat om fragmenten van kruikamforen, kruiken, wrijfschalen, voorraadpotten, Arras-waar, kookpotten, dakpanfragmenten en een slingersteen in gebakken huttenleem. Ook aardewerk uit de late IJzertijd werd aangetroffen. Het gaat om handgevormd aardewerk grof verschaald met schervengruis, kook- en voorraadpotten met een eenvoudige uitstaande rand en kommen. De scherven vertonen grove kamversiering, groeven en vingerindrukken. Een randfragment van een tasvormig kommetje en een bandoor kunnen dan weer gedateerd worden in de late Bronstijd. Ook enkele midden-neolithische vondsten werden aangetroffen. Het gaat om een kookpotfragment met een opstaande spits uitlopende rand en een versiering van ingedrukte rijen punten en streepjes, een werktuig in silex en een priem gemaakt uit rendiergewei. Als laatste werden nog scherven aangetroffen uit de vroege en late middeleeuwen⁵.

In Watou werd een zilveren munt en een *Denarius* van Augustus (27 v. C.-14 n. C.) (locatie 71052 en 71055) gevonden. In Poperinge zelf werden nog een aantal muntvondsten gedaan. Het gaat om een munt van het *gens Servilia* (locatie 71045), een zilveren munt van Trajanus (98-117 n. C.) (locatie 71046), twee zilverstukken van Tiberius (14-37 n. C.) en Commodus (177-192 n. C.) en een munt van Faustina Senior (138-140/141 n. C.) (locatie 71047) en een zilverstuk van Vespasianus (69-79 n. C.). Ook werden een schotel in *terra sigillata* (locatie 71049) en enkele fragmenten van Romeinse potten op diverse locaties in Poperinge teruggevonden (locatie 71050). Als laatste werd nog een zilverstuk van Vespasianus (69-79 n. C.) teruggevonden in Reningelst (locatie 71058)⁶.

Leman-Delérive en Van Doorselaer maken in hun artikel over de Kelten en Belgen uit 1993 melding van twee muntvondsten uit de late IJzertijd⁷. In Watou werd een zilveren *Quinarius* van Commios teruggevonden (locatie 71054). Op de voorzijde staat een gehelmde buste met als opschrift 'Garmanos', op de keerzijde staat een paard met als opschrift 'Commios'. In Poperinge zelf werd een gouden éénzijdige stater teruggevonden die dateert uit de periode van de Gallische oorlogen tussen 58 en 51 v. C. (locatie 76473).

---

⁵ TERMOTE & VANACKER, 1992.

⁶ BAUWENS-LESENNE, 1963.

⁷ LEMAN-DELERIVE & VAN DOORSELAER, 1993.

Warmenbol beschrijft in zijn artikel uit 1989 vondsten die gedaan werden door Georges Hasse (1880-1956)⁸. Zo heeft hij een neolithische gepolijste bijl teruggevonden in Watou op de velden die eigendom waren van Eusèbe Heyman (locatie 71053). Het betreft een gepolijste bijl volgens het klassiek West-Europese type vervaardigd in een grijze silex afkomstig uit de mijnen van Spiennes. Ook maakt hij sprake van een mogelijke IJzertijd nederzetting van de Morini in het centrum van Poperinge, waartoe enkele potscherven en een muntvondst behoren (locatie 71040).

Despriet maakt in zijn artikel uit 1977 melding van een klein volledig bewaard neolithisch bijltje in jade dat aangetroffen werd nabij de grenspost Poperinge-Abele palend aan de weg van Abele-Watou (locatie 70216)⁹. Breuer beschrijft enkele vondsten van handgevormd zacht gebakken aardewerk dat ruim gedateerd wordt in de IJzertijd en een losse wandscherf in *terra sigillata* uit de Romeinse periode. De vondsten werden gedaan tegenover de herberg 'De Mollenval' op de baan naar Westouter in de tegelbakkerij Verelst (locatie 71041)¹⁰. Een artikel opgesteld door Putman, Soenen en Tieghem uit 1993 spreekt over een driehoekige paleolithische vuistbijl uit het laat-Acheuleaan (300.000 – 41.000/35.000 BP) die teruggevonden werd in het centrum van Poperinge (locatie 76470)¹¹. In het werk van Devriendt en Termote uit 1988 is er sprake van een Gallo-Romeinse vindplaats aan de Nachtegaalstraat in Roesbrugge (locatie 76423)¹².

Enkele locaties aangegeven op de Centrale Archeologische Inventaris wijzen op laatmiddeleeuwse bewoning. In de meeste gevallen betreft het hoeves, waarvan sommige voorzien zijn van een walgracht. Deze bevinden zich hoofdzakelijk meer ten oosten van Poperinge en in de omgeving van Ieper.

In de ruime omgeving werden recent een aantal archeologische prospecties en opgravingen uitgevoerd. Op de Grote Markt in Poperinge werd in 2010 door archeologen van Monument Vandekerckhove nv een archeologisch onderzoek uitgevoerd waarbij sporen en structuren aangesneden werden uit diverse periodes (locatie 151409)¹³. Er werd een greppel van 75cm aangesneden waarin silexen werden aangetroffen, één ervan kan mogelijk gedetermineerd worden als een laatneolithische

---

⁸ WARMENBOL, 1989.

⁹ DESPRIET, 1977.

¹⁰ BREUER, 1939.

¹¹ PUTMAN e.a., 1993.

¹² DEVRIENDT & TERMOTE, 1988.

¹³ TROMMELMANS & ACKE, 2010.

schrabber. Daarnaast werd een Romeinse *terra sigillata*-scherf teruggevonden die zich in een secundaire context bevond (zie figuur 7). Het overgrote deel van de sporen behoort tot de middeleeuwse periode. Het gaat om resten van de Lakenhalle, een brede laat 13de – vroeg 14de-eeuwse gracht met zeer veel vondstmateriaal, een middeleeuwse weg en diverse (paal)kuilen. Enkele sporen en vondsten kunnen toegeschreven worden aan de Eerste Wereldoorlog. In de meeste gevallen bestaat het uit fragmenten en onderdelen van obussen.

Een ander archeologisch onderzoek werd uitgevoerd in 2009 in Reningelst in de Kriekstraat (locatie 150638)¹⁴ door Archaeological Solutions. Bij dit onderzoek werden greppels en paalkuilen aangesneden uit de IJzertijd wat wijst op bewoning met een bijbehorende perceelsindeling. Ook werd een Romeins brandrestengraf teruggevonden. Enkele paalsporen en greppels konden gedateerd worden in de middeleeuwen. Als laatste werden sporen aangetroffen uit de Eerste Wereldoorlog. Zo werden een tiental kuilen aangesneden waarin krengebegravingen werden aangetroffen. Het gaat om paarden die ingezet werden in het vervoer van munitie en goederen tijdens de oorlog. Enkele van de paarden vertoonden op de schedel een inslag van een kogel. Deze werden, daar hun verwondingen te ernstig waren, afgemaakt om ze niet langer meer te laten lijden. Enkele kuilen bevatten ook ander materiaal waaronder SRD-rumkruiken, een medicinale fles, gasmaskers (*Small box respirators*) en zelfs een klaroen (zie figuur 8). Ook werd een munitiedepot aangetroffen waarin een tiental Britse 60-ponders gestockeerd lagen. Deze bleken gevuld te zijn met gas maar stonden nog niet op scherp, getuige hiervan zijn de transportkoppen die nog bovenaan in de obus zaten.

Een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door Antea in het voorjaar van 2011 naar aanleiding van de uitbreiding van de Poperingse industriezone 'Sappenleen' leverde sporen op uit diverse periodes¹⁵. Naast enkele steentijdconcentraties werden sporen uit de metaaltijden, de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen aangesneden. Ook sporen en structuren uit de Eerste Wereldoorlog kwamen aan het licht, waaronder de resten van loopgravenstelsels (*Poperinghe Line* 1917-1918), bunkers, smalsporen en munitiedepots. Het eerder uitgevoerde historisch onderzoek door Frederik Demeyere¹⁶, specifiek op de resten van de Eerste Wereldoorlog gericht, wees uit dat het terrein belangrijke relictten uit deze periode bevatte waaronder twee kampplaatsen (Warratah).

---

¹⁴ BOUCKAERT e.a., 2009.

¹⁵ DEMEY e.a., 2011.

¹⁶ DEMEYERE, 2010.

In juli 2011 werd door archeologen van Monument Vandekerckhove nv een kleinschalige opgraving nabij de Sint-Jansstraat te Poperinge uitgevoerd, in opdracht van Paletten De Backer¹⁷. De zone werd geselecteerd op basis van het uitgevoerde proefsleuvenonderzoek door Antea waarbij een kruispunt van twee loopgraven en een rechthoekige schuilplaats werd vastgesteld. In totaal werd een zone van ca. 1100m² onderzocht waarbij twee loopgraven (*supervision trench* en *front line trench*), een communicatieloopgraaf en een *small elephant* werden blootgelegd, daterend van het einde van 1917 of het begin van 1918 als onderdeel van de *Poperinghe Line* ten gevolge van het Duitse Lenteoffensief in april 1918 (zie figuur 9). In de loopgravenconstructies werden enkele vondsten opgediept waaronder een Franse bronzen 10 centimes, een schouderinsigne van de Royal Irish Rifles, een benen tandenborstel, een groenkleurige whiskyfles en de resten van een *Small box respirator* (gasmasker). Ook een afvalkuil met slachtafval van runderen, ijzeren conservenblikken, glas en een *cloth bandoleer* werd aangesneden. Een laat-/postmiddeleeuwse gracht werd eveneens teruggevonden tijdens het onderzoek, alsook een onbepaalde proximale silexafslag in een lokale donkerbruine tot bruin gevlekte kleur.

Begin 2012 werden twee proefsleuvenonderzoeken uitgevoerd door Monument Vandekerckhove nv¹⁸. Het eerste onderzoek bevond zich op een terrein aan de Douvieweg in Watou. Dit onderzoek leverde naast Romeinse sporen ook een loopgraaf en twee afvalkuilen op. De loopgraaf werd aangegeven op de loopgravenkaart en dateert uit het einde van de Wereldoorlog. Vermoedelijk was hij slechts kortstondig of zelfs niet in gebruik. Vondstmateriaal werd hierin niet aangetroffen. De twee afvalkuilen bevatten vondstmateriaal dat dateert uit 1917 of 1918. Het materiaal is overwegend Brits met eveneens wat medische flesjes en wat Amerikaans materiaal. De kuilen wijzen op een mogelijke (kleine) kampplaats in de directe omgeving, hoewel de kaarten dit niet aangeven. Het tweede proefsleuvenonderzoek werd uitgevoerd aan de Hipshoekbeek in Poperinge in de Diepemeers. Hier werd één rijk gevulde afvalkuil aangetroffen met een grote hoeveelheid wijn- en bierflessen. Ook hierin bevond zich naast het Brits materiaal ook wat Amerikaans. Aansluitend aan dit onderzoek werd een metaaldetectieonderzoek en oppervlakteprospectie uitgevoerd op een zone aan de beek waar vier barakken aangegeven staan op de loopgravenkaart. De metalen vondsten en glasconcentraties werden volgens hun exacte vindplaats ingemeten. Voornamelijk de glasconcentraties bracht de locatie van de barakken aan het licht. Één van de interessantste vondsten betreft een *capbadge* van West Yorkshire Regiment.

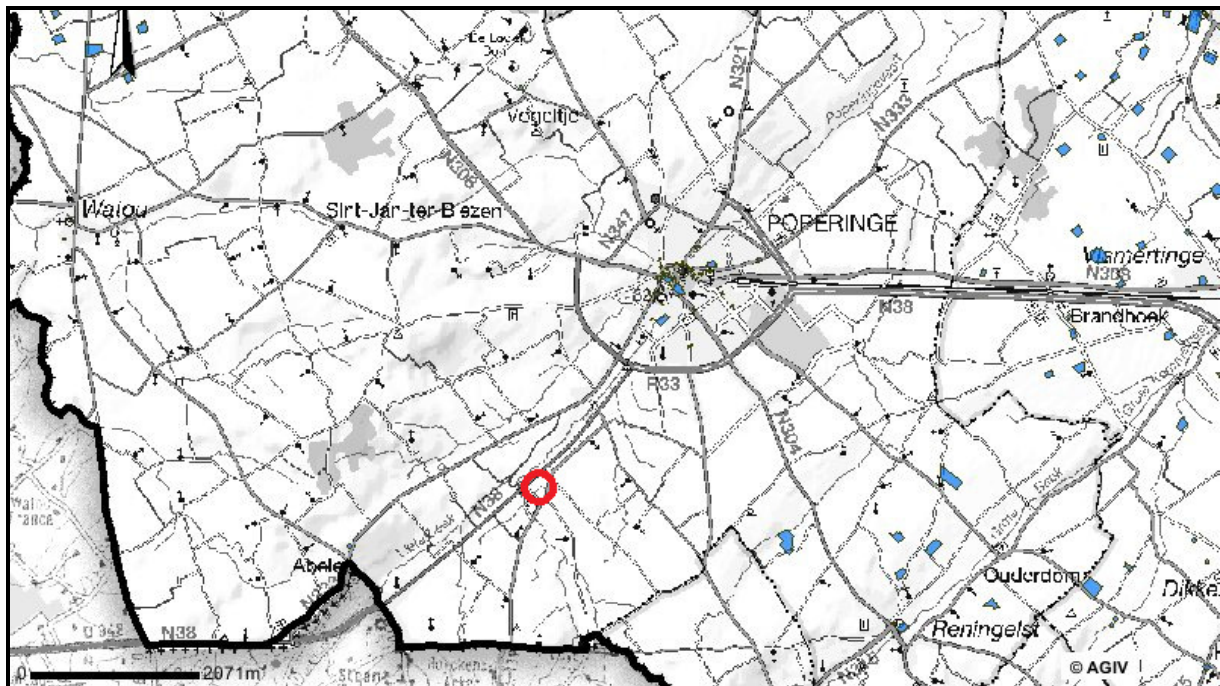
---

¹⁷ HEYVAERT e.a., 2011.

¹⁸ BRADT e.a., 2012 (a) en BRADT e.a., 2012 (b).

Als laatste gelden nog enkele vondstmeldingen die gemeld werden door Johan Dils bij uitgevoerde prospecties in de omgeving van Dikkebus. Het gaat in de meeste gevallen om vondsten die toegeschreven kunnen worden aan de Eerste Wereldoorlog. In enkele gevallen betreft het ook silexvondsten.

Ook vond een illegale opgraving plaats op een honderdtal meter ten noordoosten van het onderzoeksgebied (zie figuur 10). Enkele gravers hebben hierbij divers materiaal aangetroffen in een afvalkuil dat direct in verband staat met het hospitaal. Het gaat onder meer om flessen, medicinale flesjes, geëmailleerde borden en lampenkappen, lepels, gespen, knopen, een Britse drinkfles, ... De politie werd verwittigd en het vondstmateriaal werd in beslag genomen. Deze zone werd kort geprospecteerd tijdens het archeologisch onderzoek en bracht fragmenten van verbrande medicinale flesjes en ampullen, knopen en SRD-rumkruidfragmenten aan het licht. Duidelijk is een concentratie van het materiaal vast te stellen over een zone van ca. 20 bij 20 m. Door het beploegen van het land geraakten de bovenste opvullingspakketten van de afvalkuil(en) gedeeltelijk verspreid binnen deze zone.

Figuur 6: Uitsnede uit de Centrale archeologische inventaris met aanduiding van enkele gekende sites en opgravingen; in het rood wordt het onderzoeksgebied aangegeven (© <http://cai.erfgoed.net>).

Figuur 7: Een bodemfragment in *terra sigillata* uit de Romeinse periode aangetroffen in een secundaire context bij het archeologisch onderzoek op de Grote Markt van Poperinge.

Figuur 8: Aangetroffen vondstmateriaal bij het archeologisch onderzoek uitgevoerd in Reningelst in de Kriekstraat; centraal bevindt zich een grote medicinale fles, linksboven en rechtsonder sausflesjes, rechtsboven een bierfles uit Reningelst en linksonder een SRD-rumkruik (© Maarten Bracke).

Figuur 9: Loopgravenstelsel aangetroffen bij het archeologisch onderzoek uitgevoerd in de Sint-Jansstraat te Poperinge, met in het inzetkaartje een teruggevonden schouderinsigne van de Royal Irish Rifles.

Figuur 10: Locatie van het onderzoeksgebied (rood) met aanduiding van de illegale opgravingszone en tevens het prospectiegebied (blauw) met een duidelijke concentratie aan vondstmateriaal (© <http://geovlaanderen.agiv.be>).

3.3. Historische situering

In de volgende hoofdstukken wordt chronologisch een archeologisch-historische schets van Poperinge en de directe omgeving gegeven aan de hand van historische, cartografische en bouwhistorische bronnen gekoppeld aan archeologische onderzoeken en vondstmeldingen. Sommige periodes zijn weinig tot niet gekend door het ontbreken van bronnen, waardoor men aangewezen is op archeologische onderzoeken, prospecties en vondstmeldingen. Archeologisch onderzoek werd echter nog niet veel uitgevoerd in en rond Poperinge, waardoor sommige informatie vrij schaars is. Toekomstige onderzoeken kunnen meer informatie aan het licht brengen in de (bewonings)geschiedenis van de regio.

3.3.1. Steentijd

Zoals in het vorig hoofdstuk aangehaald verwijzen diverse steentijdvondsten naar een vroege bewoning in en rond Poperinge van zowel rondtrekkende jagers-verzamelaars (paleo- en mesolithicum) als de eerste sedentaire mensen (neolithicum). Hun foerageerzone en nederzettingskeuze is sterk bepaald door de aanwezigheid van water, in dit geval in de directe omgeving van de Heidebeek en de Vleterbeek. Het vondstmateriaal bestaat uit bewapeningselementen (pijlpunten) en werktuigen (schrabbers, bijlen, ...). Het voorkomen van debitagemateriaal (chips, kernen, ...) wijst op de lokale vervaardigen van hun werktuigen. Hoofdzakelijk werd als grondstof silex gebruikt dat ter plaatse aangetroffen en gebruikt werd. Enkele bijlen werden dan weer aangevoerd als halfproduct vanuit diverse locaties, zoals mijnsilex afkomstig uit Spiennes, en vermoedelijk ter plaatse verder afgewerkt (neolithicum). In mindere mate werden benen voorwerpen teruggevonden vervaardigd uit rendiergewei. Als laatste zijn nog enkele neolithische scherven met wandversieringen te vermelden die aangetroffen werden in het slib van de Heidebeek.

3.3.2. Metaaltijden (2100/2000 – 58/57 v. C.)

Diverse vondsten uit de metaaltijden, zoals vermeld in hoofdstuk 3.2., wijzen op nederzettingen in en rond Poperinge. Het betreft veelal meldingen van toevalsvondsten die in de vorige eeuw werden gedaan. Echte archeologische sporen werden nog niet eerder aangetroffen, buiten het archeologisch vooronderzoek dat uitgevoerd werd door Antea bij de uitbreiding van de industriezone 'Sappenleen'. Deze zones dienen nog verder archeologisch onderzocht te worden en kunnen mogelijk bewoningssporen aan het licht brengen. Doch wijzen de diverse losse vondsten op bewoning. Naast aardewerk

uit de Brons- en IJzertijd getuigen ook twee muntvondsten uit de late IJzertijd (Menapiërs) van deze aanwezigheid. Tijdens een proefsleuvenonderzoek van Ruben Willaert BVBA werd begin 2012 waarschijnlijk een monument uit de Bronstijd aangesneden¹⁹. Het verdere onderzoek hiervan dient nog te gebeuren.

3.3.3. Romeinse periode (58/57 v. C. – begin 5de eeuw n. C.)

Uit deze periode getuigen meerdere vondsten van zowel schervenmateriaal als munten. Toch ontbreken ook hier echte bewoningssporen. Het betreft hoofdzakelijk vondsten die teruggevonden werden bij uitgevoerde prospecties of toevalsvondsten. Archeologisch onderzoek heeft nog geen Romeinse bewoning vastgesteld. Wel werden sporen aangetroffen bij het archeologisch vooronderzoek dat uitgevoerd werd door Antea bij de uitbreiding van de industriezone 'Sappenleen'. De nakende vervolgonderzoeken in het gebied zullen mogelijk bewoningssporen opleveren. Wel bevindt zich in Poperinge een aftakking of *diverticulum* van een Romeinse heirbaan die liep van Cassel over Poperinge en Elverdinge naar Brugge en Aardenburg. Resten hiervan werden op diverse locaties aangesneden.

3.3.4. Middeleeuwen (5de eeuw – 1500), postmiddeleeuwen (1500 - 18de eeuw) en moderne tijd (19de eeuw - 1914)

Hoewel archeologisch nog niet bevestigd, zou de Frankische familie 'Poppe' of 'Pupurn' zich gevestigd hebben aan het kruispunt van de Romeinse *diverticulum* Cassel-Aardenburg met de Vleterbeek, wat nu de huidige Grote Markt van Poperinge is²⁰. Het toponiem Poperinge zou volgens bepaalde hypothesen 'de woonst van Pupurn' betekenen²¹. De omgeving rondom bleef verder onontgonnen bosrijk gebied. Volgens een gangbare hypothese zou Poperinge in de 7de eeuw in het bezit komen van de Sint-Bertinusabdij van Sint-Omaars²². De eerste vermelding hierover spreekt echter over 850 n. C. Tot aan de Franse Revolutie in 1789 bleven de abten van deze abdij leenheren van Poperinge.

In de 11de eeuw is een bevolkingsexplosie vast te stellen. Dit brengt eveneens de grootschalige ontginningen van bossen met zich mee in de ruime omgeving rondom Poperinge en Ieper. De 12de en 13de eeuw wordt dan weer gekenmerkt door een

---

¹⁹ Persoonlijke communicatie Jan Decorte.

²⁰ DELEPIERE EN HUYS, 1989.

²¹ TILLIE, 1987.

²² HASQUIN, 1980.

bloeiperiode in de lakenhandel zowel voor Poperinge als Ieper. In 1275 waren Poperinge en Ieper twee van de 17 leden van de Hanze van Londen, ook wel de Vlaamse Hanze van Londen genoemd. Het doel van de Hanze was het beschermen en verdedigen van de belangen van de Vlaamse kooplieden die handel dreven met Engeland en Schotland. Lodewijk van Nevers gaf in 1322 Ieper het monopolie om laken te produceren. Binnen een straal van 12 km rondom Ieper mocht geen laken meer geproduceerd worden. Pas onder Lodewijk van Male (1346-1384) kreeg Poperinge de toestemming om terug laken te produceren, wel moest het laken verschillen van het Ieperse. Bijgevolg werd overgeschakeld op het produceren van licht laken ('nieuwe draperie'). Tijdens deze periode van bloei werd eveneens hout, afkomstig uit de nabijgelegen bossen, verscheept via de Poperingevaart en de IJzer naar de steden in Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Als weerspiegeling van de economische welvaart werden talrijke Gotische hallenkerken gebouwd in Poperinge en de omringende dorpen.

In de 15de eeuw kende Poperinge mindere tijden. De Engelsen en Fransen vernielden enkele keren de stad. Er braken stadsbranden uit en er heerste tot tweemaal toe hongersnood. Rond 1490 brak de pest uit en op het einde van de 15de eeuw ging de lakennijverheid sterk achteruit. Na de lakennijverheid vormt de hopteelt en het brouwen van bier een belangrijke bron van inkomsten. Reeds in de 15de eeuw werd hop geteeld in Poperinge. Zo werd in 1409 door Jan zonder Vrees de Hoporde gesticht. In 1573 werd het eerste bekende statuut voor de hop opgemaakt.

In de tweede helft van de 16de eeuw werd Poperinge een calvinistisch centrum en werd het geteisterd door godsdiensttroebelen. De Beeldenstorm in 1566 bracht veel schade toe en leidde tot een verzwakte economische toestand en een ontvolking. Op het einde van de 16de eeuw brak onder het bewind van Albrecht en Isabella (1598-1621) een periode van economische heropleving aan, maar niet voor lang.

In de tweede helft van de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw werd het gebied geteisterd door een reeks oorlogen die de economie niet ten goede kwam. Het gebied kwam achtereenvolgens in handen van Spanje (tot 1678, Verdrag van Nijmegen), Frankrijk (tot 1713, Vrede van Utrecht), Oostenrijk (tot 1791), Frankrijk (tot 1814) en Nederland (tot 1830) waarna de onafhankelijkheid van België werd uitgeroepen in 1830. De hopteelt speelde steeds een belangrijke rol, tot op de dag van vandaag.

Binnen het onderzoeksgebied worden geen structuren aangegeven op de Ferrariskaart (18de eeuw). In de directe omgeving van het terrein worden wel enkele woningen en erven aangeduid met bijbehorende akkerlanden. Meer naar het centrum op is een molen

zichtbaar (zie figuur 12). Mogelijk zijn de gebouwen aangegeven in de directe omgeving van het terrein de voorloper van de huidige boerderij Remi Farm. Een kort uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek van deze boerderij wees uit dat de stalling en delen van de andere gebouwen teruggaan tot de 18de of vroeg 19de eeuw²³. Het onderzoek bestond uit het fotografisch registreren van de dakgebintenstructuur en de aangebrachte telmerken (zie figuur 12). Ook werden diverse namen, teksten en data - ingekrast in de houten balken en planken - waargenomen, waarvan de oudste uit 1841 dateert. Deze zijn afkomstig van de 19de-eeuwse hoppetelers die hier aan het werk waren (zie figuur 13).

Figuur 11: Uitsnede uit de Ferrariskaart (18de eeuw) met aanduiding van het onderzoeksgebied en de omgeving (© http://www.kbr.be/collections/cart_plan/ferraris/ferraris_nl.html).

---

²³ Dit onderzoek werd tijdens het archeologisch onderzoek uitgevoerd met toestemming van de eigenaar van de boerderij, waarvoor dank.

Figuur 12: Zicht op de dak- en wandstructuur van de zuidelijke stalling van de hoeve Remi Farm met een detailopname van een telmerk II.

Figuur 13: Aangebrachte namen, teksten, tekeningen en data op de houten balken en planken in de zuidelijke stalling van hoeve Remi Farm.

3.3.5. Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Volgende tekst werd opgesteld door Annemie Morisse, werkzaam in het museum Talbot House in Poperinge. De tekst werd aangevuld met informatie uit een werk van Christiaan Depoorter: “Aan de Schreve: Militair hospitaal bij kerkhof Remy 1915-1916”, opgesteld in Poperinge.

Vanaf 1915 werd de omgeving van het gehucht Lyssenthoek opgenomen in het oorlogsgebeuren. De boerderij van Remi Quaghebeur (ook wel Remi Farm of Remi Siding genaamd) was ideaal gelegen ver achter het front buiten het bereik van artillerievuur en langs de spoorlijn Poperinge-Hazebrouck van waaruit heel Frankrijk kon bereikt worden. Ook de nabijheid van de Vleterbeek en de Winterbeek speelde een rol in de locatiekeuze. Het hele jaar door leverden beide beken het nodige water dat in een hospitaal noodzakelijk was. Ook de relatief droge bodemgesteldheid van de omgeving speelde een belangrijke rol. In 1915 wordt het eerste veldhospitaal, het HOE (l'Hôpital d'Evacuation N°15), door de Fransen opgetrokken. Dit hospitaal is

kleinschalig, met een viertal gestandaardiseerde prefab barakken van het type Besonneu van 24 bij 6m met een aarden vloer en enkele houten constructies die verankerd zijn met de boerderij. Om het in- en uitrijden te vergemakkelijken werd aan de straatzijde, rechtover het café De Boonaert, een rotonde aangelegd met een schildwachthuisje en slagboom. De huidige privéweg naar de hoeve langs de kerkhofmuur deed toen dienst als toegangsweg en werd verhard met steenslag. De hoeve zelf werd ingericht als staf- en dienstenkwartier en verblijfplaats voor het personeel, de officieren en de dokters. De hospitaalsoldaten en de brancardiers hadden hun onderkomen in de grote schuur.

Vanaf juli 1915 krijgen de Fransen versterking van het Royal Army Medical Corps (RAMC). De Britten vestigen zich op de evacuatiezone met twee Casualty Clearing Stations (CCS) N°10 en N°17. In oorsprong waren deze enkel bedoeld om gewonde soldaten te triëren en door te verwijzen naar de 'base hospitals', maar al snel werden zieke en gewonde soldaten er ook behandeld en geopereerd. Na de operatie werden de patiënten verder verzorgd in Frankrijk. Indien de behandelingstijd langer duurde dan drie weken mochten ze verder recupereren in een 'home hospital' in het thuisland. Vanaf augustus 1916 neemt het 2nd Canadian CCS de gebouwen over van de Fransen. Het hospitaal wordt vanaf dan sterk uitgebreid. Het 2nd Canadian CCS, het 3rd Canadian CCS, het 10th British CCS en het 17th British CCS zijn vanaf dan goed voor 4000 hospitaalbedden. Op zijn hoogtepunt (augustus 1916 – januari 1918) telt de omgeving 'Remi Siding' vier grote veldhospitalen verspreid over vijftig hectare ingedeeld in straatjes met bloemenperkjes. De nabijgelegen begraafplaats krijgt in deze periode ook de naam Lyssenthoek Cemetery.

In het oorlogsdagboek van Achiël van Walleghem, onderpastoor van Dikkebus, beschrijft hij als ooggetuige op 22 augustus 1916 het volgende over het hospitaal en het kerkhof:

"In de namiddag doe ik een wandeling. Tussen de Leene en de Boonaert (langs de kalsijde van Boeschepe) wandel ik door de ambulance der Engelsen. Wat een prachtige tenten! Groot en talrijk opgeslagen op een grond herschapen in een park met bloemen, fijne graszoden en lieflijke boompjes. Een heel leger van ziekendragers en nursen. Aan de Boonaert bezoek ik ook het groot Engels kerkhof. Alle graven zijn prachtig opgeschikt. Nevens het Engels kerkhof ligt nog een Frans. Nochtans enkel een 40 Franse soldaten zijn er begraven."

De veldhospitalen op Remi zijn slechts een deeltje van een medisch raderwerk dat al in gang wordt gezet op het slagveld zelf. In de evacuatieketting (*chain of evacuation*) passeren gewonden eerst een trechtersysteem van verbandposten en 'dressing stations'. In deze 'collecting zone' scheidt men de 'walking wounded' van de 'stretcher cases'. Het

CCS bevindt zich in de 'evacuating zone'. In de regio rond Poperinge is Remi Siding in de beginjaren van de oorlog de enige locatie waar een veldhospitaal is opgetrokken. Enkel in het centrum van Poperinge-stad is er nog een CCS ondergebracht. Vanaf 1917 neemt de activiteit in de evacuatiezone toe. In de zomer van 1917 is generaal-majoor-arts Skinner (surgeon-general O.C.) bevoegd voor vijftien *clearing stations*. Er zijn *casualty clearing stations* in Proven (Mendinghem), Dozinghem (West-Vleteren), Brandhoek en Haringe (Bandaghem). Voor vele soldaten is dit trouwens grondgebied 'France', zo blijkt uit de correspondentie naar huis. Elke CCS-locatie krijgt een specifiek takenpakket toebedeeld. In Mendinghem worden hoofdwonden en slachtoffers van traangas (*lachrymatory gas*) behandeld. Dozinghem ontvangt de geïnfekteerde gewonden en de andere gasgevallen (N.Y.D. Gas). Ook de 'self-inflicted' komen er terecht. Brandhoek specialiseert zich in buikwonden en complexe breuken. Haringe vangt de zieken op uit het achtergelegen frontgebied (*back area*) en specialiseert zich in de N.Y.D.N. cases, de nog niet geïdentificeerde neurotische aandoeningen.

Remi werd opengesteld voor zieken en gewonden uit de 'forward area'. Het is een van de grotere CCS-locaties, ingericht voor 'urgent cases', de dringende gevallen. Tijdens de Slag van Mesen passeren op 7, 8 en 9 juni 1917 op Remi Siding bijna vijfduizend 'casualties' de veldhospitalen. Voor meer dan zeshonderd van hen is het meteen de laatste halte. De oorlogsdagboeken van de veldhospitalen geven een dagrelaas van de activiteiten op de site. Zo is er het rijk gestoffeerde logboek van de 2nd Canadian CCS. De notities over Remi starten in augustus 1916. James Edgar Davey, de luitenant-kolonel van dienst, beschrijft de vele infrastructuurwerken en voegt er minutieuze schetsen aan toe. Hij protesteert als blijkt dat het 2nd Canadian CCS enkel een positie krijgt als 'rest station', een afdeling om te recupereren. Een protest dat resultaat boekt, want op 15 november opent het CCS zijn hospitaalbarakken en mag er ook effectief worden behandeld. Vier dagen laten arriveren de eerste 85 patiënten. JE Davey brengt in zijn *war diary* verslag uit van de impact van het oorlogsgebeuren op de hospitaalsite. Bombardementen op Poperinge doen de houten barakken daveren. *Shrapnel* scheurt de tentzeilen kapot. Een observatieballon wordt neergehaald. JE Davey ziet hoe de piloot zich met zijn parachute kan redden. Dagelijks sluit hij zijn notities af met een overzicht van het weer. De *war diaries* zijn een uniek bronnenmateriaal. Rechtstreeks en ter plaatse neergeschreven geven ze een vrij objectief relaas van de medische hulpverlening. In zijn accuraatheid vermeldt de schrijver ook vaak de naam en/of het registernummer van soldaten en personeelsleden. Zulke naamsverwijzingen helpen op hun beurt weer om het persoonlijke verhaal van die ene soldaat te reconstrueren.

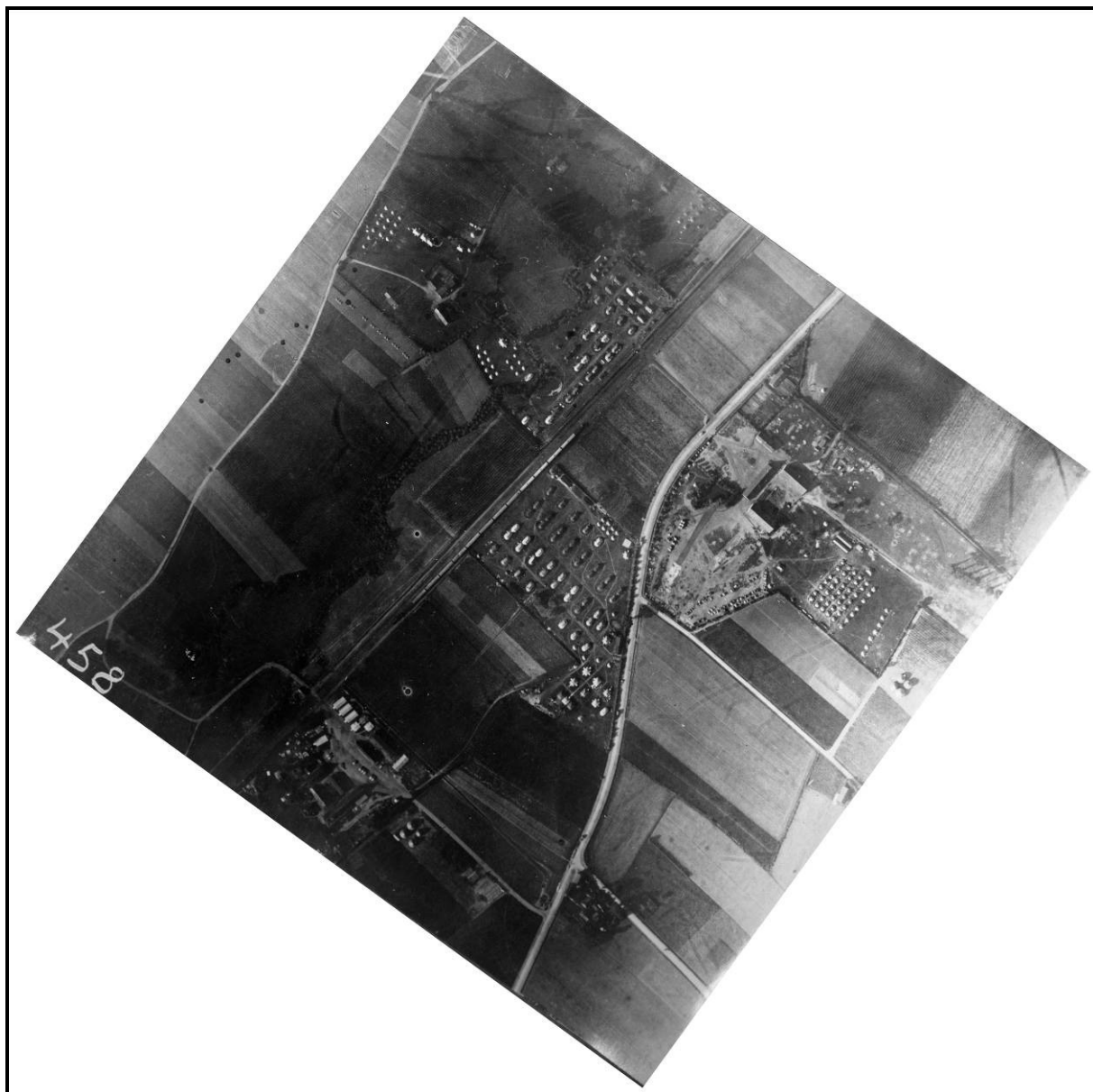
Wie het niet haalt, wordt ter plaatse begraven. De begraafplaats verbonden aan de veldhospitalen groeit gestaag. Op 27 juni 1915 worden de eerste drie Britse mannen begraven: soldaten Collings en McDermott en lieutenant Pryn. Soldaten en officieren worden apart gelegd. De soldaten zijn in een deken gewikkeld. De officier krijgt een houten kist. De huidige zones I en III, gelegen ten noordoosten, vormen de historische kern van Lyssenthoek Military Cemetery. In juli 1915 doet zich een eerste piek voor in het aantal graven. De maand sluit af met 137 begrafeniszen. Op 31 juli gaat het dagaantal voor het eerst over de grens van tien slachtoffers. Zestien mannen krijgen hun laatste rustplaats op Lyssenthoek. Frontgebeurtenissen weerspiegelen zich in die cijfers. De dag ervoor vond op het Hooge (Zillebeke) de eerste Duitse aanval met vlammenwerpers plaats. Onder de begraven soldaten zijn er zes die deel uitmaakten van het 7de Bataljon van de Rifle Brigade. De piekmomenten op Lyssenthoek volgen elkaar op. Eind 1915 liggen er 978 soldaten begraven. In 1916 komen er 1880 kruisen bij. De begraafplaats deint verder uit. In 1917 komen er net geen 5700 graven bij. Het jaar daarop zijn dat er 2035 en zelfs in 1919 komen er nog graven bij.

Op Lyssenthoek wordt na de oorlog een Stationary Hospital (tot 400 bedden) ingericht. Slachtoffers van ziekte of ongevallen worden er behandeld. De Spaanse griep velt heel wat arbeiders van het Chinese Labour Corps. Vijfendertig van hen liggen op Lyssenthoek begraven. Soldaat Meldrum is de laatste die op de begraafplaats terechtkomt. Hij sterft op 18 juni 1921 aan een bloeding. Het brengt het eindtotaal van Lyssenthoek op 10786 graven. Van dit eindtotaal hebben 10751 grafstenen een naam; slechts 35 'unknown soldiers' (zonder naam) liggen op Lyssenthoek begraven.

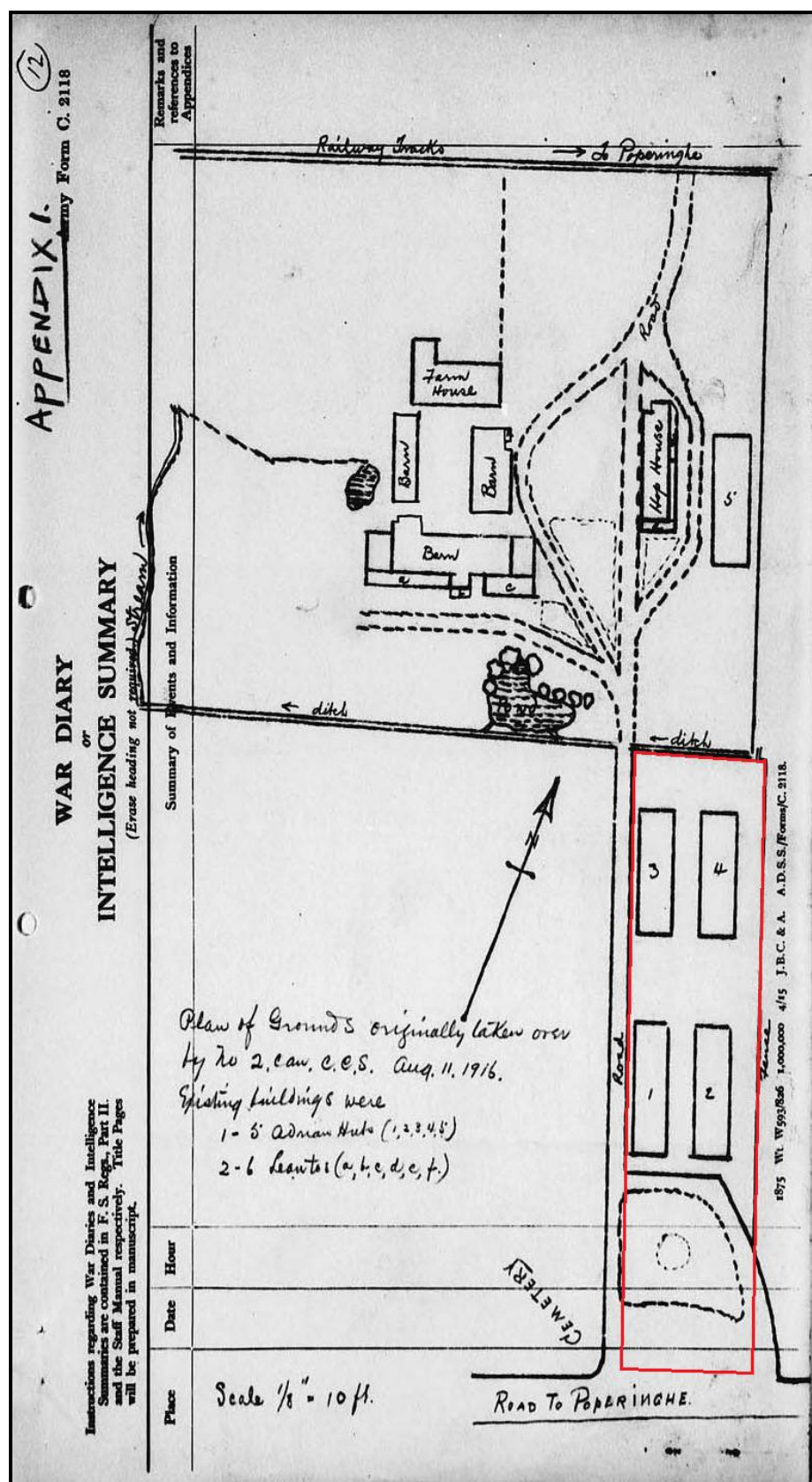
Onderstaande luchtfoto's, *trenchmaps* (loopgravenkaarten) en uitsneden uit de War Diaries geven een chronologisch overzicht weer vanaf 1915 tot en met 1918 waarbij duidelijke uitbreidingsfasen vast te stellen zijn (zie figuren 14-23). Als afsluiter worden nog een aantal toenmalige beelden getoond (zie figuren 24-26).

Figuur 14: Uitsnede uit een loopgravenkaart uit 1915. Binnen de omgeving worden nog geen structuren aangegeven. Wel staat centraal van zuidwest naar noordoost het treinspoor aangegeven tussen Poperinge en Hazebrouck (© In Flanders Fields Museum).

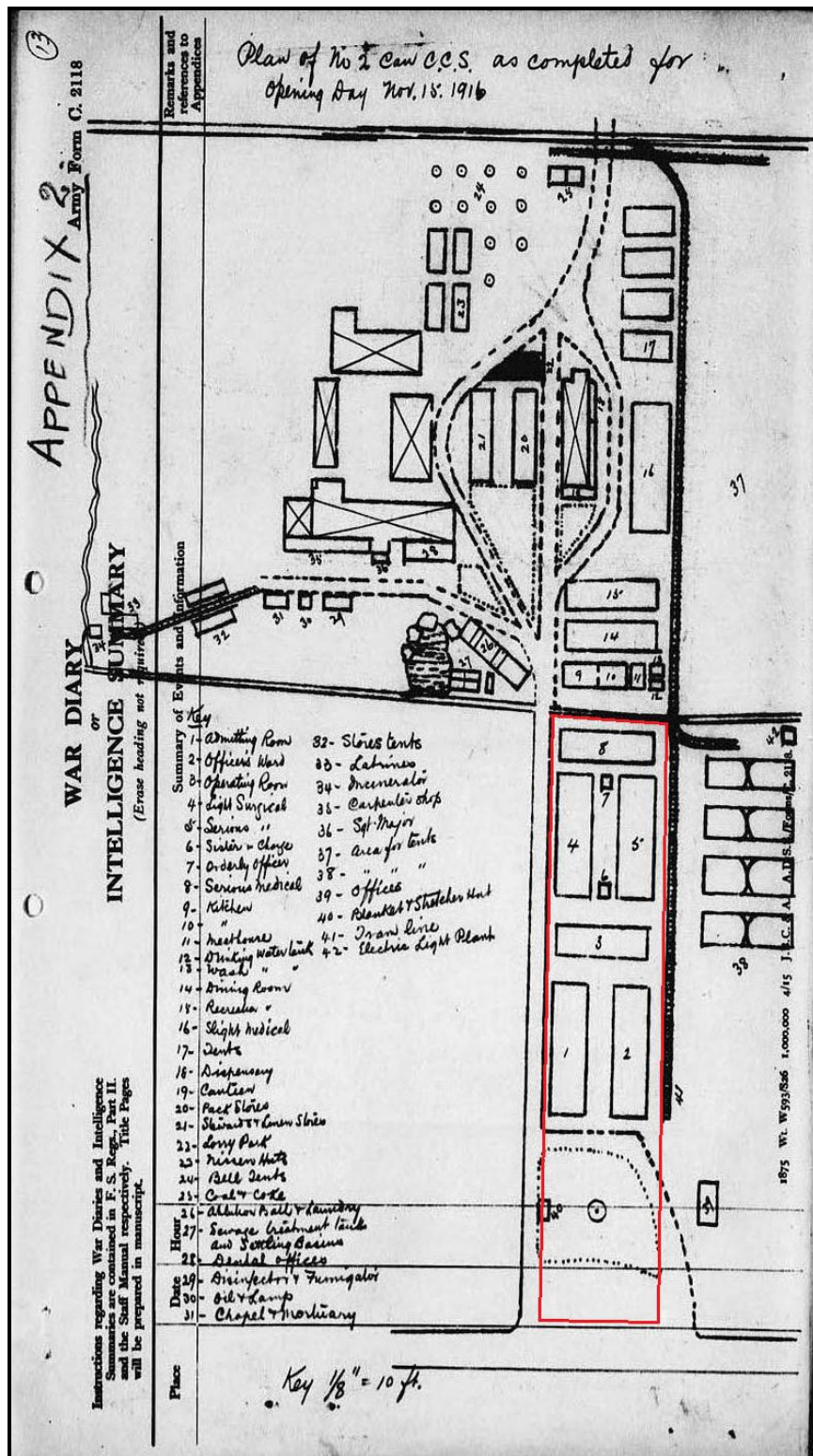

Figuur 15: Luchtfoto van het onderzoeksgebied en de omgeving uit 1915. Op dit moment bevinden zich nog geen barakken of andere constructies binnen het terrein, wel aan de hoeve Remi Farm en ten noordoosten van het onderzoeksgebied (© Annemie Morisse Talbot House).

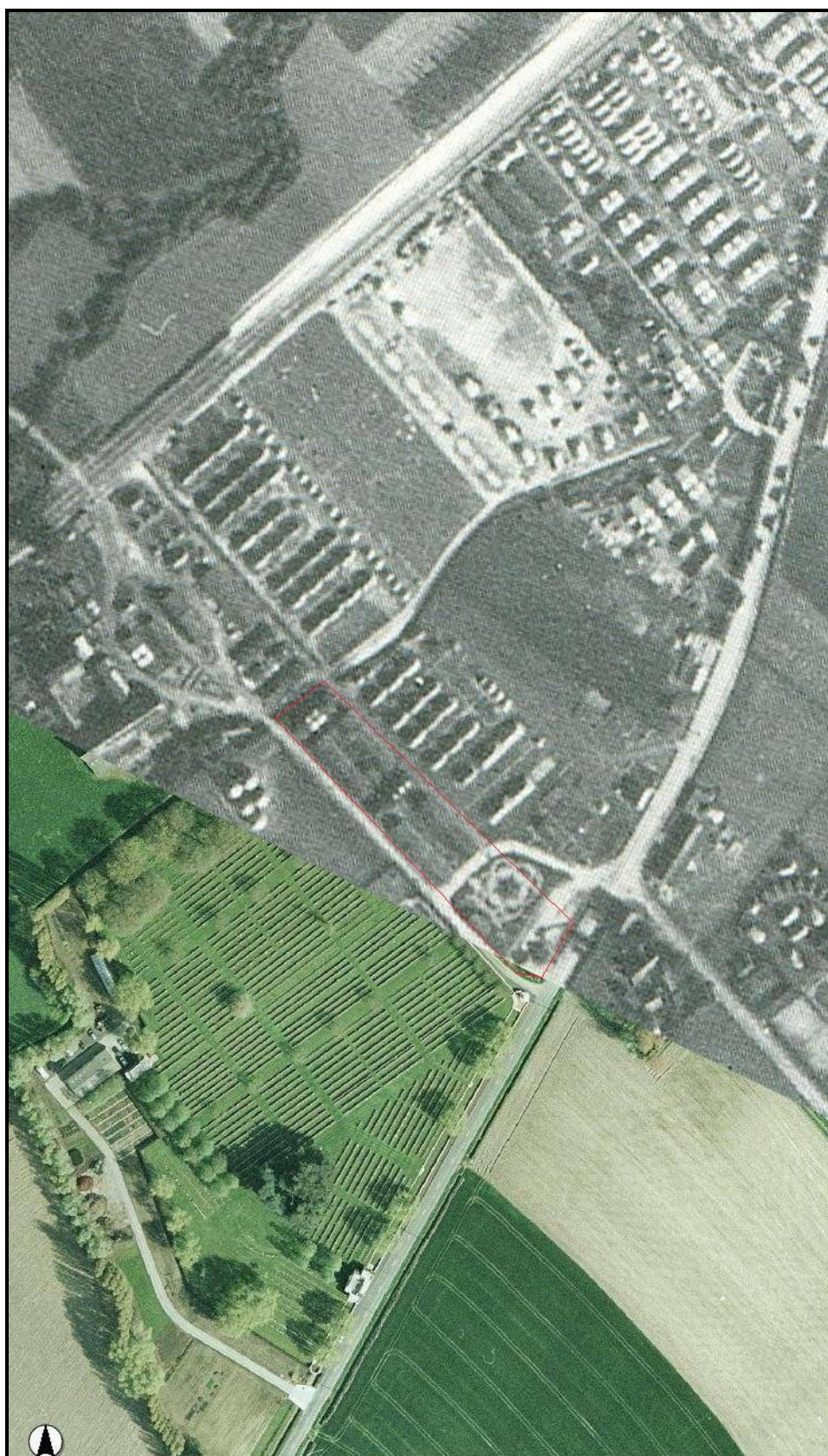
Figuur 16: Uitsnede uit de War Diaries. De tekening geeft de toestand weer op 11 augustus 1916. In het rood wordt het onderzoeksgebied aangegeven waarbinnen zich vier barakken en een rotonde bevinden (© Annemie Morisse Talbot House).

Figuur 17: Uitsnede uit de War Diaries. De tekening geeft de toestand weer op 15 november 1916. In het rood wordt het onderzoeksgebied aangegeven dat beduidend werd uitgebreid met enkele constructies. Er wordt aangegeven dat het gaat om 1. Admitting Room; 2. Officers Ward; 3. Operating Room; 4. Light Surgical; 5. Serious Surgical; 6. Sisters Change; 7. Orderly Office(r); 8. Serious Medical en 40. Blanket and Stretchers Hut. Ook rondom de hoeve Remi Farm komen verscheidene constructies bij (© Annemie Morisse Talbot House).

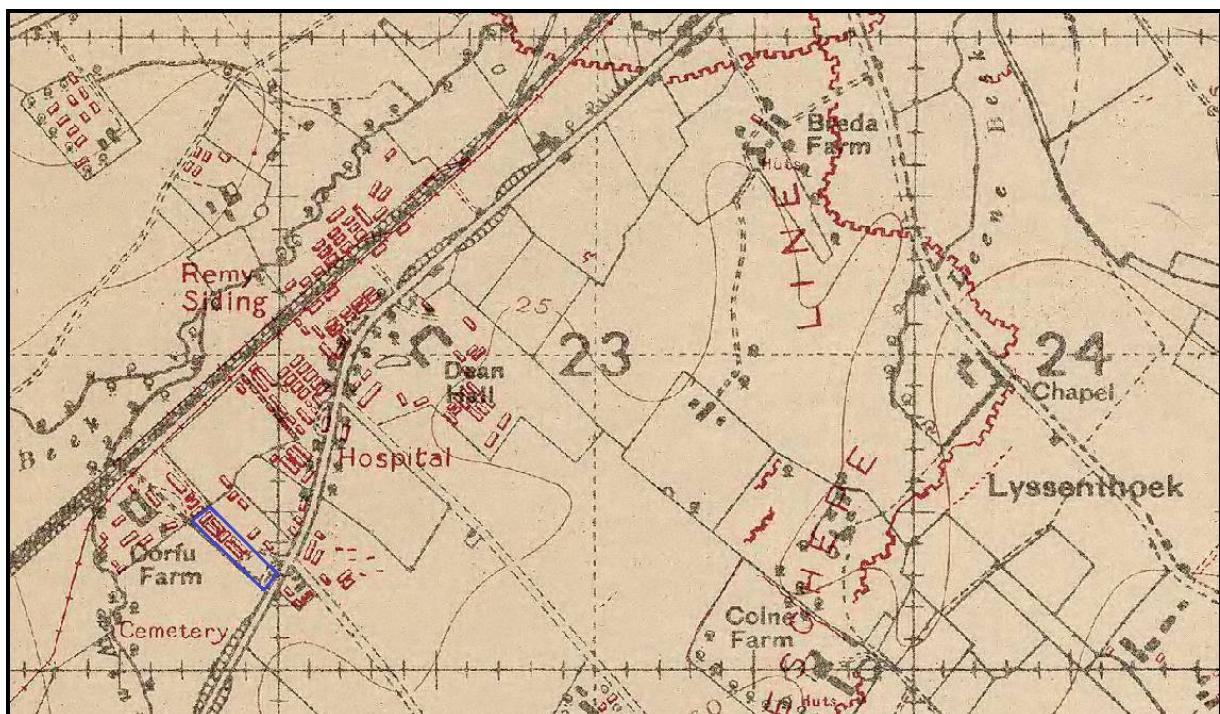

Figuur 18: Projectie van een luchtfoto uit 4 september 1917 op een huidige luchtfoto met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). De projectie geeft dezelfde situatie weer als figuur 17 (© Annemie Morisse Talbot House).

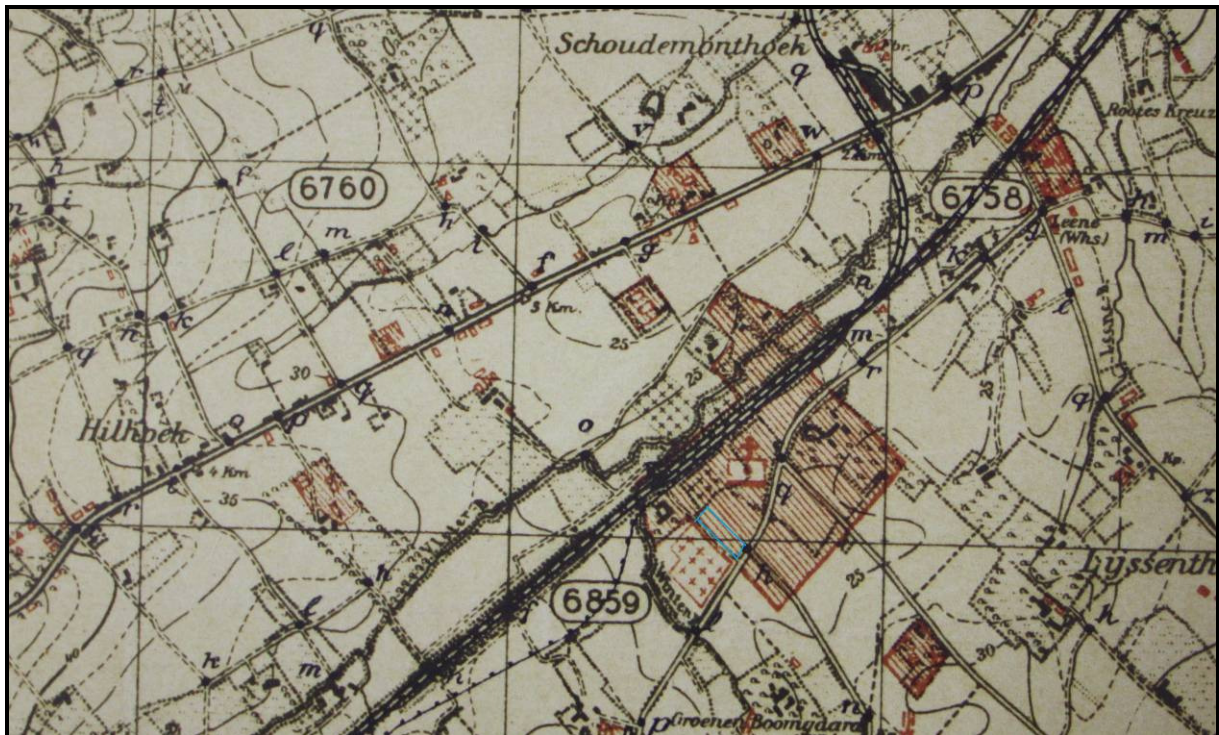

Figuur 19: Projectie van de luchtfoto uit 4 september 1917 op een huidige luchtfoto. In het blauw worden de barakken aangegeven; in het geel de toenmalige wegen; rood is de zone van het kerkhof en groen is de locatie van Remi Farm ten noordwesten van het onderzoeksgebied (© Google Earth 2011).

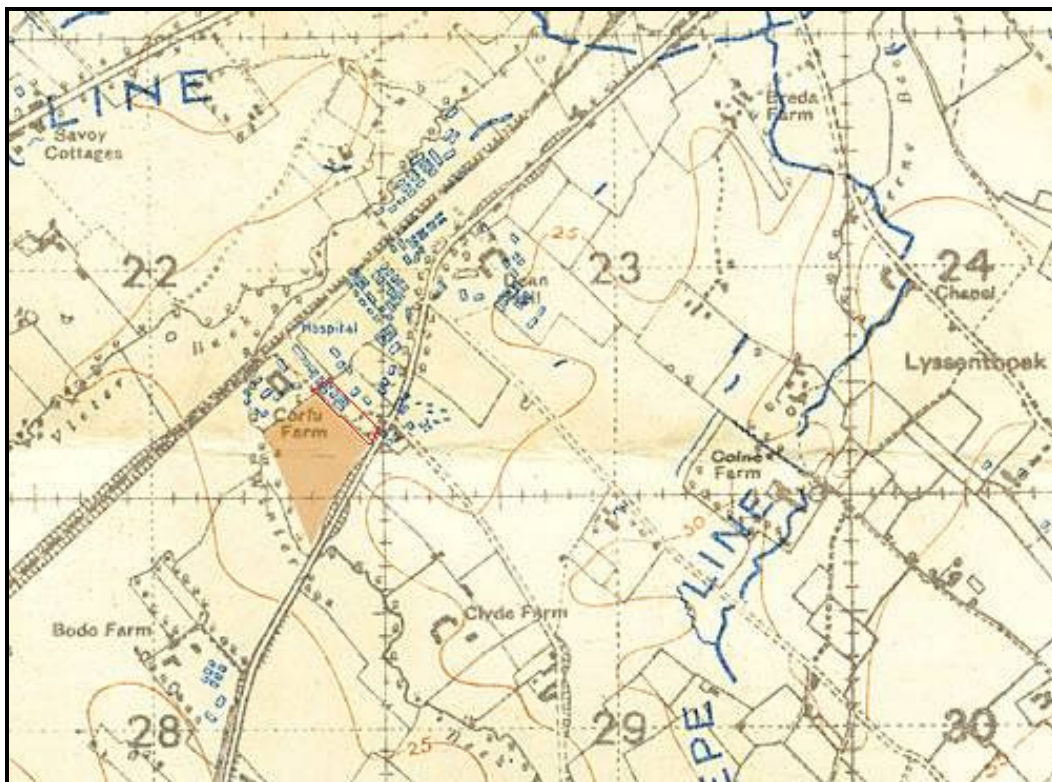

Figuur 20: Uitsnede uit een loopgravenkaart uit 1917 met aanduiding van het onderzoeksgebied (blauw). De situatie is vergelijkbaar met de figuren 17, 18 en 19. Remi Farm wordt als Corfu Farm aangegeven (© In Flanders Fields Museum).

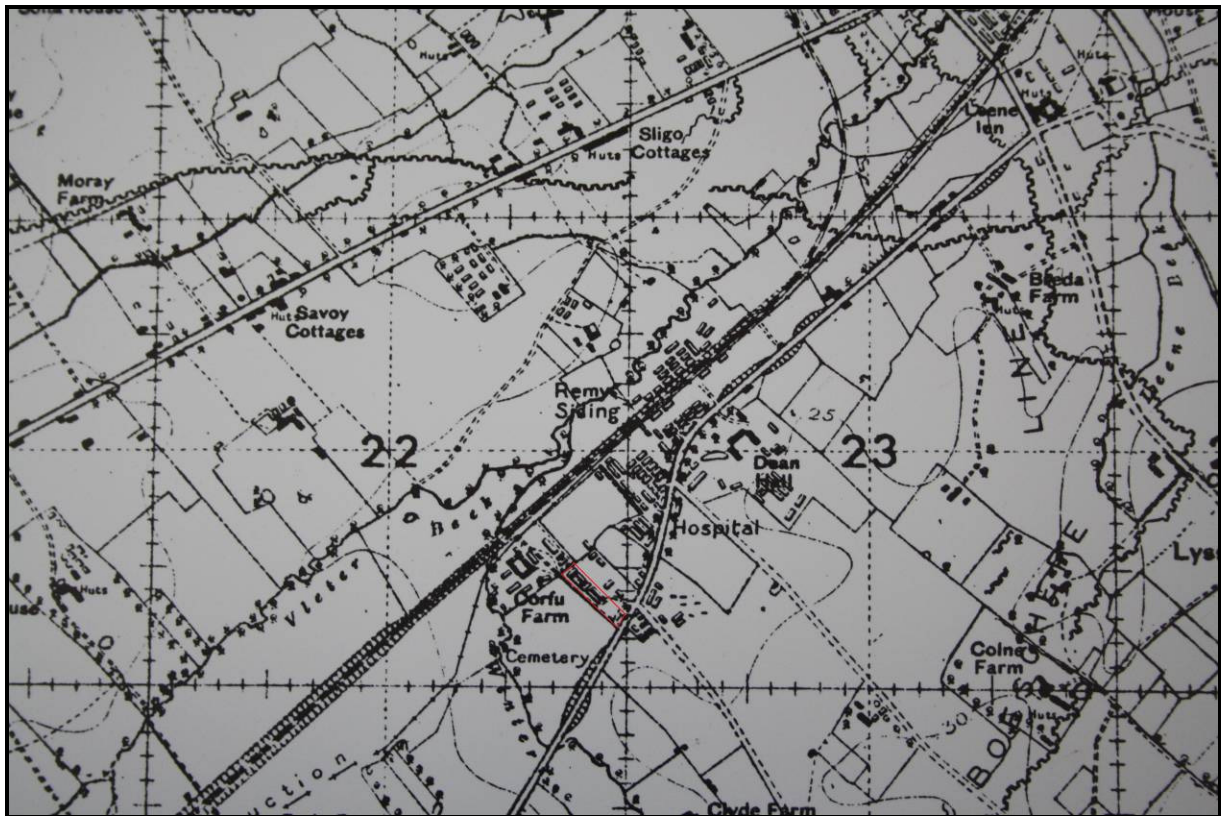

Figuur 21: Uitsnede uit een Duitse loopgravenkaart uit 15 april 1918 met aanduiding van het onderzoeksgebied (blauw). Het hospitaal wordt als een gearceerde zone aangegeven (© In Flanders Fields Museum).

Figuur 22: Uitsnede uit een Britse loopgravenkaart uit 11 juni 1918 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). Remi Farm wordt hier als Corfu Farm aangegeven (© In Flanders Fields Museum).

Figuur 23: Uitsnede uit een loopgravenkaart uit 4 juli 1918 met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood). Remi Farm wordt hier als Corfu Farm aangegeven (© In Flanders Fields Museum).

Figuur 24: Zicht op de gewonde soldaten die verzorgd worden door een zuster in een houten barak (© Annemie Morisse Talbot House).

Figuur 25: Zicht op de houten barakken en de houten paden met aangeplante bloemen en planten (© Annemie Morisse Talbot House).

Figuur 26: Een gewonde soldaat wordt getransporteerd op een draagberrie (© Annemie Morisse Talbot House).

4. ONDERZOEKSMETHODE

4.1. Algemeen

4.1.1. *Vraagstelling*

Er werd geen archeologische prospectie uitgevoerd op het betrokken terrein. Voldoende aanwijzingen (oppervlaktevondsten, metaaldetectie, illegale opgravingen, cartografische en luchtfotografische bronnen) gaven aan dat binnen het gebied een veldhospitaal aanwezig was uit de Eerste Wereldoorlog. Anderzijds laat de beperkte oppervlakte van het terrein toe om het onderzoeksgebied meteen volledig open te leggen. Tot slot is er ook het gegeven dat klassieke prospectiemethoden onvoldoende toepasbaar zijn op een dergelijke specifieke context. Er dient een andere werkwijze toegepast te worden.

De archeologische verwachting van het gebied spitst zich vooral toe op sporen en structuren uit de Eerste Wereldoorlog. Het plangebied maakte deel uit van een groter geheel waar een militair hospitaal gevestigd was ontstaan aan de hoeve Remi Farm aan de spoorweg Poperinge-Hazebrouck. Mogelijk kunnen dieperliggende dumpplaatsen aangesneden worden die de kijk op de materiële cultuur uit die periode kunnen aanvullen, in het bijzonder voor een hospitaalcontext.

Tijdens het onderzoek moet gestreefd worden naar een betere kennis van de intactheid van de tijdelijke structuren van de Eerste Wereldoorlog. Daarnaast wordt ook de kennis van een militair hospitaal in al zijn facetten onderzocht. Tenslotte moet nagegaan worden op welke manier dit militair hospitaal werd opgeheven en welke archeologische sporen hiermee in verband kunnen gebracht worden²⁴.

4.1.2. *Randvoorwaarden*

Gezien het gebied gelegen is ver achter het front is de kans op het aantreffen van explosieven vrij klein. Toch vermelden de bronnen vier bombardementen waarvan resten konden teruggevonden worden. Hierdoor dient omzichtig te werk te gaan bij de machinale aanleg van het vlak en tijdens de werkzaamheden. Ook de weersomstandigheden speelden een grote rol tijdens het onderzoek. De eerste weken bleek het zeer mooi weer te zijn, waardoor de bodem snel uitdroogde en de zichtbaarheid slecht was. Ook werd de bodem daardoor zeer hard en minder vlot schaaft-

---

²⁴ BVS opgesteld als leidraad voor het archeologische onderzoek.

en werkbaar. Nadien veranderde het weer in het voordeel van de archeologen en konden de werkzaamheden vlotter uitgevoerd worden.

4.1.3. Raadpleging specialisten

Voor de determinatie van het steentijdmateriaal werd Prof. Philippe Crombé (UGent) gecontacteerd. Het aardewerk uit de late ijzertijd of vroeg-Romeinse periode werd gedetermineerd door Prof. Wim De Clercq (UGent). Annemie Morisse (Talbot House) stond in voor de historische hulp bij het onderzoek en het aanleveren van kaart- en fotomateriaal net als Dominiek Dendooven (Stedelijk Museum Ieper) en Piet Chielens (In Flanders Fields Museum). Voor het botmateriaal werd Anton Ervynck (Onroerend Erfgoed) ingeschakeld. Ramses Vanherpe (Belgisch Leger) stond in voor de hulp bij de determinaties van het vondstmateriaal. Martin Vanthomme (Ex-DOVO) determineerde de teruggevonden Duitse obus. Als laatste hielp Kristof Blik (Memorial Museum Passchendaele) bij de interpretaties van enkele sporen.

4.1.4. Motivatie voor selectie van het materiaal en staalname

In een aantal boomvallen gelegen dichtbij de Winterbeek werden tijdens de aanleg van het vlak enkele silexen teruggevonden. Op basis hiervan werd, in overleg, geopteerd om deze boomvallen hetzij deels of volledig in te scheppen om deze nadien verder uit te zeven (ca. 2m³). Het residu werd verder bekeken en bevatte veel klein silexmateriaal, zogenaamde chips, die duidelijk wijzen op het bewerken van silexen. Ook werden van de boomvallen pollenstalen genomen, die wellicht minder bruikbaar zijn.

De oudste sporen dateren uit de late ijzertijd of vroeg-Romeinse periode. Het gaat om een grachtenstelsel waarin zich lokaal een dumpzone met aardewerk bevond. Van deze grachten werden zeef-, bulk- en pollenstalen genomen die kunnen gebruikt worden voor een verder C14-onderzoek of voor het reconstrueren van het plaatselijke toenmalige milieu. In de dumpzone werden fragmenten gevonden van een klein potje, dat volledig in bulk werd ingezameld. Dit potje kon bij de verwerking quasi volledig samengesteld worden.

Het merendeel van de sporen dateert uit de Eerste Wereldoorlog. Deze werden telkens nauwgezet onderzocht waarbij het vondstenmateriaal maximaal werd verzameld. Tijdens de verwerking kon dan gekeken worden, in overleg met de betrokken partijen, welke vondsten verdere conservatie nodig hadden. De bedoeling was ook om een aantal vondsten nadien in het informatiecentrum tentoon te stellen. Bij één WOI-context werd

een zeefstaal genomen aangezien hier divers fijn botmateriaal aanwezig was. Ook enkele fragiele objecten zoals een aantal lampen werden in bulk gelift en nadien voorzichtig blootgelegd.

4.2. Beschrijving

4.2.1. Voorbereiding

Voor aanvang van het archeologische terreinwerk dient een voorbereidende fase uitgevoerd te worden in de vorm van een *desktoponderzoek*. Hierbij wordt het historische aspect onderzocht waarbij nauwgezet bronnen worden verzameld. Deze bestaan uit oude luchtfoto's, *trenchmaps*, *war diaries*, ... Het doel hiervan is om een gedegen inventaris te bekomen van de te verwachten sporen en structuren die aan WOI te relateren zijn. Dit onderzoek zal leiden tot een verwachtingskaart gekoppeld aan een begeleidende tekst. Hierdoor kan tijdens de opgraving vlugger beslissingen en conclusies genomen worden.

Voorafgaand de start van de opgraving werden op de startvergadering met alle betrokken partijen de nodige afspraken gemaakt.

4.2.2. Veldwerk

Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de benaming POLY-11 (**PO**peringe - **LY**ssenthoek (Boescheepseweg) 2011) gebruikt. Het onderzoeksgebied had een totale oppervlakte van ca. 4500 m².

De onderzoeksmethode is op te delen in een aantal fasen waarbij het terrein opgedeeld werd in twee zones (zie figuur 27). In eerste instantie werd het aanwezige opgeschoten gras machinaal verwijderd zonder het wegnemen van de ploeglaag. Nadien werd het volledige terrein afgezocht met een dieptezoeker van het merk White's TM 808 en dit om mogelijke explosieven of andere grote metalen objecten op te speuren.

Zone 1 (ca. 30m breed op 100m lang) betreft het noordelijke deel waarbinnen de barakken gevestigd waren en omslaat ca. 2/3 van het totale terrein. Deze zone werd ingedeeld in vierkanten van 4 op 4m, waarbij de kolommen alfabetisch werden genummerd; de rijen kregen een cijfer. Zodoende werd elk vierkant voorzien van een code, bv. A1 of D10. De basislijn bevindt zich parallel met de Winterbeek, waarbij A1 in de noordoostelijke hoek aan de Winterbeek gelegen is. Na deze indeling werd de zone onderworpen aan een metaaldetectieonderzoek en de vondsten werden per vierkant verzameld. Het doel van dit onderzoek is om aan de hand van de aan- of afwezigheid van metalen voorwerpen de locaties van de barakken vast te stellen, aangezien de

horizontale verplaatsing van metalen objecten vrij miniem is²⁵. Op deze wijze kon de eerste 15 tot 20cm²⁶ van de ploeglaag gescreend worden op metalen voorwerpen.

Na dit onderzoek werd overgegaan tot het machinaal verdiepen tot net onder de ploeglaag op de bovenzijde van de B-horizont. Dit afgraven gebeurde in twee stappen. Vooreerst werd afgegraven tot een 20cm onder het maaiveldniveau, waarna dit tussenvlak onderzocht werd met een metaaldetector. De vondsten die hierbij aan het licht kwamen werden niet verzameld in vierkanten maar omwille van tijdsdruk volgens vier zones (0-25m, 25-50m, 50-75m en 75-100m) waarbij de zone 0-25m het dichtste bij de Winterbeek gelegen is. Nadien werd verder afgegraven tot net onder de ploeglaag (vlak 1), het niveau waarop de sporen uit de Eerste Wereldoorlog zichtbaar worden. Dit niveau bevond zich op een 40 tot 50cm onder het maaiveldniveau. Zodoende kan gesteld worden dat in zone 1, rekening houdend met de volgende factoren:

- de bodemgesteldheid die vrij compact is en een minder dieptebereik van de metaaldetector toelaat;
- de materiaalsoorten bestaande uit overwegend koper en zilver die goed tot zeer goed gedetecteerd worden;
- de willekeurige positie van de objecten die sterk het dieptebereik beïnvloeden;
- de relatief beperkte grootte van de objecten met een gemiddelde oppervlakte van 4 tot 6cm²
- de variërende dikte van de ploeglaag van 40 tot 50 cm,

dat het procentuele aantal van de gerecupereerde metalen objecten rond de 80% ligt van het totale vermoedelijke aantal dat zich in de ploeglaag bevond. Om dit percentage op te trekken werden de zandbergen eveneens onderzocht met een detector en verzameld als zandbergvondsten, waardoor vermoedelijk 85% van de metalen objecten in de ploeglaag in zone 1 werden teruggevonden.

Het eerste vlak dat zich net onder de ploeglaag bevond, werd tijdens de machinale aanleg opgeschaafd waarna de aangetroffen sporen werden aangeduid en gefotografeerd. Tijdens en na de volledige aanleg van zone 1 vlak 1 werden

---

²⁵ Het ploegen van de akker zorgt voor een verticale verplaatsing van objecten binnen de bouwvoor (0-40 cm). De horizontale verplaatsing is eerder gering, tenzij kleine objecten aan de tractorwielen blijven plakken en hierdoor verplaatst worden.

²⁶ Het dieptebereik van de metaaldetector, in dit geval van het merk XP Deus, is afhankelijk van diverse factoren zoals de bodemgesteldheid, materiaalsoort, positie in de bodem (horizontaal of verticaal) en de grootte van het object. In perfecte condities kan een doorsnee munt tot een maximale diepte van 25cm gedetecteerd worden.

overzichtsfoto's genomen. Het droge en zonnige weer tijdens de eerste weken van het onderzoek beïnvloedde sterk de zichtbaarheid van de sporen (snelle uitdroging van het vlak). Na de aanleg werden het vlak, de sporen en de profielwanden ingetekend op watervast tekeningpapier op schaal 1:50, waarna overgegaan werd tot het couperen van de sporen. De coupes werden op hun beurt fotografisch vastgelegd, ingetekend op watervast papier op schaal 1:20 en beschreven. Het meetsysteem en de hoogtes werden opgemeten door een beëdigd landmeter. Na afronding van het eerste vlak werd verder machinaal verdiept naar het moederbodemniveau (zone 1 vlak 2), waarbij dezelfde stappen als vlak 1 werden uitgevoerd (fotograferen, intekenen, couperen, inmeten, ...). Een deel in het oosten van zone 1 diende niet verder verdiept te worden aangezien hier geen diepe verstoringen gingen plaatsvinden bij de verdere werkzaamheden.

In het tweede vlak werden ook enkele boomvallen onderzocht volgens de kwadrantenmethode. Bij het opschaven werden in enkele boomvallen silexen aangetroffen. Deze sporen werden nadien onderzocht volgens de kwadrantenmethode, waarbij elk kwadrant volledig bemonsterd werd per niveau van 5cm. Nadien werden deze zeefstalen verder uitgezeefd op 5, 2 en 0,5mm, waarbij het resterende residu verder uitgesorteerd werd. In de zone aan de Winterbeek werd na afronding van vlak 2 nog een derde vlak aangelegd, waarbij een bufferzone werd voorzien aan de beekzijde, aangezien zich hier een brede late ijzertijd of vroeg-Romeinse gracht bevond, die zich onduidelijk aftekende in het tweede vlak.

Na afronding van zone 1 werd overgegaan naar het onderzoek in zone 2 (ca. 35 m breed en 50 m lang). Zone 2 (zuidelijk deel) behelst het gebied waar ten tijde van de Eerste Wereldoorlog een rondpunt wordt aangegeven samen met een kleinere voorraadbarak (barak 9). De zone werd net als zone 1 eerst op maaiveldniveau gescreend op metalen voorwerpen. De vondsten werden volgens twee zones ingezameld: de zone rondom de voorraadbarak (westelijk deeltje) en de grote zone van het rondpunt. Nadien werd overgegaan tot het verdiepen naar het eerste en tevens enige vlak, wat net als in zone 1 in twee stappen gebeurde om met de metaaldetector de metalen voorwerpen te recupereren. Ook de zandberg werd nadien gescreend op metalen objecten. Op deze wijze kon ook hier tot 85% van de metalen vondsten die zich in de ploeglaag bevonden teruggevonden worden. Het eerste vlak werd aangelegd onder de ploeglaag. Een duidelijke B-horizont bleek niet aanwezig, bijgevolg werd dit vlak aangelegd in de moederbodem waardoor zowel WOI- als oudere sporen konden onderzocht worden. De aanwezige sporen werden aangeduid, gefotografeerd, ingetekend en gecoupeerd. Het vlak werd gefotografeerd en ingetekend op schaal 1:50, de coupes op schaal 1:20. Nadien werd het meetsysteem en de hoogtes ingemeten door een beëdigd landmeter.

Na afronding van zone 2 werd het volledige terrein terug opgevuld. Bij het afgraven werden de ploeglaag en de onderliggende lagen apart gestockeerd zodanig dat zij op een correcte wijze terug aangevuld konden worden. Op het einde werd het volledige geëffende terrein kort onderzocht met een metaaldetector wat nog een tiental metalen objecten opleverde die als heropgevulde grond algemeen werden ingezameld.

Tijdens het onderzoek werden enkele profielen geplaatst, gefotografeerd, ingetekend (schaal 1:20) en beschreven om een beter inzicht te krijgen in de bodemopbouw en de eventuele verstoringsgraad binnen het gebied. Vondsten werden per spoor, zone of kwadrant verzameld en voorzien van een bijhorende fiche met vermelding van spoor- en inventarisnummer, met daarbij een korte beschrijving van het materiaal. Tijdens de verwerking werd het materiaal gewassen, gedroogd en gedetermineerd. Tijdens de aanleg van de vlakken, de vlakken zelf en bij het onderzoeken van de sporen werd een metaaldetector van het type XP Deus gebruikt om eventuele metalen voorwerpen op te sporen, zoals hierboven beschreven.

Figuur 27: Indeling in de twee archeologische zones volgens enerzijds de aanwezigheid van de barakken (zone 1; rood) en de locatie van het rondpunt (zone 2; blauw) (© Annemie Morisse Talbot House).

Figuur 28: Voorbeeld van de metaaldetectie uitgevoerd bij het verdiepen aan de Winterbeek.

4.2.3. Vondstverwerking en rapportage

Na het veldwerk werd van start gegaan met de vondstverwerking en de rapportage volgens de vastgelegde richtlijnen. De spoorformulieren, de vondstenlijst, de fotolijst en de tekeningenlijst werden samengebracht in een digitale inventarislijst. De vondsten werden gewassen, gedroogd en verpakt volgens de regels van de kunst. Tientallen objecten werden gezien hun archeologische waarde geconserveerd. Vervolgens werd overgegaan tot het digitaliseren van de grondplannen, de profielen en enkele coupetekeningen met behulp van de programma's Autocad en Illustrator. Ook werden de genomen zeefstalen (ca. 2m³) uitgezeefd waarna het residu nauwgezet werd onderzocht. Als laatste werd het rapport geschreven.

5. BESCHRIJVING VAN DE AANGETROFFEN SPOREN EN VONDSTEN

Hieronder worden de resultaten van het onderzoek besproken, startend met een hoofdstuk over de bodemopbouw gevolgd door voorstelling van de sporen en vondsten, onderverdeeld in de verschillende tijdsperiodes van oud naar recent. Voor de situering van de verschillende sporen wordt verwezen naar het overzichtsplan, opgenomen als bijlage 1 achteraan het rapport.

5.1. Stratigrafie

Tijdens het onderzoek werden enkele wandprofielen geplaatst om een beter beeld te krijgen inzake de bodemopbouw en de eventuele verstoringsgraad op het terrein (zie figuur 28). De wandprofielen werden geplaatst op twee locaties: enerzijds op een enkele losse plaatsen verspreid over het terrein en anderzijds waar sporen in de profielwand doorliepen. Op deze wijze kon zowel de bodemopbouw van het terrein als de relatie tussen het spoor en de stratigrafische lagen bekeken worden alsook de interne opbouw van de sporen zelf (zie figuren 29, 30 en 31).

Algemeen kan vastgesteld worden dat de ploeglaag of A(p)-horizont varieert van dikte tussen 35 en 52cm. De laag heeft een heterogene zandlemige vulling met een donkerbruingrijze kleur met veel houtskoolspikkels en enkele baksteenbrokjes. Onder de ploeglaag bevindt zich de bruin tot lichtbruingele vrij homogene zandlemige B-horizont met roestige vlekken en weinig houtskoolspikkels. De B-horizont heeft een gemiddelde dikte van 30 tot 50cm. Onderaan bevindt zich de onaangeroerde zandlemige moederbodem of C-horizont met een geligbruine kleur met roestvlekjes en mangaanspikkels. Gemiddeld genomen bevindt het moederbodemniveau zich op een 80 tot 120cm onder het huidige maaiveldniveau, respectievelijk op ca. +23,65m TAW in het noordwestelijk deel, ca. +24,43m TAW centraal en ca. +23,74m TAW in het zuidoostelijk deel. Dit wijst op een glooiende helling van het NW-deel naar het ZO-deel van het terrein met centraal het hoogste punt. In totaal kan een niveauverschil van ca. 78cm vastgesteld worden. In het zuidoostelijke deel (zone 2) kan, als gevolg van de aanleg van het rondpunt in de Eerste Wereldoorlog, nog een puin- of stabiliseringslaag vastgesteld worden als fundering van de wegstructuur.

Duidelijk kan hierbij opgemerkt worden dat de structuren uit de Eerste Wereldoorlog zich vlak onder de ploeglaag bevinden en door recente beploeging en andere

landbouwactiviteiten deels verstoord werden. Vier diep ingegraven plastic drainagebuizen, die op een evenwijdige afstand van elkaar over het volledige terrein in NW-ZO richting werden aangelegd, verstoren een deel van de sporen. De oudere sporen en structuren zijn pas duidelijk zichtbaar iets dieper in of net onder de B-horizont. De dikte van de ploeglaag en de aanwezige B-horizont zorgt bij deze oudere sporen voor een goede afdekking en bewaringstoestand.

Figuur 29: Bodemopbouw in het noordwestelijke deel (zone 1; oostelijke profielwand; profielcoupe 1) met bovenaan de donkergrijze ploeglaag (A(p)-horizont), daaronder de bruine B-horizont met eronder een overgangslaagje naar de C-horizont. Onderaan bevindt zich de roestkleurige moederbodem of C-horizont. Centraal in de profielcoupe bevindt zich de greppel S63 uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode, bestaande uit één opvullingspakket met onderaan een uitlogingspakket. Duidelijk is dat deze greppel pas goed zichtbaar wordt onder de B-horizont.

Figuur 30: Bodemopbouw centraal in het terrein (zone 1; westelijke profielwand; westprofiel) met bovenaan de donkergrijze ploeglaag (A(p)-horizont), daaronder de bruine B-horizont met eronder een overgangslaag naar de C-horizont. Onderaan bevindt zich de roestkleurige moederbodem of C-horizont.

Figuur 31: Bodemopbouw in het zuidoostelijke deel (zone 2; oostelijke profielwand; oostprofiel straat) met bovenaan de donkergrijze ploeglaag (A(p)-horizont). Daaronder bevindt zich een puinig pakket dat geïnterpreteerd kan worden als funderingslaag van het rondpunt (WOI). Onder dit pakket zit de overgangszone van de bruine B-horizont en C-horizont (verbruiningshorizont) met onderaan de C-horizont of moederbodem.

5.2. Epi-paleolithicum (13000 – 9700/9600 BP) (zie bijlage 2)

5.2.1. Methodiek

Bij aanvang van het onderzoek werd het volledige terrein onderworpen aan een prospectie (*line walking*) wat enkele losse silexvondsten opleverde verspreid over het terrein. De raaien waarin geprospecteerd werd, lagen maximaal 2m uit elkaar. Ook bij het verdiepen naar de moederbodem werden enkele silexartefacten teruggevonden.

Ook werden een tiental boomvallen aangesneden gelegen in het noordwestelijke deel van opgravingsareaal aan de Winterbeek. Een deel van deze natuurlijke sporen (S56, S58, S65 en S73) tekende zich vaag af in het grondvlak en kon uitsluitend op basis van de aanwezigheid van houtskoolspikkels herkend worden. De andere natuurlijke sporen (S57, S66, S67, S68, S69, S70, S71 en S81) hadden een typische sterk uitgeloopte witgrijze kleur. Bij een drietal van deze boomvallen (S58, S66 en S67) werden bij het opschaven silexen aangetroffen. Het merendeel van de boomvallen werd volgens de kwadrantenmethode onderzocht om een verticale opbouw te bekomen. Elk kwadrant werd op zijn beurt per niveau van 5cm ingezameld en tijdens de verwerking nat uitgezeefd op 5, 2 en 0,5mm maaswijdte. In totaal werd een staalname van ca. 2m³ genomen waarvan het bekomen residu verder uitgesorteerd en bekeken werd. De boomvallen hadden een diepte die varieerde van 15 tot 30cm en werden telkens door hun beperkte grootte ingedeeld in vier kwadranten.

Enkele silexen die handmatig werden ingezameld, bevonden zich in een secundaire context, meerbepaald in de oostwest georiënteerde gracht (S55) gelegen vlak aan de Winterbeek en daterend uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode. Deze gracht verstoorde enkele boomvallen (S56 en S68 tot en met S71) die hierlangs gelegen zijn.

Figuur 32: Zeefresidu van boomval S65 - kwadrant 1 - 10-15cm op maaswijdte van 5mm met duidelijke enkele bruinigrijze chips en houtskoolbrokjes.

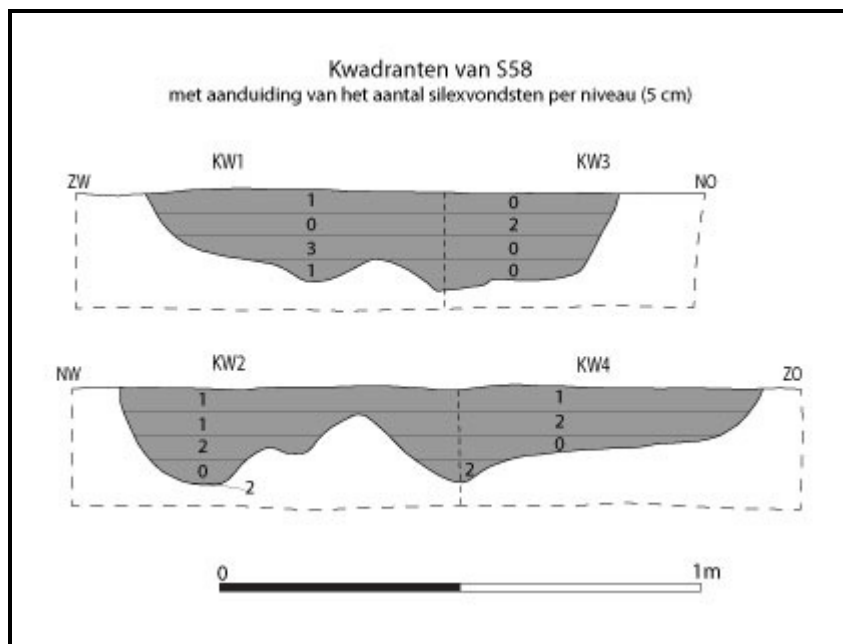
5.2.2. Sporen en structuren

5.2.2.1. Boomvallen met lithisch materiaal

Bij vier boomvallen S58, S65, S66 en S67 werden in de zeefstaalresidu's silexen aangetroffen. S58 tekende zich in het vlak af als een vaag donkergrijsbruin spoor met houtskoolspikkels. Het spoor heeft een grootte van 132 op 98cm en een maximale diepte van 20cm. S58 werd ingedeeld in vier kwadranten waarbij eerst de tegenover elkaar liggende kwadranten per 5cm werden verdiept en ingezameld, waarna de profielen werden geregistreerd. Nadien werden de twee resterende kwadranten op hun beurt op dezelfde wijze ingezameld. In totaal werd 180 liter zeefstaal genomen dat nat uitgezeefd werd. De residu's leverden 18 silexen en een mogelijk verkoold hazelnootje op verspreid over de vier kwadranten, samen met één silex die reeds bij het opschaven werd teruggevonden. De silexen variëren in kleur van donkerbruin tot donkerbruinzwart. De 19 silexen kunnen onderverdeeld worden in 2 microklingfragmenten, 3 afslagen, 1 kernfragment en 13 chips. Één proximaal microklingfragment vertoont fijne dorsale retouches op de rechterboord. Twee van de drie afslagen zijn sterk verbrand.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen uit S58 weer:

Determinatie	Aantal	%
Microkling	2	10,5
Afslag	3	15,8
Kernfragment	1	5,3
Chip	13	68,4
Verkoolde hazelnoot	1	/

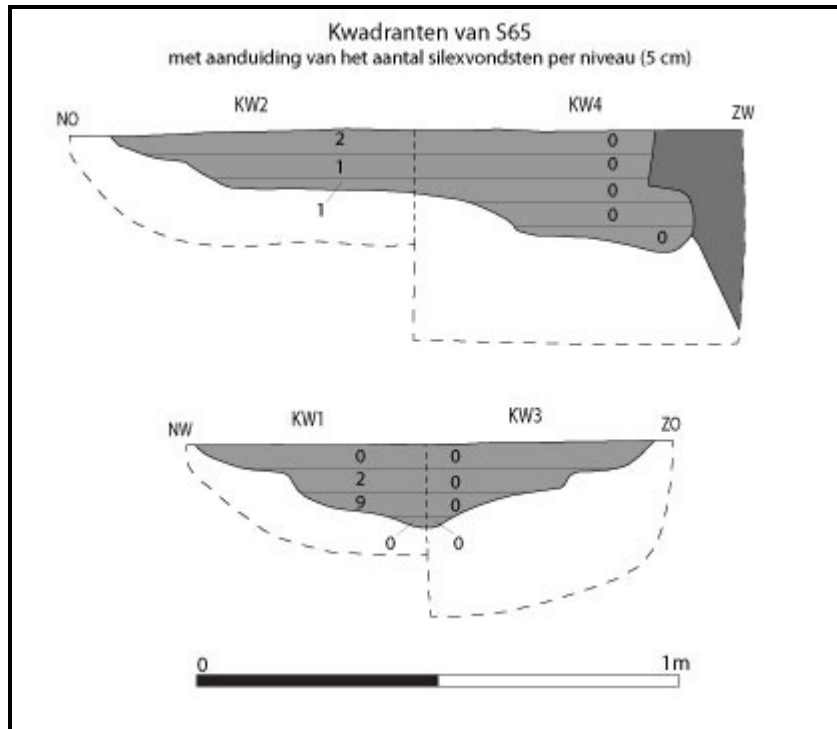
Figuur 33: Verticale doorsnede van boomval S58 met aanduiding van het aantal lithische artefacten per niveau.

S65, S66 en S67 zijn drie bij elkaar gelegen boomvallen met een beperkte oppervlakte en worden deels verstoord door een greppel S63 uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode. S65 heeft een donkerbruin tot grijswitte kleur en tekent zich matig scherp af in het grondvlak en wordt langs de zuidwestelijke zijde verstoord. De afmetingen van het spoor bedragen 94 op 114cm met een maximale diepte van 2 cm. Dit spoor werd net als S58 volgens dezelfde methode onderzocht, waarbij een totaal van 190 liter zeefstaal werd genomen. Het residu leverde een totaal van 15 silexen op die zich uitsluitend in de kwadranten 1 en 2 bevonden, respectievelijk 11 in kwadrant 1 en 4 in kwadrant 2. De silexen kunnen onderverdeeld worden in twee categorieën, meerbepaald 1 afslag en 14 chips. De afslag en 6 chips werden vervaardigd uit éénzelfde donkerbruingrijze silex en wijzen duidelijk op het ter plaatse bewerken van silex. Deze bevonden zich in kwadrant 1 op een diepte tussen 10 en 15cm.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen uit S65 weer:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	1	6,7
Chip	14	93,3

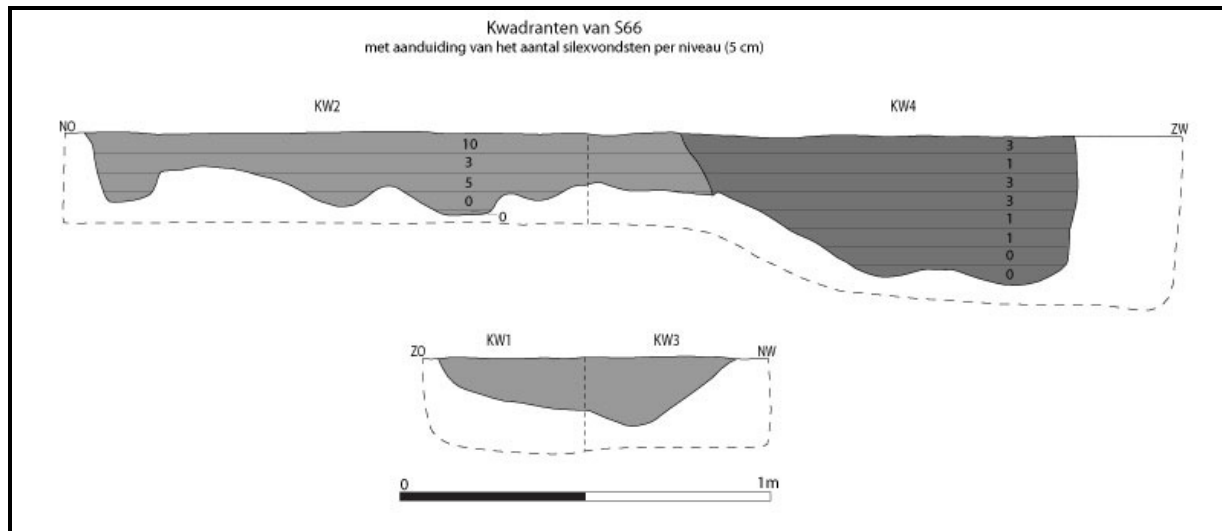

Figuur 34: Verticale doorsnede van boomval S65 met aanduiding van het aantal lithische artefacten per niveau.

S66 heeft een sterk uitgeloopte grijswitte kleur met een grootte van 80 op 276cm en een maximale diepte van 40cm. Langs het zuidelijk deel wordt de boomval verstoord door de greppel S63. In tegenstelling tot de boomvallen S58 en S65 werden enkel de twee tegenover elkaar gelegen kwadranten 2 en 4 per 5cm bemonsterd (totaal 120 liter). De overige twee kwadranten werden handmatig verdiept zonder staalname aangezien geen silexen werden aangetroffen in de eerste twee kwadranten. De residu's van de kwadranten 2 en 4 leverden echter 30 silexen op samen met één afslag die bij het opschaven werd teruggevonden. De silexen hebben een donkerbruine tot bruine kleur en kunnen onderverdeeld worden in 3 afslagen, 2 microklingen en 26 chips (waarvan 1 verbrande chip). De eerste microkling betreft een distaal fragment met resten van de cortex in een lokale donkerbruine silex. De tweede is een proximale microkling vervaardigd in een lokale bruine silex. Vermoedelijk bevatte deze boomval ook in de kwadranten 1 en 3 kleine silexfragmenten.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen uit S66 weer:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	3	9,7
Microkling	2	6,4
Chip	26	83,9

Figuur 35: Verticale doorsnede van boomval S66 met aanduiding van het aantal lithische artefacten per niveau.

Figuur 36: Zicht op de boomvallen S65 en S66 beide gedeeltelijk verstoord door de greppel S63.

S67 tekent zich in het vlak matig scherp af met een sterk uitgeloopte grijswitte kleur. Het spoor is quasi cirkelvormig met een diameter van 66cm en een maximale diepte van 20cm. Dit spoor werd net als S66 onderzocht, waarbij enkel de tegenover elkaar liggende kwadranten 2 en 4 volledig werden ingezameld. Samen met een donkerbruinzwarte afslag die bij het opschaven aan het licht kwam, werden nog drie chips in het residueel materiaal teruggevonden, uitsluitend afkomstig uit kwadrant 4.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen uit S67 weer:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	1	25
Chip	3	75

5.2.2.2. Lithisch materiaal in een secundaire context

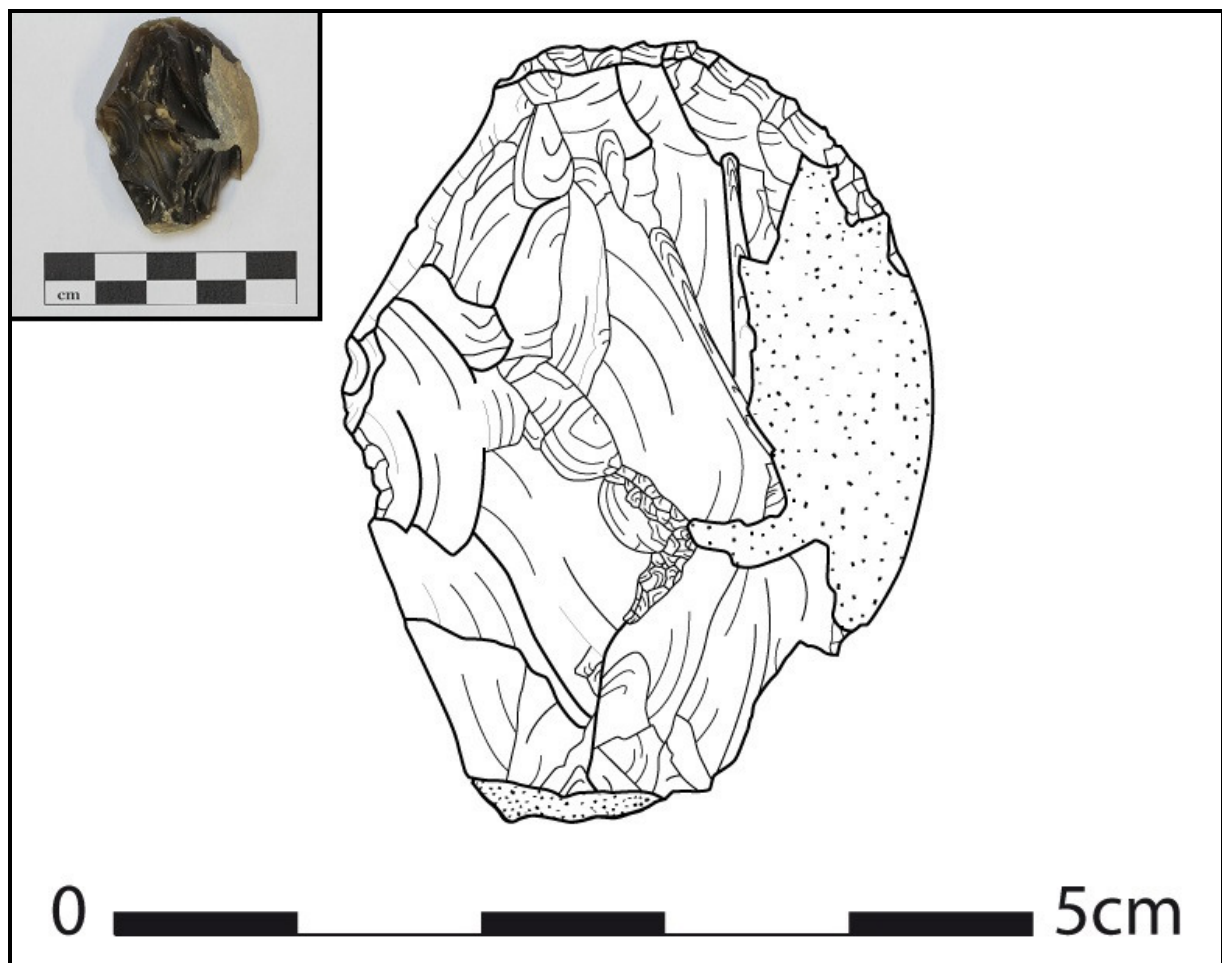
Nabij en in de oostwest georiënteerde gracht S55, die vondstmateriaal (handgevormd en technisch aardewerk en een wrijfsteen) opleverde uit de late IJzertijd en vroeg-Romeinse periode, werden een aantal silexvondsten aangetroffen. De locatie bevindt zich meteen ten zuiden van de Winterbeek. Langsheen de gracht bevonden zich vijf boomvallen (S56 en S68 tot en met S71) die door de gracht verstoord werden, waardoor het silexmateriaal zich niet langer *in situ* bevond. Het verband tussen de silexvondsten en de boomvallen is echter niet duidelijk aangezien de silexen voornamelijk aan het licht kwamen bij het verdiepen van de gracht. Het onderzoek van de boomvallen zelf leverde geen silexmateriaal op.

In totaal werden 9 silexen opgediept die onderverdeeld kunnen worden in 4 afslagen, 1 kern, 1 afslagschrabber, 1 microkling en 2 brokstukken. Afslag 1 werd vervaardigd in een donkerbruine lokale silex met resten van de cortex. Afslag 2 betreft een verse proximale afslag in een donkerbruinzwarte lokale silex met resten van de cortex. Afslag 3 is een matig verbrande afslag in een lokale donkerbruinzwarte silex. Afslag 4 werd vervaardigd in een lokale donkerbruinzwarte silex. De kern vertoont twee tegengestelde slagrichtingen en bestaat uit een donkerbruinzwarte lokale silex met resten van de cortex. De afslagschrabber op een kernrandafslag is nagenoeg het enige werktuig dat aangetroffen werd tijdens het onderzoek. Hij werd gemaakt in een lokale donkerbruinzwarte silex met resten van de cortex en meet 4,2 op 3,7cm. De hoge kwaliteit van de silexsoort en de gebruikte technologie zou deze voorzichtig kunnen dateren in het finaal paleolithicum (13000-9700/9600 BP) toebehorend aan de

Federmessercultuur (mondelinge mededeling Prof. Dr. P. Crombé). De microkling bestaat uit een donkerbruinzwarte lokale silexsoort met resten van de cortex. De twee brokstukken zijn beide uit een donkerbruinzwarte lokale silex. De homogeniteit in de silexsoort wijst mogelijk op een uniforme datering van het ensemble in het finaal paleolithicum. De aanwezigheid van een werktuig, afvalproducten en debitage materiaal wijst op het ter plaatse bewerken van silexen en de bereiding van werktuigen.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen uit S55 weer:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	4	44,4
Kern	1	11,1
Afslagschrabber	1	11,1
Microkling	1	11,1
Brokstuk	2	22,2

Figuur 37: Afslagschrabber op kernrandafslag.

Bij het prospecteren van het maaiveld en het verdiepen naar de moederbodem werden 14 silexen teruggevonden, waaronder 6 afslagen, 1 kling, 3 microklingen, 3 kernen en 1 mogelijke steker. Twee afslagen kunnen geïnterpreteerd worden als corticale afslagen in een donkerbruinzwarte lokale silex. Drie afslagen zijn niet nader te bepalen en werden respectievelijk in een donkerbruinzwarte en donkerbruine lokale silex vervaardigd. De laatste afslag betreft een gepatineerde distale afslag met resten van de cortex in een donkerbruinzwarte lokale silex. De kling vertoont grote affiniteiten qua silexsoort met de afslag die aangetroffen werd in boomval S65 (kwadrant 1; 10-15cm). Ook hier betreft het een donkerbruingrijze lokale silex. Twee microklingen bevatten resten van de cortex en werden vervaardigd in een donkerbruinzwarte lokale silex. De derde microkling betreft een proximaal fragment in een lokaal bruine silex. Twee kernen hebben beide twee tegengestelde slagrichtingen en bestaan uit een donkerbruinzwarte lokale silex. Het derde is slechts een fragment van een kern eveneens in een donkerbruinzwarte lokale silex. Als laatste geldt een mogelijke steker in een donkerbruinzwarte lokale silex. Aan het uiteinde vertoont de steker een ventrale afslag, maar deze is echter te veel beschadigd om de determinatie te staven.

Onderstaande tabel geeft het aantal silexen die aan het licht kwamen via prospectie en aanleg van de vlakken weer:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	6	42,9
Kling	1	7,1
Microkling	3	21,4
Kern	3	21,4
Steker	1	7,1

5.2.3. Conclusie

In totaal kwamen tijdens het onderzoek 92 silexen aan het licht waaronder hoofdzakelijk kleine chips (60,9%) gevolgd door afslagfragmenten (19,6%). De gebruikte silexsoort heeft in de meeste gevallen een donkerbruinzwart tot donkerbruine kleur met enkele uitzonderingen die bruin tot bruingrijs van kleur zijn. Het voorkomen van debitagemateriaal, afvalproducten en twee werktuigen wijst op de lokale productie van silexen. Op basis van de gebruikte technologie en hoge kwaliteit van de silex kan het totale ensemble voorzichtig gedateerd worden in het finaal paleolithicum. Het ontbreken van typische werktuigen, met uitzondering van de afslagschrabber op een kernrandafslag en de mogelijke steker, kan deze datering niet met zekerheid staven. In de omgeving van de Vleterbeek, die op een honderdtal meter ten noordwesten van de site stroomt, werden in het verleden reeds meerdere losse silexartefacten aangetroffen, voornamelijk gepolijste bijlen uit het neolithicum. Hoewel het ensemble beperkt is qua omvang is het voor de eerste maal dat silexen bij een archeologisch onderzoek in deze omgeving worden aangetroffen. De locatie werd bewust uitgekozen op een lichte en drogere helling nabij de Vleter- en Winterbeek.

Onderstaande tabel geeft het totale aantal silexen weer die werden aangetroffen tijdens het archeologische onderzoek:

Determinatie	Aantal	%
Afslag	18	19,6
Microkling	8	8,7
Kling	1	1,1
Kern	5	5,4
Chip	56	60,9
Afslagschrabber	1	1,1
Steker	1	1,1
Brokstuk	2	2,2

5.3. Late IJzertijd/vroeg-Romeins (150 v. C. – 50/60 n. C.) (zie bijlage 3)

5.3.1. Sporen en structuren

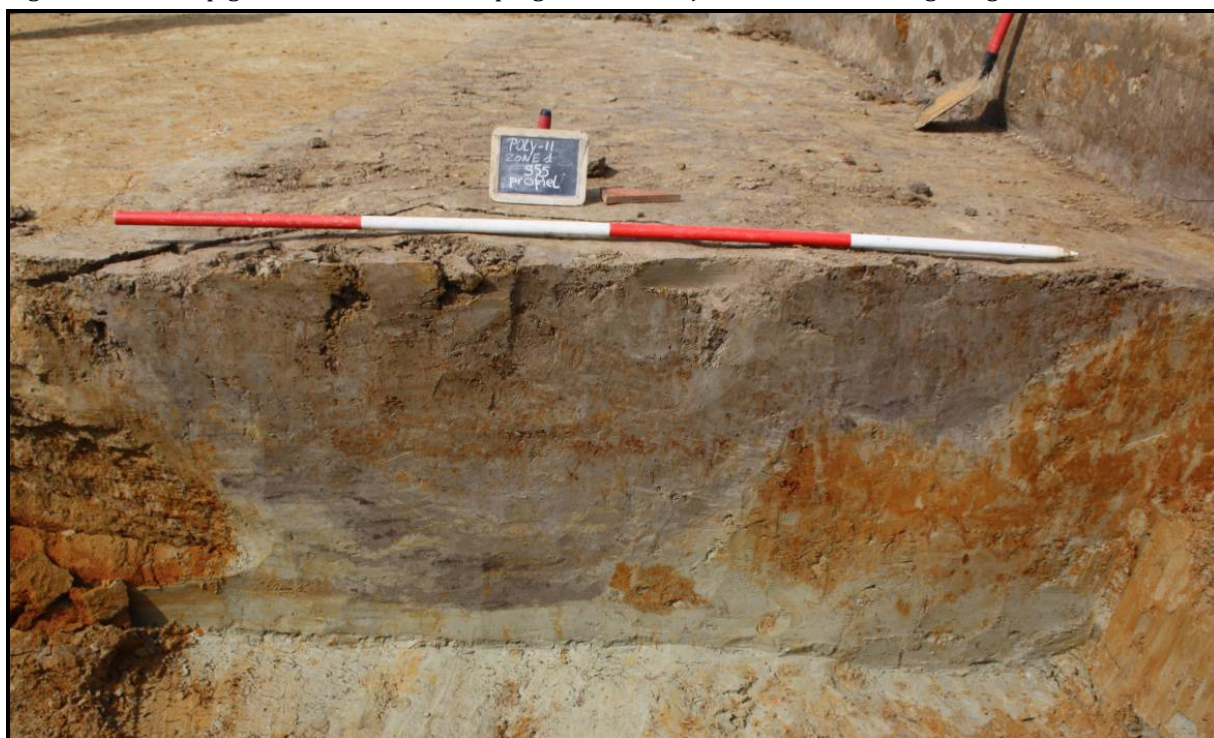
Langsheen de Winterbeek werd een 5m brede gracht (S55) aangesneden met een quasi gelijkaardige NO-ZW oriëntatie. De aflijning was vrij vaag en kenmerkte zich voornamelijk door de aanwezigheid van houtskoolspikkels. Ook de aanwezigheid van enkele sporen uit de Eerste Wereldoorlog beperkte de zichtbaarheid. Aangezien een bufferzone behouden moest worden aan de Winterbeek kon geen coupe geplaatst worden op de gracht, daarom werd de gracht verdiept tot een tweede niveau dat zich een 80cm dieper bevond. In dit vlak tekent de gracht zich heel scherp af met een donkergrijze tot donkergrijsbruine vulling met een breedte van ca. 2m. Een aantal coupes werden geplaatst waaruit bleek dat de gracht opgebouwd was uit twee vullingen met onderaan geleidelijk aan opgevulde organische inspoelingslensjes. In totaal bleek de gracht vanaf het eerste niveau een 120cm diep te zijn met ongeveer centraal een diepere uitgraving tot 180cm waarin het overgrote deel van het vondstenmateriaal aan het licht kwam.

Op de gracht S55 sluit in zuidoostelijke richting nog een kleiner en ondieper greppelsysteem (S63) aan waarin enkele kleine fragmenten handgevormd aardewerk aan het licht kwamen. Op de verbinding tussen de gracht S55 en de greppel S63 werd een coupe geplaatst om de onderlinge relatie te onderzoeken. Beide grachtsystemen lopen over in elkaar en kunnen aldus als gelijktijdig beschouwd worden. Het greppeltje S63, met een maximale diepte van 42cm, loopt in zuidoostelijke richting en draait daarna haaks af in noordoostelijke richting en verdwijnt in de profielwand. Halfweg sluit een gelijktijdig greppeltje aan dat eveneens in noordoostelijke richting doorloopt. In doorsnede vertoont het greppeltje een komvormige opbouw met een bruingrijze zandleem vulling.

Ook in het zuidoostelijke deel (zone 2) kwam een gelijkaardig en gelijktijdig greppelsysteem S82 aan het licht samen met twee kleinere sporen S83 en S84. De twee spoortjes zijn mogelijke paalsporen met een diameter van ongeveer 30 tot 35cm. In het vlak tekenen ze zich beide vaag af met een donkergrijze vulling. In doorsnede zijn ze beide komvormig met een maximale diepte van 20cm. Hun vulling doet vermoeden dat ze bij het greppelsysteem behoren, echter het ontbreken aan vondstmateriaal kan dit niet staven. Het lijkt alsof dit greppelsysteem aansluit op de brede gracht S72A en B, maar door de aanwezigheid van een brede NO-ZW georiënteerde laatmiddeleeuwse gracht kan ook hier het onderling verband niet gecontroleerd worden.

Figuur 38: Zicht op gracht S55 na de verdieping, aan weerszijden enkele sterk uitgeloogde boomvallen.

Figuur 39: Zicht op de verticale doorsnede van de gracht S55 op de locatie waar het meeste aardewerk werd teruggevonden. De gracht bleek hier dieper uitgegraven te zijn.

Figuur 40: Zicht op het grachtenstelsel S63 dat in het noordwesten aansluit op de brede gracht S55.

Parallel aan het greppelsysteem S63 liep nog een tweede gracht die duidelijk aan twee verschillende fasen (S72A en B) kan toegeschreven worden. Deze gracht maakt binnen het archeologisch onderzoeksgebied geen verbinding met de brede gracht S55 aan de Winterbeek, waardoor hun interne relatie onduidelijk is. Het beperkte materiaal dat hierin werd aangetroffen kan tot de Romeinse periode of vroege middeleeuwen toebehoren. In het vlak bleek duidelijk dat de gracht opgesplitst kon worden in S72A met een donkerbruine vulling en S72B met een lichtgrijze vulling. De grachten werden op twee plaatsen gecoupeerd waaruit duidelijk kon vastgesteld worden dat S72A jonger is dan S72B. In de westelijke coupe is te zien dat S72A in doorsnede rechtopstaande wanden heeft met een vlakke bodem. De vulling is homogeen met een donkerbruine kleur. De maximale diepte bedraagt 80cm. S72B vertoont in doorsnede schuin opstaande wanden met een vlakke bodem opgebouwd uit drie lagen. Bovenaan bevindt zich een houtskoolrijk donkergrijsbruin pakket opgevolgd door een heterogene blauwgrijze vulling. Onderaan bevindt zich een lichtgrijzigblauw uitlogingspakket met verzette moederbodem. De randen van deze gracht worden begrensd door een roestige band ten gevolge van waterwerking. De maximale diepte reikt tot 138cm onder het

moederbodemniveau. De diepte en de vulling vertonen grote affiniteiten met de gracht S55 die langsheen de Winterbeek loopt.

Vermoedelijk zijn beide grachten (S55 en S72B) de grote grachten rondom het erf, waarbij de kleine greppelsystemen S63 en S82 meer wijzen op een interne indeling. Dergelijke systemen komen voor bij een zogenaamde *ferme indigène*, een soort inheemse boerderij die bestaat uit een omgracht erf met een hoofdgebouw en enkele bijgebouwen. Ondanks de afwezigheid van echte bewoningssporen wijst de aanwezigheid van een afvaldump in S55 op menselijke bewoning in de directe omgeving van het opgravingsareaal. Vermoedelijk is de bewoning te situeren op de nabijgelegen akkerlanden.

Figuur 41: Verticale doorsnede van de gracht S72A (links) en S72B (rechts) (westelijke coupe).

5.3.2. Vondstmateriaal

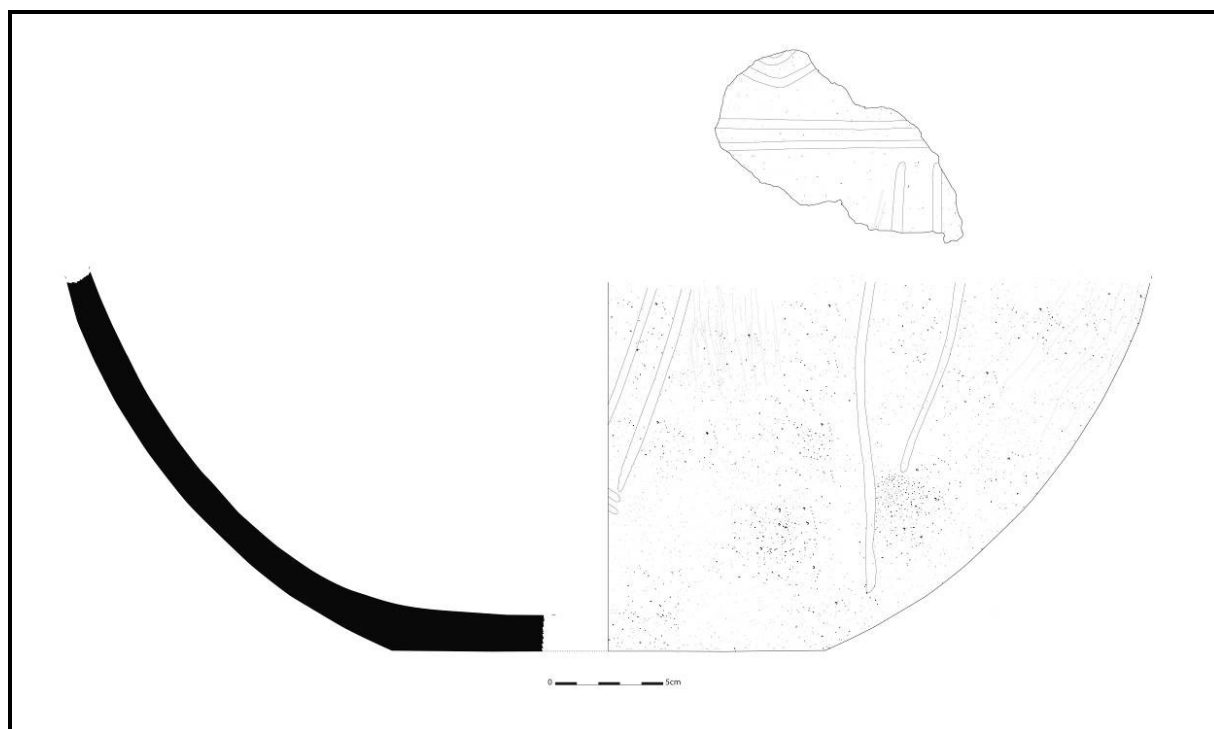
In de gracht S55 werden in totaal 220 scherven aangetroffen met een totaal gewicht van 4011g. Op basis van het baksel, de wandafwerking en de rand- en bodemtypes kan het minimaal aantal individuen (MAI) vastgesteld worden op 20. 19 wandscherven (43g) zijn te gefragmenteerd en kunnen niet nader toegeschreven worden aan een bepaald vormtype. 42 wandscherven (428g) kunnen op basis van hun wand tot de categorie licht besmeten tot een geëffende wandafwerking gerekend worden. Ze werden vrij hard gebakken met een fijne tot grove chamotte waardoor ze een brokkelig breukvlak

vertonen. De buitenwand is overwegend bruinrood van kleur (oxiderend) terwijl de kern en binnenwand donkergrijs is (reducerend). De wanddikte varieert tussen de 7 en 12mm. 16 wandscherven (281g) horen bij de categorie licht tot zwaar besmeten. Het baksel en het bakproces is gelijkaardig, enkel varieert de wanddikte tussen de 7 en 16mm. Een opmerking hierbij is dat vele kommen bestaan uit een licht tot zwaar besmeten buikgedeelte terwijl de schouder en hals eerder geëffend tot geglad werd afgewerkt.

De 20 individuen kunnen vormtypologisch onderverdeeld worden in 1 voorraadkom (individu 1), 16 kommen (individu 2 tot en met 17), 1 zoutcontainer (individu 18) en twee onbepaalde individuen (individu 19 en 20). Individu 1 betreft een voorraadkom bestaande uit 41 wandscherven afkomstig van het buikgedeelte van de pot en 5 bodemfragmenten met een totaal gewicht van 1968g. Op basis van de bodemfragmenten kan de basisdiameter vastgesteld worden op 20 cm. Het baksel van de pot is vrij hard en korrelig door het gebruik van een fijne en grove chamotte (potgruis). De kern en de binnenwand zijn donkergrijs van kleur wat wijst op een reducerend bakproces. De geëffende buitenwand vertoont een licht oxiderende bakking met een donkerbruine kleur. Tevens werden op de wand groeflijnen van gemiddeld 5mm breedte aangebracht volgens een willekeurig patroon, alsook enkele vage kamstrepen. De scherven vertonen op de buitenwand krimpstrepen, te wijten aan een te hoge bakkingstemperatuur of door een secundaire verbranding. De wanddikte bedraagt gemiddeld 13mm terwijl de bodem gemiddeld 20mm dik is.

Individu 2 is een archeologisch volledig kommetje met een hoogte van 5,4cm en een bovendiameter van 12cm. In totaal behoren 23 scherven met een gewicht van 169g tot dit individu. Het kommetje is simpel afgewerkt met een schuin opstaande wand en rand met een vlakke bodem. Het baksel is vrij hard tot hard waarbij men fijn potgruis als magering gebruikte. De bruinrijze binnen- en buitenwand werd geëffend tot licht geglad afgewerkt. De kern vertoont een donkergrijze kleur met een fijne brokkelige textuur. De dikte van de rand bedraagt 4mm, de wand is gemiddeld 7mm terwijl de bodem tot 12mm dik is.

Individu 3 bestaat uit 28 scherven met een totaal gewicht van 81g. Het gaat om een vrij hard tot hard reducerend gebakken kommetje met een donkergrijze buiten- en binnenwand. De textuur is fijn zandig met kwartskorreltjes en fijn potgruis als magering. De wandafwerking is ook hier geëffend tot licht geglad. Op de buitenwand heeft men willekeurig takindrukken aangebracht die variëren in grootte van 2 tot 4mm. De wanddikte is gemiddeld 4mm en de bodemdikte bedraagt 5 tot 6mm.

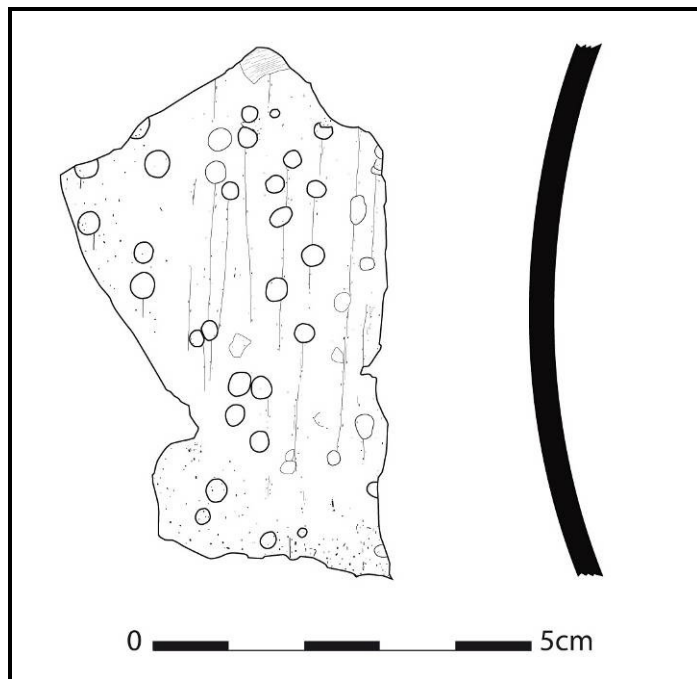

Figuur 42: Individu 1: voorraadkom met groeflijn- en kamstreepversiering.

Figuur 43: Individu 2: archeologisch volledig kommetje.

Figuur 44: Individu 3: wandscherf van kommetje met willekeurig geplaatste takindrukken.

De individuen 4 tot en met 17 zijn kommen met een gelijkaardig baksel dat vrij hard is, met een brokkelige textuur ten gevolge van de fijne tot grove chamotte die gebruikt werd als magering. In enkele gevallen werden naast het potgruis ook organische elementen gebruikt in het baksel (individue 7 en 10). Langs de buitenwand vertonen ze overwegend een bruinrode oxiderende kleur terwijl de binnenwand en kern donkergrijs is van kleur en aldus wijst op een reducerende bakking. De wandafwerking van de bodemfragmenten is overwegend licht besmeten tot geëffend terwijl de randen eerder geëffend tot licht geglad zijn. De bodems zijn steeds vlak waarbij in één enkel geval aan de bodemrand een duiminkneping werd aangebracht (individue 14). Ook kon bij individue 15, dat bestaat uit één wandscherf, vingerinknepingen van ca. 1 cm opgemerkt worden. De randen kunnen onderverdeeld worden in een (licht) uitstaande rand met S-vormig profiel (individue 10, 12 en 17), een licht ondersneden rechtopstaande rand (individue 11) en een dikke rechtopstaande rand met een zwak S-vormig profiel (individue 13). De dikwandige bodemdikte varieert tussen 12 en 20mm. Ook de wanddikte kan onder de noemer dikwandig beschouwd worden en varieert tussen 7 en 14mm. Overwegend kunnen de individuen beschreven worden als dikwandige kommen met een vlakke bodem en een licht tot zwak geknikt profiel²⁷.

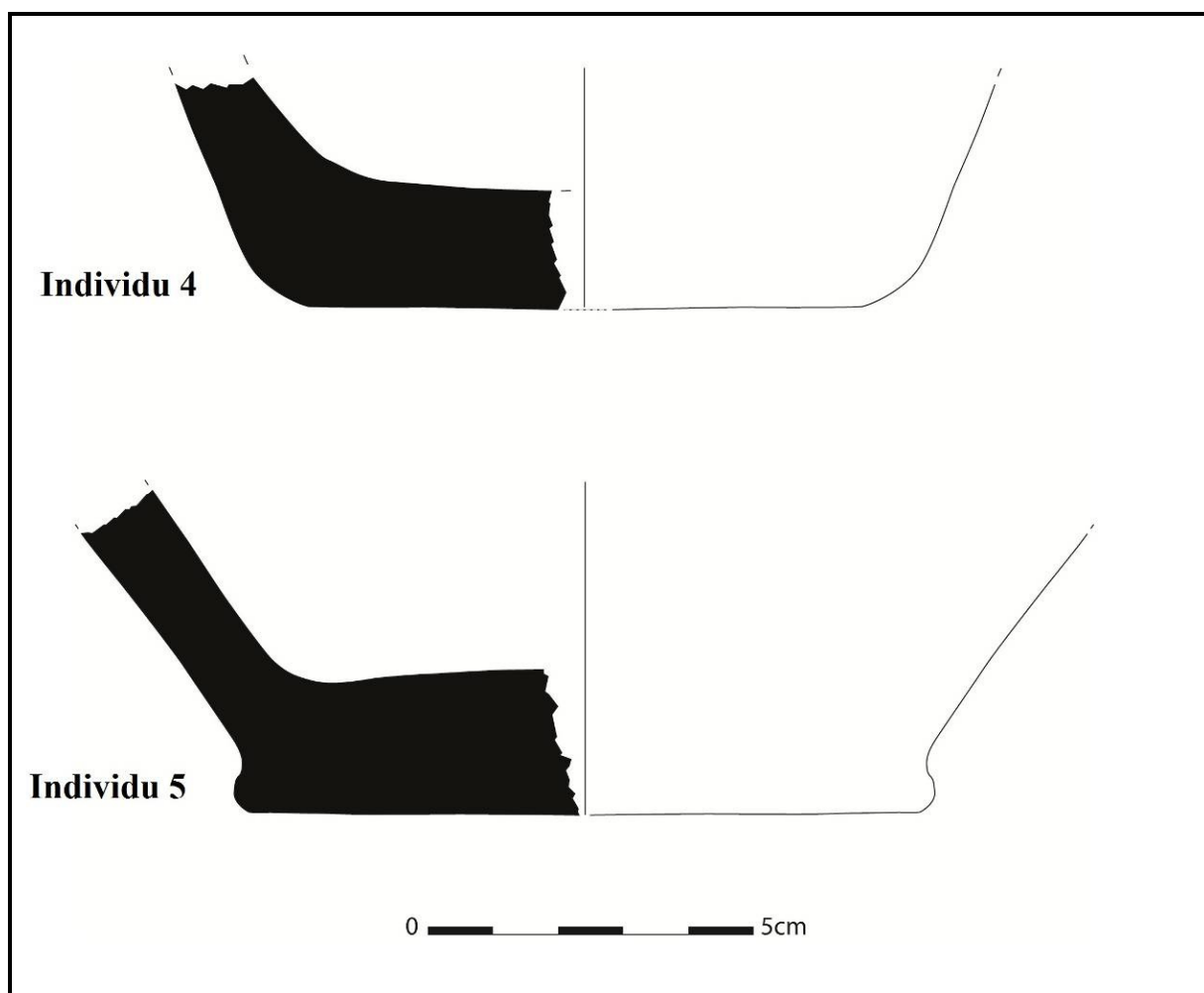
²⁷ DE CLERCQ & MORTIER, 2000.

Individu 18 betreft twee randfragmenten (13g) die tot het technisch aardewerk behoren en deel uitmaken van een zoutcontainer. Zowel de buiten- als binnenwand werd zwaar besmeten en onregelmatig afgewerkt met een roodbruine kleur (oxiderend). De kern is donkergrijs van kleur (reducerend) en vertoont kleine inclusies waaronder organische elementen. Het baksel is vrij poreus tot matig hard. De wanddikte bedraagt gemiddeld 11mm.

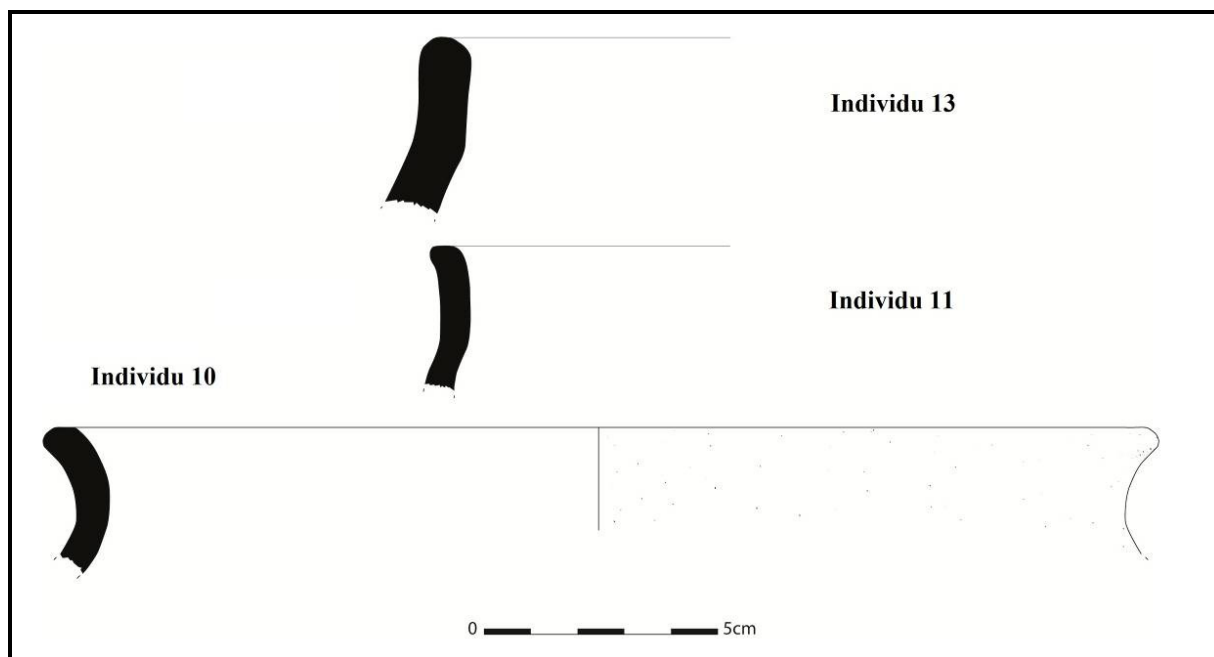
De individuen 19 en 20 zijn vormtypologisch onduidelijk. Individu 19, dat bestaat uit één wandscherf (18g), heeft een zachte poreuze oxiderende bakking en voelt zeepachtig aan. De dikwandige scherf met een dikte van gemiddeld 14mm heeft een beige kleur. In het breukvlak kunnen fijne tot licht grove inclusies waargenomen worden in de vorm van potgruis. Mogelijk behoort de scherf toe aan een amfoor. Individu 20 bestaat uit één randfragment (20g) dat toebehoort aan een schaal of kom. De schuin opstaande rand werd simpel afgewerkt. De binnenwand is donkergrijs reducerend en werd geëffend tot licht geglad. De buitenwand is eerder roodbruin oxiderend met fijne groeflijnversiering en werd licht besmeten tot geëffend. De kern is vrij hard met een brokkelige textuur door het gebruik van fijne en grove chamotte als magering. De dikte aan de rand bedraagt 7mm, terwijl de wand 10mm dik is.

Figuur 45: Individu 7: Kom met vlakke licht uitstaande bodem.

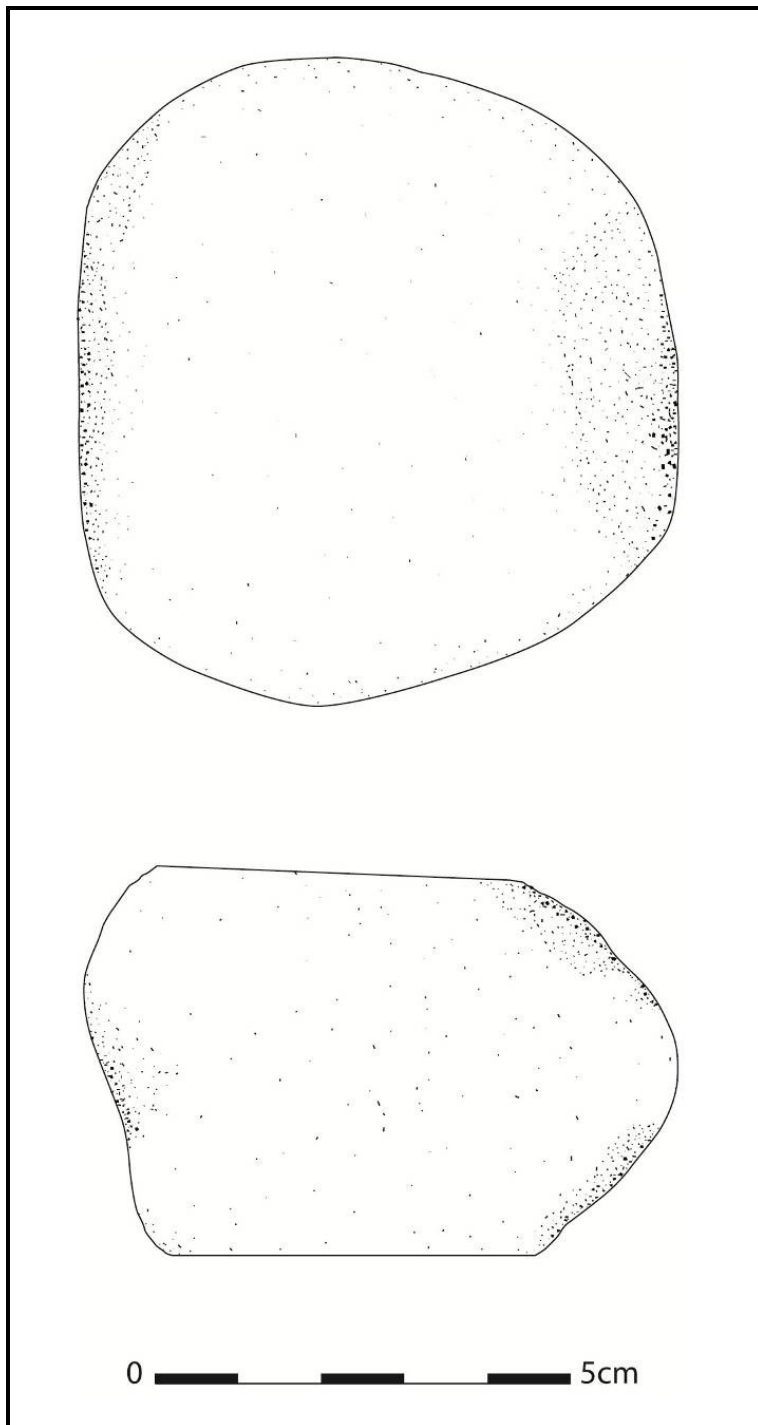

Figuur 46: Bodemtypes van individuen 4 en 5; beide zijn kommen met een platte bodem.

Figuur 47: Randtypes van kommen (individuen 10, 11 en 13).

Op de overgangszone tussen boomval S71 en de brede gracht S55 werd een afgeronde wrijfsteen (465g) teruggevonden. De wrijfsteen vertoont twee tegenover elkaar liggende gepolijste wrijfvlakken en meet 77 op 72cm met een dikte van 44cm. De datering is onduidelijk, het voorwerp kan tot verscheidene periodes behoren. Vermoedelijk gaat het om een wrijfsteen uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode.

Figuur 48: Wrijfsteen met twee tegenover elkaar gelegen gepolijste wrijfvlakken.

Het vondstmateriaal uit de grachten S72A, S72B en S63 is eerder beperkt. In S63 werden 9 scherven teruggevonden met een totaal gewicht van 16g. 6 wandscherven behoren toe aan 1 individu. Ze hebben een lichtgrijze kleur en werden hard reducerend (kern) tot licht oxiderend (wanden) gebakken en lijken gedraaid. Het baksel bestaat uit fijn zand vermengd met fijne kwartskorreltjes en fijn potgruis met kleine partikels mica (?). Een gelijkaardige scherf werd teruggevonden in de gracht S72B. Individu 2 bestaat uit twee brokkelige wandfragmentjes. Het zijn handgevormde scherven met een donkergrijze kleur met fijne tot licht grove chamotte en behoren mogelijks toe aan een kom. Eén scherf (individu 3) is opmerkelijk. Het betreft een wielgedraaide rand afkomstig van een kogelpot. De binnen- en buitenwand zijn donkergrijs van kleur. Als baksel heeft men fijn zand gebruikt met fijn potgruis en kwartskorreltjes. Het is onduidelijk of deze kogelpotrand intrusief is. Op basis van de rand zou hij dateren uit de vroege tot volle middeleeuwen (ca. 5de-11de eeuw). Ook in S72A werd een gelijkaardige rand teruggevonden.

Bij het opschaven van de grachten S72A en S72B werden 6 wandscherven aangetroffen met een totaal gewicht van 47g. Het is echter onduidelijk tot welke gracht ze exact behoren, ook kunnen deze mogelijk intrusief zijn. Het gaat om minsten vier individuen. Individu 1 bestaat uit twee wandscherven handgevormd besmeten aardewerk (32g) met een roodbruine oxiderend gebakken buitenwand. De binnenwand werd licht besmeten tot geëffend met een donkerbruine kleur. Het baksel is vrij hard en donkergrijs van kleur met fijne tot grove chamotte. De gemiddelde wanddikte bedraagt 7mm. Vermoedelijk is dit recipiënt te determineren als een kom. Individu 2 bestaat uit twee wandscherven met een gewicht van 10g. De wanden zijn roodbruin oxiderend gebakken terwijl de kern donkergrijs reducerend gebakken werd. Het baksel is vrij hard en fijn zandig van textuur met fijn potgruis en kwartskorreltjes. De wanddikte bedraagt ongeveer 9mm. Individu 3 bestaat uit een dunwandige (3mm) wielgedraaide en reducerend gebakken wandscherf. Het grijze baksel bestaat uit fijn zand met kwartskorreltjes en mogelijke mica. Deze scherf lijkt ook te dateren in de vroege tot volle middeleeuwen. Als laatste individu geldt een mogelijk wandscherf van technisch aardewerk met een donkergrijze reducerend gebakken kern. De wanden zijn bruinrood van kleur wat wijst op een toevoer van zuurstof op het einde van het bakproces.

Bij het uithalen van de grachten S72A en S72B kwamen respectievelijk 13 en 6 scherven aan het licht. Gezien de grote oppervlakte is dit resultaat eerder beperkt en weinig representatief voor een goede datering van de grachten. S72A leverde 13 scherven op met een totaal gewicht van 24g. Individu 1 betreft twee randfragmenten (11g) die toebehoren aan een kogelpot. De scherven werden wielgedraaid en gebakken in een

reducerend milieu. Het baksel bestaat uit fijn zand met kleine kwartskorrels en fijn potgruis. De dikte bedraagt 4 mm. De scherven kunnen ruim gedateerd worden in de vroege tot volle middeleeuwen. De overige scherven zijn niet nader te determineren. Ook werden twee metaalslakfragmenten teruggevonden. In de gracht S72B werden 6 scherven (109g) teruggevonden die tot vier individuen behoren. Individue 1 bestaat uit één wandscherfje dat gelijkaardig is aan individue 1 uit het greppelsysteem S63. Individue 2 bestaat uit 3 dikwandige handgevormde wandscherven (12g) met een licht besmeten tot geëffende wand. Het baksel is vrij hard met een fijne tot grove chamotte. De kern werd reducerend gebakken terwijl de buitenwand eerder geoxideerd is. De wanddikte varieert tussen de 10 en 14mm. Individue 3 betreft een donkergrijs reducerend gebakken wandscherfje. Het baksel bestaat uit fijn zand samen met fijn potgruis en kleine kwartskorreltjes. De binnen- en buitenwand heeft een eerder donkerbruine kleur wat wijst op het toevoeren van lucht op het einde van het bakproces. Als laatste individue geldt een wandscherf (88g) met een beige tot roos baksel met fijn potgruis en kwartskorreltjes tot -korrels. De wanddikte varieert tussen de 10 en 15mm. Mogelijk behoort de scherf toe aan een Romeinse wijnamfoor afkomstig uit Zuid-Frankrijk (Marseille). Het kan echter ook dat deze in de Karolingische periode (8ste – 9de eeuw) moet geplaatst worden. Het zou in dat geval gaan om een wandscherf van het Badorf-type, mogelijk afkomstig van een reliëfbandamfoor of tuitpot. Beide baksels zijn heel sterk gelijkend op elkaar en kunnen op basis van deze ene scherf niet onderscheiden worden.

5.4. Late en postmiddeleeuwen (13de – 18de eeuw) (zie bijlage 4)

5.4.1. Sporen en structuren

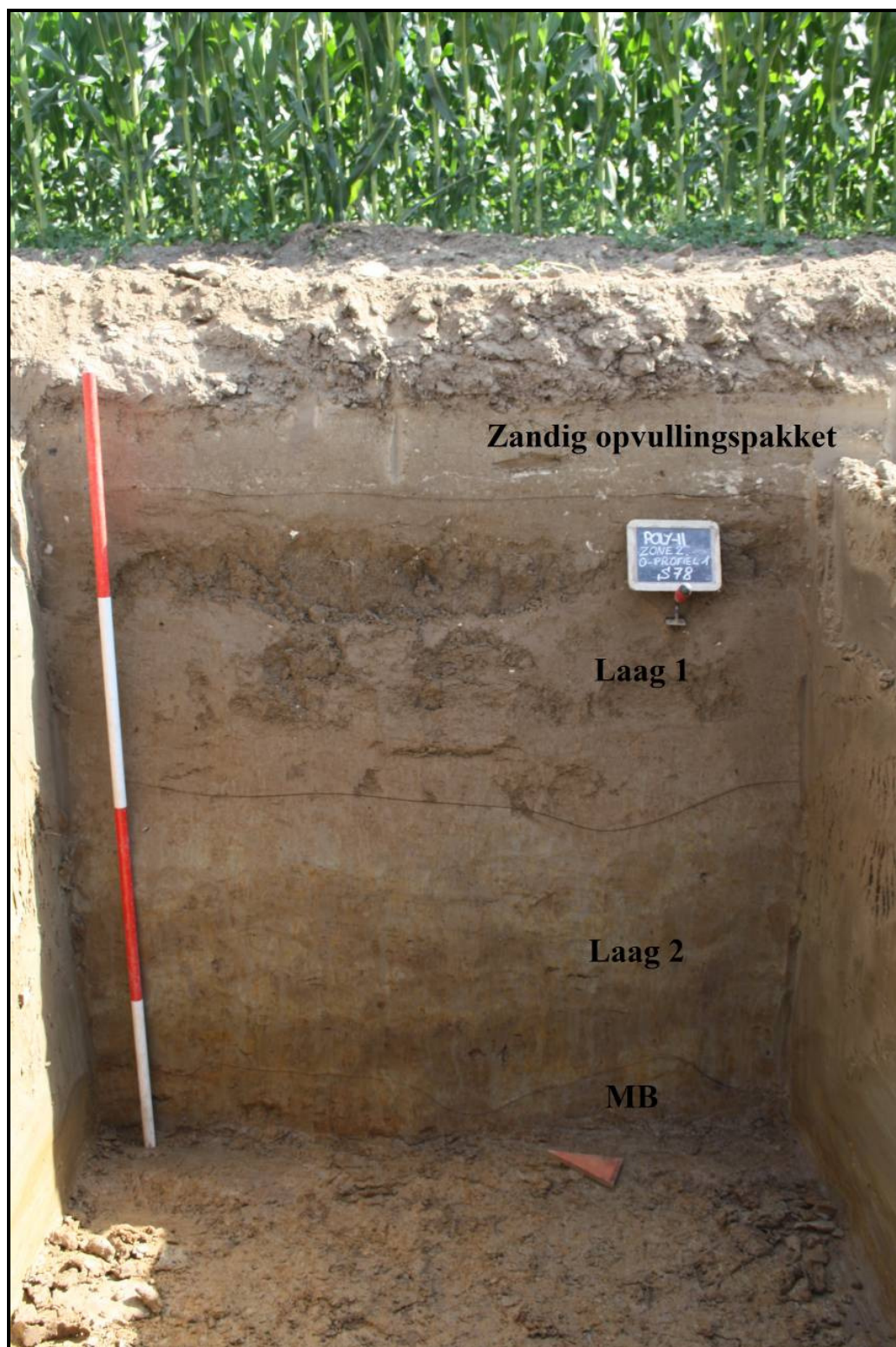
In het zuidoostelijk deel van het onderzoeksgebied werd een brede gracht S78 van ongeveer 20m breed aangesneden. In het vlak tekent het spoor zich af als een lichtgrijze homogene zandige zone. In doorsnede is de gracht beduidend smaller met een maximale diepte van 2m onder het maaiveldniveau. De bovenste vulling (laag 1) met een donkergrijsbruine kleur blijkt op basis van het vondstenmateriaal in de 15de-17de eeuw te dateren. De laag, met een dikte van 60 tot 70cm, is vrij homogeen van textuur met enkele houtskool- en baksteenspikkels. Daaronder bevindt zich een tweede oudere vulling (laag 2) met een sterk gleyige grijsbruinblauwige kleur vermengd met moederbodem. De laag bevat weinig houtskoolspikkels en is een 70cm dik. Op basis van het vondstmateriaal kan deze tweede laag in de 13de-15de eeuw gedateerd worden. De gracht werd in de late middeleeuwen aangelegd terwijl deze nadien in de 17de-18de eeuw geleidelijk aan is opgevuld. De gracht moet als een brede depressie in het landschap zichtbaar gebleven zijn, waarna ze door de aanvoer van zand volledig opgevuld raakt. In de periode van de Eerste Wereldoorlog werd op de locatie een weg aangelegd met een rondpunt die dienst deed als aanvoerpunt voor gewonde soldaten. Deze factoren zorgen voor de zandige zone van 20 m breed die in het vlak zichtbaar werd.

5.4.2. Vondstmateriaal

5.4.2.1. Metalen vondsten

- S78

Na het opschaven en fotograferen van de grachtstructuur werd de gracht onderzocht met een metaaldetector op zoek naar metalen voorwerpen. Hierbij kwamen vier vondsten aan het licht die zich allen in het bovenste zandige pakket bevonden. De eerste vondst betreft een munt van Albrecht en Isabella (ook wel Elisabeth genoemd) uit de periode 1598-1621. De munt is vrij slecht bewaard waarbij enkel nog een deel van de naam in het omschrift kan gelezen worden: 'ELISA' (ELISAbeth). Op basis van de grootte, het omschrift en de materiaalsoort kan hij gedetermineerd worden als een duit of penning in koper. Als tweede vondst geldt een 8-vormige schoengesp in koper die vormtypologisch in de 17de eeuw kan gedateerd worden. Een derde vondst is een 1 cm dik pistoletkogeltje in lood. Als laatste werd een deel van een koperen belletje teruggevonden.

Figuur 49: Oostelijke profielcoupe op de gracht S78.

Figuur 50: Duit of penning van Albrecht en Isabella uit 1598-1621.

Figuur 51: 8-vormige gesp in koper uit de 17de eeuw met in het inzetkaartje een gelijkaardig type Nr. 42 gedateerd in de 17de eeuw (© <http://www.netmarshall.co.uk/>).

- Maaiveldniveau en verdieping naar de vlakken

Tijdens het onderzoek werden ook nog verspreid over het terrein diverse metalen vondsten uit de 16de – 18de eeuw teruggevonden met de metaaldetector. De vondsten kunnen onderverdeeld worden in een aantal munten, musket-/pistoletkogels, gespen, knopen ...

Munt 1 betreft een oord in koper vermoedelijk van Karel II (1665-1700) geslagen te Antwerpen, Brussel of Brugge tussen de periode 1691-1700. De munt werd teruggevonden in zone 1 op het maaiveldniveau in het vierkant D19. Munt 2 is te determineren als een oord in koper van Maria-Theresia (1740-1780). Hoewel de datum niet leesbaar is, kan op basis van de afbeelding van Maria-Theresia op de voorzijde de munt gedateerd worden rond 1750. De munt werd in zone 1 op het maaiveldniveau teruggevonden in het vierkant C22. Ook bij het weghalen van de graszoden in zone 1 werd een gelijkaardige oord van Maria-Theresia teruggevonden. Bij het verdiepen naar het eerste vlak in zone 1 werd tussen in de zone van 75-100m van de Winterbeek een oord teruggevonden van Maximiliaan Emanuel van Beieren geslagen te Namen in de periode 1712-1713. Een andere oord van Maximiliaan werd gevonden aan de Winterbeek. Deze munt werd geslagen in Namen in het jaar 1712. Een derde munt van Maximiliaan kwam aan het licht bij het heropvullen van zone 2. Het gaat eveneens om een oord geslagen te Namen en te dateren in 1712-1713. In de heropgevulde grond kwam nog een munt te voorschijn die gedetermineerd kan worden als een oord van Philips V geslagen te Namen in de periode 1709-1710.

Een koperen Liard (of oord) toegeschreven aan Lodewijk XIII (1610-1643) werd aangetroffen bij het verdiepen naar vlak 1 in de zone tussen 25 en 50m van de Winterbeek. Een Liard van Lodewijk XV (1715-1774) werd gevonden op het maaiveldniveau van zone 1 in kwadrant G19. Een bronzen Sol (12 deniers) van Lodewijk XVI uit de periode 1780-1790 werd teruggevonden op de zandberg afkomstig van zone 1. Een andere 1 sol van Lodewijk XVI werd gevonden bij het weghalen van de graszoden in zone 1. De bronzen munt dateert rond 1790. Een oord van Jozef II uit 1788 kwam aan het licht bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 tussen 0 en 25m van de Winterbeek.

Een koper duitje van Overrijssel werd gevonden op het maaiveldniveau aan het rondpunt in zone 2. De munt dateert uit de 17de of 18de eeuw. Een onbepaalde rekenpenning kwam aan het licht bij het heropvullen van de grond na afronding van het onderzoek. Vermoedelijk dateert deze uit de 16de of 17de eeuw. Aan het rondpunt werd bij het verdiepen een klein muntje teruggevonden dat vermoedelijk gedetermineerd kan

worden als een Korte van Karel V te dateren tussen 1543 en 1556. Ook een onbepaalde vermoedelijk 17de-eeuwse oord kwam hier aan het licht. Een andere onbepaalde oord, vermoedelijk uit de 17de eeuw, werd opgediept bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 tussen 0 en 25m van de Winterbeek. Bij het weghalen van de graszoden in zone 1 werd een onbepaalde oord teruggevonden vermoedelijk van Franse of Duitse origine.

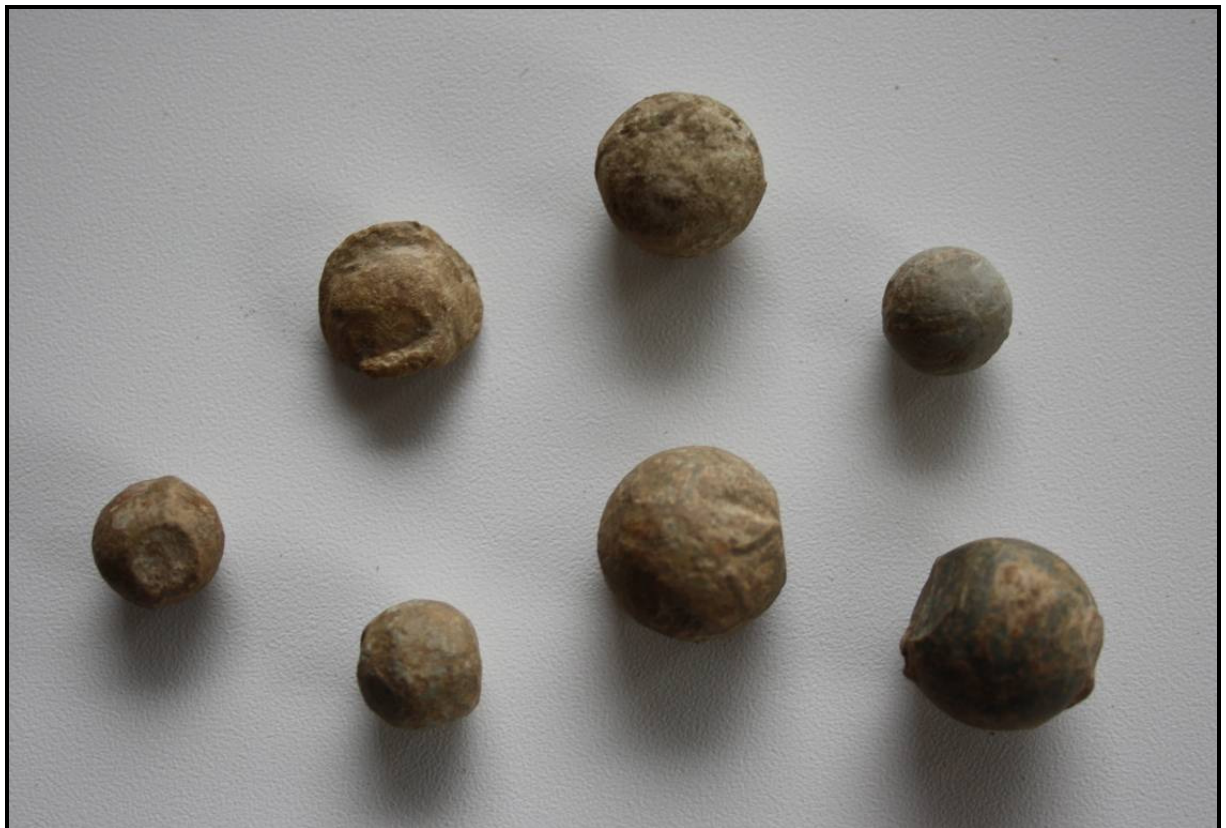
De loden ronde kogels kunnen morfologisch onderverdeeld worden in twee musketkogels met een diameter van 17mm, twee musketkogels met een diameter van 15mm en als laatste drie pistoletkogels met een diameter van 11mm. Enkele van de kogels vertonen een plat gedeelte wat wijst op een duidelijke impact. Het is moeilijk om deze loden balletjes te dateren daar ze frequent gebruikt werden gedurende enkele honderden jaren, hoogstvermoedelijk kunnen ze echter in de 17de – 18de eeuw geplaatst worden. Deze kogels werden teruggevonden op het maaiveldniveau in de vierkanten A11, A12, E25 (2x), F19 en G13 en één aan de Winterbeek achteraan. Twee musketkogels werden teruggevonden enerzijds in de omgeving van barak 9 en anderzijds bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 tussen 50-75 m (omgeving van barak 1 en 2). Als laatste werd nog één pistoletkogel teruggevonden bij het weghalen van de graszoden in zone 1. Aangezien de exacte vondstlocatie niet geweten is werden deze niet opgenomen in de spreidingskaart.

De gespen kunnen vormtypologisch gedateerd worden tussen 1660 en 1720. Het betreft in alle gevallen schoengespen. Het middenstuk (centraal bovenaan figuur 54) wordt omschreven als een ankervormige sluiting met een enkelvoudige pin en kent zijn hoogtepunt tussen 1660 en 1720, wordt sporadisch nog gebruikt tot 1750 om nadien volledig te verdwijnen. Het schoengespe rechtsboven is de meest voorkomende vorm tijdens deze periode. Vijf gespen werden teruggevonden op het maaiveldniveau in de vierkanten B12, C2, D15, F23 en G23. Bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 werd tussen 25-50m van de Winterbeek een fragment van een zilveren ovale gesp teruggevonden. Stilistisch gezien dateert deze uit de 18de eeuw, meer specifiek tussen 1720 en 1790. Een aantal andere gespen zijn te fragmentair en kunnen ruim gedateerd worden in de postmiddeleeuwen.

Naast deze gespen werden nog 32 knoopjes teruggevonden waaronder een aantal verzilverde en enkele voorzien van een bloemmotiefje, zogenaamde wambuisknoopjes met rozetmotief. Ook één vingerhoed behoort tot de vondsten samen met drie bikkels en twee onbepaalde lakenloden. Typologisch gezien kunnen de vondsten allemaal gedateerd worden in de 16de tot 18de eeuw.

Figuur 52: Links een oord van Maria-Theresia (1740-1780) en rechts een oord van Karel II (1665-1700), beide gevonden op het maaiveldniveau van zone 1 (vierkanten C22 en D19).

Figuur 53: Loden musket- en pistoletkogels aangetroffen tijdens het metaaldetectieonderzoek van het maaiveldniveau in zone 1 (vierkanten A11, A12, E25 (2x), F19, G13 en aan de Winterbeek).

Figuur 54: Diverse schoengespen vormtypologisch te dateren tussen 1660 en 1720. Bovenaan een sluiting van het ankertype; rechtsboven de meest voorkomende schoengesep tijdens deze periode.

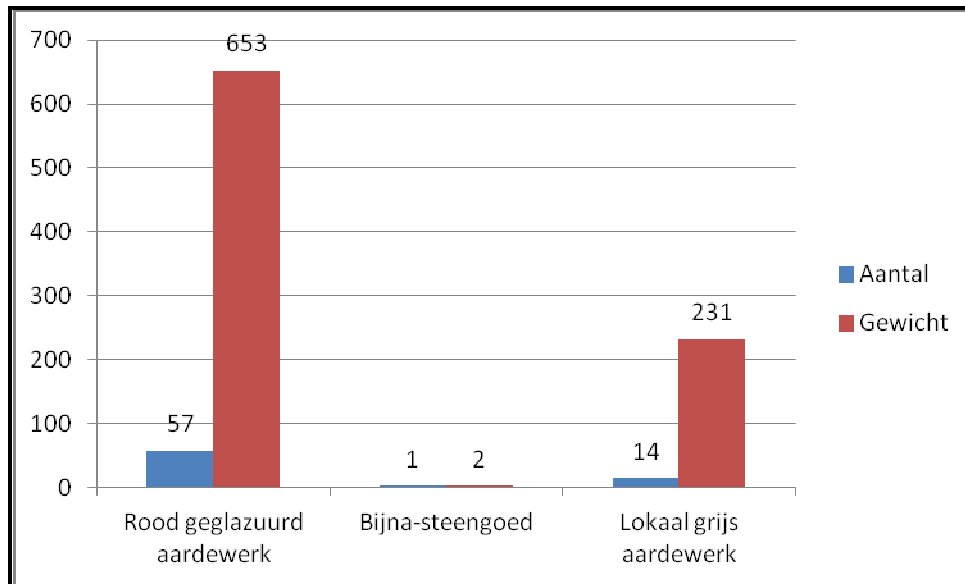
5.4.2.2. Aardewerk

In *laag 1* van de gracht werden twee scherven (15g) aangetroffen die tot twee individuen behoren. Individu 1 bestaat uit een randfragment van een kom in rood geglazuurd aardewerk. De buitenzijde werd niet geglazuurd terwijl de binnenzijde voorzien werd van een witte kleipasta met daarbovenop een glazuurlaagje. De kern is donker van kleur en wijst op een reducerende bakking terwijl de wanden rood zijn van kleur door toevoeging van zuurstof op het einde van het bakproces. Individu 2 betreft een wandscherf van een niet nader te bepalen vorm. Het gaat om een oxiderend gebakken scherf met enkel een glazuurlaag aan de binnenzijde van het recipiënt. Beide vondsten kunnen ruim gedateerd worden in de 15de tot 17de eeuw.

In *laag 2* kwamen meer vondsten aan het licht. In totaal werden minstens 13 individuen (MAI) aangetroffen die opgedeeld kunnen worden in rood geglazuurd aardewerk (individu 1 tot en met 6), bijna-steengoed (individu 7) en lokaal grijs aardewerk (individu 8 tot en met 13). Individu 1 gaat om 34 scherven (401g) waarvan 33 wandfragmenten en 1 bodemfragment van een kruik in spaarzaam rood geglazuurd

aardewerk. Bij het bodemfragment kan duidelijk vastgesteld worden dat de kruik voorzien werd met een standring van ingeknepen meervoudige standvinnen. De kruik werd vervaardigd op een snelle draaischijf. Het baksel is oxiderend en werd matig fijn verschaald. Dit type komt voornamelijk voor in de 13de en 14de eeuw. Individue 2 bestaat op zijn beurt uit 18 scherven (166g) waaronder 4 bodem- en 14 wandfragmenten. Het gaat ook hier om een kruik met een vlakke bodem voorzien van ingeknepen standvinnen. De kern vertoont een licht reducerende bakking, de wanden zelf werden oxiderend gebakken. Ook bevat het baksel fijne tot grove inclusies. Individue 3 is een randfragment van een kom of teil. Het gaat om een eenvoudige naar buiten uitstaande en ondersneden rand. Individue 4 bestaat uit 1 rand- en 1 wandscherf van een vermoedelijke kamerpot in spaarzaam rood geglazuurd aardewerk. Het betreft een haaks naar buiten uitstaande rand met een afgeronde onderzijde en afgeplatte bovenzijde. Op de binnenzijde zijn enkele spatjes glazuur waar te nemen. Het baksel is fijn zandig en oxiderend. Individue 5 gaat om een bodemfragment van een bord of kom waarbij de binnenzijde voorzien werd van een rode glazuur met een gele slibversiering. De bodem is vlak. Het baksel bestaat uit fijn zand. Het is onduidelijk of dit fragment eerder intrusief is en tot laag 1 behoort. Qua vorm en versiering lijkt het eerder in de 16de-17de eeuw te behoren. Individue 6 is een wandscherf met een donkerbruinrode deklaag op de binnen- en buitenwand. De kern is reducerend, terwijl ook hier de wanden oxiderend gebakken werden. Het baksel is hard met gebruik van een fijne magering. Individue 7 gaat om een wandscherf van een kruik in bijna-steengoed voorzien van een zoutglazuur. De scherf werd vrij hard gebakken en heeft een lichtgrijze kleur. Individue 8 is een randfragment van een laat 12de-13de-eeuwse kogelpot. Het betreft een korte sikkelerand zonder dekselgeul in lokaal grijs aardewerk. Individue 9 bestaat uit een steelfragment van een steelpan in lokaal grijs aardewerk. Individue 10, 11 en 12 zijn drie oorfragmenten van kruiken in grijs aardewerk. Één oor bevindt zich net onder de licht ingesneden rand en kan hierdoor gedateerd worden in de 13de-14de eeuw. Individue 13 bestaat uit 9 wandscherven in lokaal grijs aardewerk. Alle baksels in grijs aardewerk zijn vrij hard en bestaan uit fijn zand met fijne kwartskorreltjes soms aangevuld met fijn potgruis. Als laatste werden in laag 2 ook nog twee intrusieve individuen aangetroffen. Eén wandscherf (individue 1) van 8mm dik werd handgevormd gemaakt en reducerend gebakken. Het baksel is vrij hard en brokkelig door het gebruik van fijne tot grove chamotte. Individue 2 bestaat uit drie plakbare wandscherven die oxiderend werden gebakken. Ze hebben een donkerbruine tot bruine kleur. De wanddikte bedraagt 7mm. Op de buitenwand werden twee parallel lopende groeflijnen aangebracht. De binnenzijde vertoont draaisporen. Het baksel is vrij hard en brokkelig door het gebruik van een fijne tot grove chamotte. Deze twee individuen kunnen als intrusief beschouwd

worden. De laat-/postmiddeleeuwse gracht verstoort namelijk enkele oudere grachten (zie hoofdstuk 5.3.).

Figuur 55: Grafiek: de voorkomende aardewerktypes volgens aantal en gewicht uit laag 2.

Figuur 56: Spaarzaam rood geglazuurd aardewerk afkomstig van een kruik op ingeknepen meervoudige standvinnen (individu 1, laag 2).

Figuur 57: Lokaal grijs aardewerk uit laag 2 (individueen 8 tot en met 13).

5.4.2.3. Geweerkeien

Bij het opschaven van de brede grachtstructuur werden twee geweerkeien teruggevonden die dateren uit de 17de eeuw of 18de eeuw. Eén geweerkei, die deels gewaard is, werd vervaardigd uit een honingkleurige of blonde silexsoort. Veel geweerkeien op diverse locaties werden in een gelijkaardige honingkleurige silex vervaardigd. Deze geweerkei is afkomstig van de productieplaats Meusnes, gelegen in de provincie Berry in Frankrijk. Hier werd sinds 1643 in de vallei van de Cher, een zijrivier van de Loire, een honingkleurige silex van hoge kwaliteit gedolven via mijngangen. De productie van deze geweerkeien werden hoofdzakelijk gebruikt door de Franse legers. De vindplaats en de kaptechniek (*Franse stijl*) werd dan ook uiterst geheim gehouden. De onderkant van deze geweerkeien zijn egaal en meestal enigszins concaaf, de

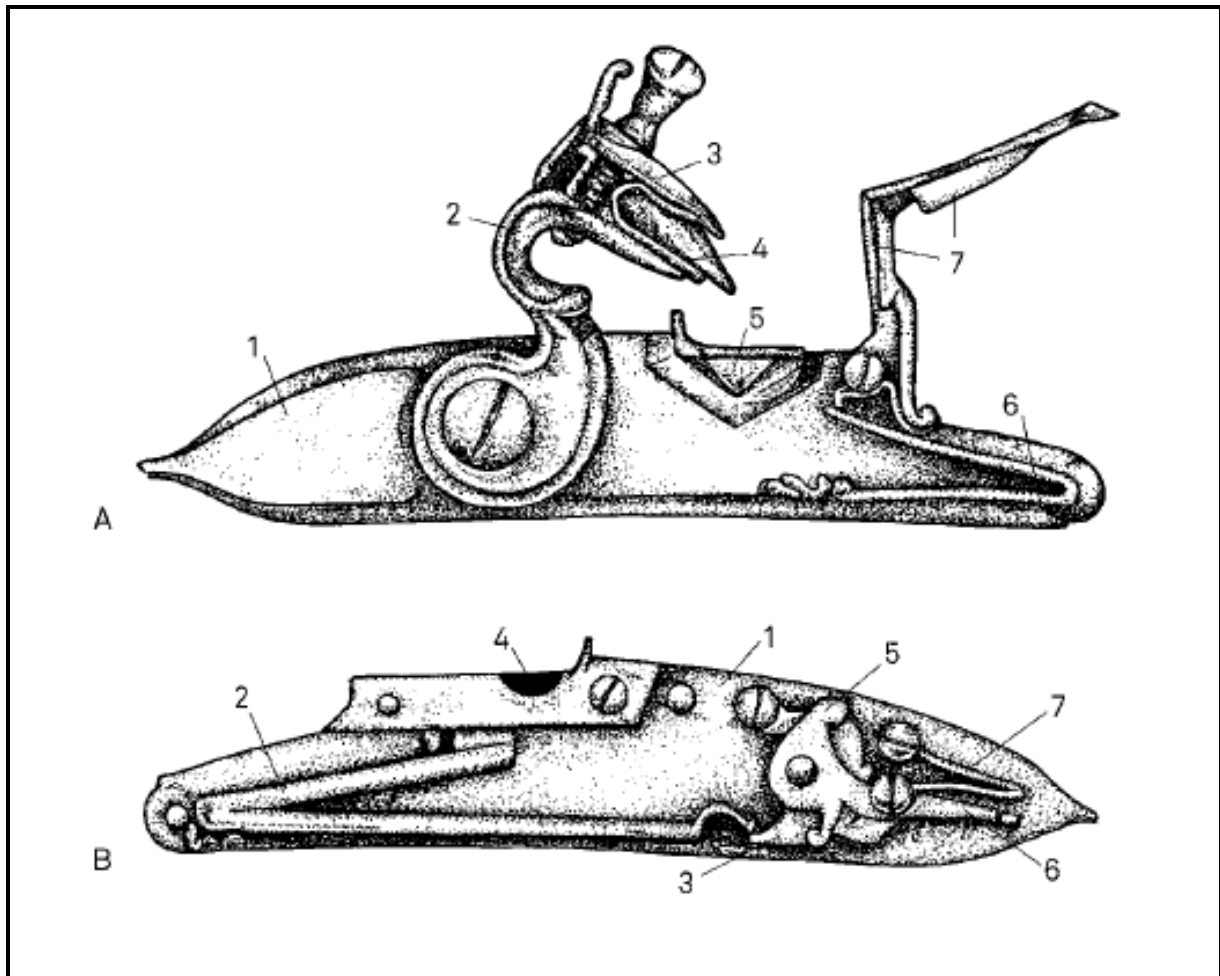

bovenkant vertoont één of twee ribben waardoor een soort platform ontstaat. Hierdoor konden de vuurstenen gemakkelijker in de haan vastgezet worden dan de Engelse van het *Early wedge*-type. De tweede geweerkei is op zijn beurt uit een donkergrijszwarte silex met witgrijze stippen en komt vermoedelijk uit Brandon (Engeland), de zogenaamde *Brandon blacks*. De geweerkei, van het *Early wedge*-type, vertoont eerder een wigvorm met een vlakke boven- en onderkant. De hiel is vanaf de bovenkant geretoucheerd. Om meer vonken te geven is de snede aan de onderkant fijn geretoucheerd. Zowel de hiel als de snede vertonen meestal een lichte curve²⁸. Geweerkeien worden wel meer aangetroffen, echter het terugvinden van twee op een korte oppervlakte wijst mogelijk op gevechten of conflicten in het gebied in de 17de en 18de eeuw. De historische bronnen (zie hoofdstuk 3.3.4.) wijzen op een woelige periode met vele oorlogen in de tweede helft van de 17de en de eerste helft van de 18de eeuw. Het voorkomen van een Franse en een Britse geweerkei zou kunnen wijzen op de periode van de Spaanse Successieoorlog die zijn aanvang kende in 1701 en de daaropvolgende Vrede van Utrecht in 1713.

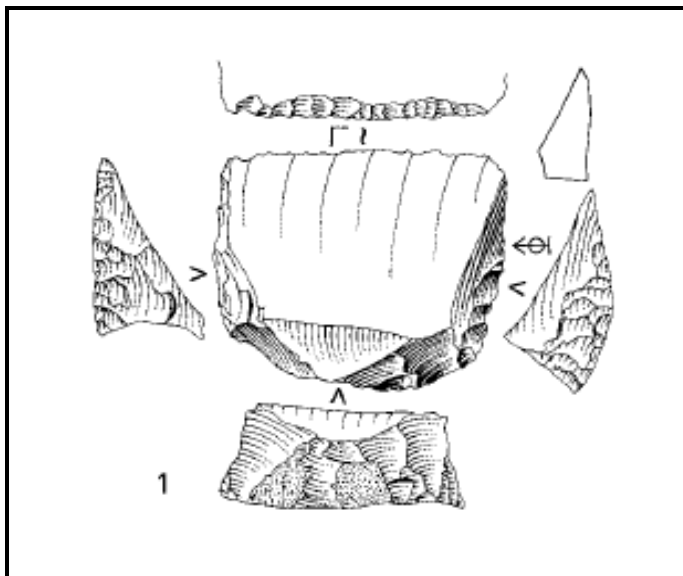

Figuur 58: Twee geweerkeien uit de gracht S78: links de honingkleurige geweerkei 'Franse stijl' uit Meusnes (Frankrijk), rechts de donkerkleurige geweerkei van het *Early wedge*-type uit Brandon (Engeland).

²⁸ ZEEBROEK e.a., 2010.

Figuur 59: A: buitenaanzicht van een vuursteenslot uit het tweede kwart van de 18de eeuw met aanduiding van de onderdelen. 1: slotplaat, 2: haan, 3: bovenkaak, 4: vuursteen, 5: pan, 6: batterijveer en 7: batterijveer en staal. B: binnenaanzicht. 1: slotplaat, 2: hoofdveer, 3: tuimelaar, 4: pan, 5: tuimelaarsbrug, 6: trekkerlichter en 7: trekkerveer (© ZEEBROEK e.a., 2010).

Figuur 60: Britse geweerkei van het *Early wedge*-type (© ZEEBROEK e.a., 2010).

5.4.2.4. Spreiding

Op het plan in bijlage 5 achteraan werden de verschillende metalen voorwerpen en de geweerveien volgens hun vondstlocatie uitgezet. Enkel de objecten die met zekerheid tot de 17de-18de eeuw behoren, werden binnen deze kaart opgenomen. Het betreft de vondsten die aangetroffen werden in de bovenste vulling van de gracht S78 en tevens de metalen objecten die tijdens het metaaldetectieonderzoek op het maaiveldniveau werden teruggevonden (zie bovenstaande hoofdstukken). Mogelijk kan een dergelijke spreidingskaart clusters en/of lege zones aan het licht brengen. Ondanks de beperkte omvang van het onderzoeksgebied is een duidelijke concentratie nabij en in de bovenste opvulling van de gracht S78 te zien. Ook valt duidelijk op dat de pistoletkogels, die afgevuurd worden met een pistool, vrij geconcentreerd liggen in en nabij de gracht. De grotere musketkogels liggen verder van elkaar en concentreren zich meer op het noordwestelijke deel van het onderzoeksgebied. Enige opmerkingen moeten hierbij in acht genomen worden. Vooreerst is het onduidelijk vast te stellen of daadwerkelijk alle loden kogels als gelijktijdig kunnen beschouwd worden. Echter de gelijkaardige grootte van de pistolet- en musketkogels lijkt toch toe te laten om ze als gelijktijdig te beschouwen. Ook speelt het verschil in vuurbereik tussen een pistool en musket een grote factor in de spreiding van de kogels. Pistolen kennen in die periode een beperkt bereik terwijl met een musket tot 70m vrij precies kan geschoten worden. Belangrijk is de aanwezigheid van de kogels, gespen, munten en geweerveien die duidelijk aangeven dat zich hier en in de omgeving van het terrein schermutselingen of kleine veldslagen hebben plaatsgevonden waar ook de geschreven bronnen over spreken.

5.5. Eerste Wereldoorlog 1914-1918 (zie bijlage 6 en 7)

5.5.1. Sporen en structuren

5.5.1.1. Paalsporen barakken

Tijdens het archeologisch onderzoek werden in totaal 38 paalsporen aangetroffen die gedateerd kunnen worden in de Eerste Wereldoorlog. 26 van deze palen behoren toe aan de houten barakken die hier tijdens deze periode stonden. Van de overige 12 paalsporen is onduidelijk waartoe ze behoren, maar deze kunnen op basis van hun vulling als gelijktijdig beschouwd worden. Vermoedelijk maken ze deel uit van de smalle aangelegde houten paden die de barakken met elkaar verbonden. Op basis van de aangetroffen paalsporen en de luchtfoto van 4 september 1917 (zie figuur 18) kon een volledige waarheidsgetrouwe reconstructie gemaakt worden.

Barak 1 bevindt zich net als barak 2 vlak naast het rondpunt en de toegangsweg. Beide barakken werden hierop haaks geconstrueerd met een NW-ZO oriëntatie. In de lijn van deze twee barakken werden nog eens twee barakken, barak 4 en 5, aangelegd. Deze vier barakken worden op de War Diaries (zie figuur 16) vermeld vanaf 11 augustus 1916 en waren nog niet te zien op de luchtfoto uit 1915 (zie figuur 15). Hierdoor kan de aanleg geplaatst worden op het einde van 1915 of in de eerste helft van 1916. Ze worden dan vermeld als zogenaamde Adrian Huts. Tussen 11 augustus en 15 november 1916 (zie figuur 17) worden binnen het onderzoeksgebied nog 5 houten constructies bijgebouwd. Barak 3 wordt gebouwd in de open ruimte tussen de barakken 1, 2, 4 en 5 met een NO-ZW oriëntatie. Barak 8, met een ééNZelfde oriëntatie en oppervlakte, wordt aangelegd tussen de barakken 4 en 5 en de Winterbeek. Tussen de barakken 4 en 5 in worden twee kleine houten constructies bijgebouwd. Aan het rondpunt wordt eveneens een houten constructie langs de kerkhofzijde geconstrueerd. In de War Diaries (zie figuur 17) worden de functies van de constructies zorgvuldig als volgt beschreven:

- barak 1: Admitting Room (Check-in)
- barak 2: Officers Ward
- barak 3: Operating Room
- barak 4: Light Surgical
- barak 5: Serious Surgical
- barak 6: Sisters Change
- barak 7: Orderly Officer
- barak 8: Serious Medical
- barak 9 (in de War Diaries als N° 40 aangegeven): Blanket & Stretchers Hut

Barak 1, die dienst deed als een soort *incheckruimte* (Admitting Room), kon op basis van de luchtfoto uit 4 september 1917 en de aangetroffen paalsporen volledig gereconstrueerd en gelokaliseerd worden en was ongeveer 9 op 28m groot. Tot deze barak behoren vijf paalsporen waarvan de zuidelijke hoekpaal S49 en de oostelijke hoekpaal S50 de twee belangrijkste zijn. Beide sporen tekenen zich als vierkanten van 22 op 22cm af en bestaan uit een metalen kist, opgevuld met zandige laagjes, waarin de houten hoekpaal geplaatst werd. Deze metalen bekisting schonk extra steun aan de houten paal. Hoekpaal S49 bestond in doorsnede uit vier lagen. Laag 1 blijkt zeer compact en homogeen van vulling en bevindt zich buiten de metalen bekisting. Deze laag betreft de insteek van de houten paal. Laag 2 is op zijn beurt zeer compact, licht kleiig en heterogeen van vulling met een grijsbruine kleur. Laag 3 is minder compact in vergelijking met de lagen 1 en 2. Het gaat eerder om een heterogeen bruin zandig pakket. Helemaal onderaan bevinden zich afwisselende grijswitte en bruingrijze zandige inspoelingslensjes (laag 4). De maximale diepte van het spoor bedraagt 30cm. Hoekpaal S50 is opgebouwd uit twee lagen. Laag 1 is compact en heterogeen. De kleur is eerder grijs met lichte en donkergrijze vlekken en roestvlekjes. De onderste laag 2 is eveneens compact en heterogeen van aard met een lichtgrijze kleur met lichte vlekken. In tegenstelling tot hoekpaal S49 is dit spoor slechts 16cm diep bewaard.

Tot de ZW-zijde van de barak behoren nog drie paalsporen S42, S45 en S46. S42 is zeer compact en heeft een vrij homogene bruingrijze vulling bestaande uit licht zandige leem met weinig houtskoolspikkels. Het spoor had een maximale diepte van 65cm. Mogelijk diende deze paal als een extra steunpaal van de houten constructie. De paalsporen S45 en S46 zijn gelijkaardig van vulling en doorsnede. De vulling is vrij compact met een heterogene lichtbruinig grijze kleur bestaande uit licht zandige leem. In doorsnede zijn ze maximaal 15cm diep en V-vormig. Dit wijst op het gebruik van aangepunte palen.

Barak 2, die dienst deed als Officers Ward, kon net als barak 1 volledig gereconstrueerd en gelokaliseerd worden. Van deze barak werden negen paalsporen teruggevonden. Op basis hiervan kon de grootte vastgelegd worden op ongeveer 10 op 28m. De zuidelijke hoekpaal S51 is volledig vergelijkbaar met de hoekpalen S49 en S50. Deze hoekpaal bleek echter slechts 10cm diep bewaard te zijn opgevuld met een zeer compacte heterogene lichtbruinig grijze vulling bestaande uit licht zandige leem. Tot de NW-zijde van de barak behoorde één cirkelvormig paalspoor S24 met een diameter van ca. 25cm. Het spoor bestaat uit een zeer compacte heterogene licht zandige leemvulling met een lichtbruine kleur met bruine vlekken en een enkele baksteenspikkel. In doorsnede is het komvormig met een maximale diepte van 18cm. Langs de NO-zijde van de barak kon een duidelijk lijn van zeven paalsporen vastgesteld worden met de spoornummers S31 tot

Figuur 61 (links) en 62 (rechts): Barak 1: zuidelijke hoekpaal S49 en oostelijke hoekpaal S50 met metalen bekisting.

Figuur 63: Barak 1: zuidelijke hoekpaal S49 in doorsnede met de metalen bekisting.

en met S37. De sporen zijn allen gelijkaardig van vulling met een voornamelijk grijze kleur met groenige en lichtgrijze vlekken. De paalsporen zijn in het vlak eerder langwerpig van vorm en reiken gemiddeld een 15-tal cm diep in de bodem. In de meeste gevallen zijn ze V-vormig in doorsnede.

Figuur 64 (links) en 65 (rechts): Barak 2: zuidelijke hoekpaal S51 in vlak en doorsnede met de metalen bekisting.

Figuur 66: Barak 2: paalspoor S34 (NO-zijde).

Figuur 67: Toenmalige foto van de interne indeling van de Officers Ward (barak 2) (© Annemie Morisse Talbot House).

Barak 3 deed dienst als Operating Room, het operatiekwartier. Net als barak 1 en 2 kon ook deze barak gereconstrueerd en gelokaliseerd worden. De afmetingen van deze barak konden zo vastgelegd worden op ongeveer 8 op 21m. In totaal behoorden acht paalsporen tot deze constructie. Langs de zuidoostelijke zijde werden zes op een rij gelegen paalsporen (S2 tot en met S7) aangesneden. De afstand van middelpunt tot middelpunt van de paalsporen bedraagt 1,2m. De vulling van de sporen is vrij compact met een heterogene bruingrijze kleur. In het vlak zijn de sporen vierkant tot licht rechthoekig van vorm, variërend van grootte tussen 20 en 25cm. In doorsnede bleken ze zeer ondiep bewaard, tot maximaal 6cm, met een vlakke bodem. In paalspoor S2 werden enkele teerfragmentjes teruggevonden, die vermoedelijk de houten paal waterbestendig moesten maken. In de noordoostelijke zijde kon één paalspoor S26 onderscheiden worden net als in de zuidwestelijke zijde waartoe paalspoor S59 behoort. S26 is zeer compact en heterogeen van vulling met een bruinig grijze kleur met enkele baksteenbrokjes. In het vlak is het paalspoor vrij cirkelvormig met een diameter van

60cm. In doorsnede is het spoor 12cm diep met rechtopstaande wanden en een vlakke bodem. S59 is vrij compact en heterogeen met een licht grijsbruine gevlekte vulling. In het vlak is het spoor vierkant van vorm waarbij de zijden ongeveer 22cm breed zijn. In doorsnede reikt het spoor tot 12cm diep met een komvormig profiel.

Barak 4 en 5 (Light en Serious Surgical) worden samen behandeld aangezien enkel van barak 5 paalsporen werden teruggevonden. Beide barakken zijn gelijkaardig van opbouw en werden in het verlengde van de barakken 1 en 2 gebouwd. Op basis van de paalsporen kon de afmeting van de barakken vastgelegd worden op ongeveer 8,5 op 28m. De exacte locatie van barak 5 kon hierdoor vastgelegd worden. Op basis van de luchtfoto uit 4 september 1917 en de gelijkenis met barak 5 kon barak 4 eveneens gelokaliseerd worden. Tot barak 5 behoren vier paalsporen. S48 betreft de noordoostelijke hoekpaal van de barak. Het paalspoor tekent zich cirkelvormig af in de bodem met een diameter van 24cm. De vulling is vrij compact met een donkergrijze kleur met bruine vlekken. In doorsnede is het spoor komvormig met een diepte van 12cm. S60, S61 en S62 zijn drie op een rij gelegen cirkelvormige paalsporen, met een diameter van 30/35cm, die deel uitmaken van de zuidwestelijke zijde. De tussenafstand tussen de sporen bedraagt 2,5m. De sporen zijn gelijkaardig van vulling met een licht grijsbruine kleur met roestvlekjes en resten van pek. Deze pek werd dikwijls gebruikt om houten palen water-/vochtbestendig te maken. De sporen werden pas zichtbaar bij het verdiepen naar het moederbodemniveau. Zo kon hun maximale diepte alsnog vastgesteld worden op ongeveer 40 tot 50cm onder de B-horizont. In doorsnede vertonen de paalsporen een komvormig profiel.

Figuur 68: Zicht op het interieur van de Operating Room (barak 3) (© Annemie Morisse Talbot House).

Figuur 69: Palenrij S2 tot en met S7 toebehorend aan de zuidoostelijke zijde van barak 3.

Figuur 70: Paalspoor S60 dat zichtbaar werd bij het verdiepen naar de moederbodem.

Figuur 71: Palenrij S60, S61 en S62 die deel uitmaken van de zuidwestelijke zijde van barak 5.

Figuur 72: Noordoostelijke hoekpaal S48 van barak 5.

Tussen de barakken 4 en 5 werden tussen augustus en november 1916 nog twee kleine barakjes bijgebouwd, meerbepaald **barak 6** die dienst deed als de verkleedruimte voor de zusters en **barak 7** die gebruikt werd door de Orderly Officer. Beide barakken lieten geen sporen na in de bodem en werden wellicht ondiep gefundeerd in de ploeglaag. Echter op basis van de gelokaliseerde barakken 4 en 5 en de luchtfoto uit september 1917 kan hun positie en grootte (ca. 3 op 3m) bepaald worden.

Ook van de achterliggende **barak 8**, gelegen achter de barakken 4, 5 en 6 parallel aan de Winterbeek, werden geen sporen teruggevonden. Ook hier biedt de luchtfoto extra hulp in het lokaliseren. De barak die net als barak 3 bijgebouwd werd in de periode augustus-november 1916 is van een gelijkaardige grootte (ca. 8 op 21m). Dit wordt ook zo aangegeven op de War Diaries die de toestand weergeeft op 15 november 1916. De barak diende voor de ernstige medische gevallen (Serious Medical).

Als laatste bevindt zich nog één barak (**barak 9**) binnen het onderzoeksgebied. Deze barak is gelegen ten zuiden van het rondpunt aan de toegangsweg naar de hoeve Remi Farm. De barak deed dienst als opslagplaats voor de dekens en draagberries (Blanket & Stretchers Hut; zie figuur 17). Sporen van de opslagplaats werden niet aangetroffen, toch kan via de luchtfoto uit september 1917 de locatie vastgelegd worden alsook de grootte van ca. 4 op 9m.

In totaal werden 12 paalsporen aangetroffen die op basis van hun gelijkaardige vulling met de paalsporen van de barakken als gelijktijdig kunnen beschouwd worden. Het gaat om een cluster van paalsporen S8 tot en met S13 die zich in de open ruimte tussen de barak 1 en 3 bevinden. De paalsporen S27, S29 en S30 zijn langs de noordoostelijke hoek van barak 3 gelegen. S16, S43 en S44 liggen langs de zuidwestelijke zijde van barak 1. Vermoedelijk maakten deze paaltjes deel uit van hekwerk en aangelegde paden zoals te zien op figuur 25.

5.5.1.2. Afvalkuilen tussen de barakken (zie bijlage 8 voor coupes)

Onder dit hoofdstuk worden de kuilen besproken die zich in de open tussenruimtes van de barakken bevonden. Overwegend bevatten ze golfplaten die impactten vertonen veroorzaakt door loden kartetskogels of *schrappels* afkomstig van Duitse obussen. De kuilen dateren dus van kort na een bombardement bij het opruimen en herstellen van de barakken. De geschreven bronnen vertellen dat het hospitaal tot vier maal toe gebombardeerd werd, meerbepaald in augustus en september 1915, een zwaar bombardement in de nacht van 17 augustus 1917 en nogmaals op 19 maart 1918 (zie verder hoofdstuk 5.5.1.4.)²⁹. Op basis van het vondstmateriaal en het feit dat het onderzoeksgebied direct gebombardeerd werd op 19 maart 1918 kunnen de afvalkuilen kort na deze datum gedateerd worden.

Voor de afvalkuilen die gelegen zijn tussen de barakken 1, 2 en 3 (S17, S18, S19, S21, S22 en S23) bevatten veel door bommen vernielde golfplaten en ander materiaal. Binnen deze kuilen kunnen twee groepen onderscheiden worden. Tussen de barakken 1 en 2 bevinden zich de vrij grote en amorfe kuilen S18/S23, S19 en S22. De kuilen werden deels verstoord door een recenter aangelegde plastieken drainagebuis. De kuilen S18/S23 en S19 zijn morfologisch gezien gelijkaardig van aard. Beide kuilen zijn ongeveer vierkantig en vrij grillig van vorm met zijdes van ca. 3m lang. In doorsnede is de kuil S18/S23 maximaal 116cm diep met een vlakke bodem en vrij rechtopstaande wanden. De kuil bestaat overwegend uit vrij snel opgevulde pakketten bestaande uit versmeten moederbodem vermengd met de ploeglaag. Dit bewijst het kortstondig gebruik van deze afvalkuil: aangelegd na een bombardement en meteen opgevuld. In de kuil zelf werden een aantal golfplaten met inslagen gedumpt die deze hypothese staven. Bovenaan bevond zich tevens nog een gitzwart kachelslikpakket (S23). In de kuil werden ook de resten van een drietal houten plankjes teruggevonden, die tegen de golfplaten gelegen zijn. Vermoedelijk hoorden deze bij de dakbedekking waarop de metalen golfplaten bevestigd waren. Het hout bleek slecht bewaard te zijn waardoor ook

---

²⁹ Mededeling door Annemie Morisse (Talbot House Poperinge).

Figuur 73: Coupe geplaatst op afvalkuil S18 met duidelijk de opvullingspakketten vergezeld met golfplaten.

geen volledige lengte, breedte en dikte meer bepaald kon worden. Toch konden de resten van twee plankjes bijgehouden worden die kunnen dienen om het soort hout te bepalen. S19 vertoont qua opvulling een gelijkaardige opbouw bestaande uit versmeten moederbodem vermengd met de bruingrijze ploeglaag. Ook hier bevinden zich resten van golfplaten. De kuil reikt maximaal 1m diep en werd onregelmatig uitgegraven. S22 is kleiner qua afmetingen (1 op 2m) maar heeft wel een gelijkaardige vulling bestaande uit versmeten moederbodem vermengd met de ploeglaag. In doorsnede ziet de kuil er als een revolvertas uit waarbij de zuidoostelijke zijde dieper uitgegraven werd tot 85cm. Ook hier werden resten van golfplaten teruggevonden.

Tot de tweede groep behoren de kuilen S17 en S21 die zich tussen de barakken 1, 2 en 3 bevinden. Beide kuilen zijn gelijkaardig van vorm en opbouw. Ze meten ongeveer 1,5 op 4m en zijn ongeveer 60cm diep met een vlakke bodem. Door de grote hoeveelheid golfplaten die aanwezig waren in S17 werd deze kuil niet gecoupeerd maar in vlak verdiept. Net als de kuilen S18/S23, S19 en S22 zijn ook deze kuilen snel opgevuld met pakketten versmeten moederbodem vermengd met de ploeglaag. Ook kan onderaan bij kuil S21 een laagje kachelslik opgemerkt worden. Opvallend is wel de grotere hoeveelheid golfplaten waarbij bij enkele nog de volledige breedte bewaard is gebleven, echter wel voorzien van enkele inslagen veroorzaakt door kartetskogels en *schrapnels*.

Figuur 74: Afvalkuil S17 die in vlak verdiept werd tot op het niveau van de gedumpte golfplaten.

Figuur 75: Verticale doorsnede van afvalkuil S21 met duidelijk ijzerafval en onderaan kachelslik.

De twee kuilen S53A en S54 bevinden zich achteraan tussen de Winterbeek en barak 8. Kuil S53 bestaat uit twee delen A en B waarvan A de eigenlijke kuil is terwijl B een langwerpige ingegraven schuilplaats betreft parallel aan de Winterbeek (zie 5.5.1.5.) die S53A doorsnijdt en aldus jonger is. De kuilen S53A en S54 zijn beide groot van oppervlakte met een onregelmatige vorm en vrij ondiep ingegraven in de bodem. S53A is gemiddeld een 15cm diep en heeft een bruinrode verbrande vulling. S54 is gemiddeld een 20cm diep met een dieper uitgegraven deel in de zuidwestelijke hoek (50cm). De bodem is relatief vlak. De vulling bestaat uit een heterogene bruingrijs zandig leempakket met rood verbrande vlekken. Ook enkele baksteenfragmenten en witte kalkbrokken konden onderscheiden worden. De kuil bevond zich voor een deel binnen het onderzoeksgebied en liep verder door in noordoostelijke richting onder de aanpalende akker. De interpretatie van beide kuilen is niet echt duidelijk. De brandsporen wijzen duidelijk op het verbranden van materiaal. Enig probleem is het quasi ontbreken aan vondstmateriaal. Mogelijk verbrandden ze hier de resten van gebruikte medische verbanden die geen sporen nalaten. Vlak naast de kuilen bevindt zich dan ook barak 8 die dienst deed om de zware medische gewonden (*Serious Medical*) te verzorgen. In de kuilen werden ook kleinere resten van golfplaten teruggevonden.

De kuilen S79 en S80 bevonden zich beide aan het rondpunt. Kuil S80 is vierkantig van vorm in het grondvlak met een grootte van 2 op 2m. In doorsnede is het spoor eerder ondiep, tot maximaal 30cm. De kuil verstoort op deze plaats ook de late IJzertijd/vroeg-Romeinse greppel S82 die in de doorsnede nog te zien is. De vulling bestaat uit een heterogene donkerbruine zandige leem vermengd met moederbodem, steengruis en roestvlekken. S79 tekent zich cirkelvormig af in de bodem met een duidelijke lichtgrijswitte band op de rand. Langs de westelijke zijde wordt ook dit spoor verstoord door een recenter aangelegde drainagebuis. In het vlak vallen duidelijk roestvlekken en -brokjes op. De diameter bedraagt ongeveer 140cm. In doorsnede is de kuil 50cm diep met licht schuin opstaande wanden en een vlakke bodem. De vulling van het spoor bestaat uit twee pakketten. De bovenste vulling is heterogeen donkergrijs van kleur met veel roestvlekken en ijzerbrokjes vermengd met moederbodem. De onderste vulling is heterogeen bruingrijs met donkergrijze vlekken vermengd met veel moederbodem. Ook hier bevinden zich veel roestvlekken en enkele ijzerbrokken. De interpretatie van het spoor is niet éénduidig vast te stellen. Het ontbreken aan veel vondstmateriaal laat ook niet toe om de kuil als echte afvalkuil te omschrijven. Mogelijk is het een gevolg van een obusimpact, echter de doorsnede van het spoor lijkt eerder met de hand gegraven gezien de rechte wanden en vlakke bodem. Indien het een bomput zou zijn, zou het spoor eerder komvormig in doorsnede zijn.

Figuur 76: Zicht op de afvalkuilen S53A/B en S54 aangetroffen tussen de Winterbeek en barak 8, op het inzetkaartje in het donkergrijs aangegeven.

Figuur 77: Doorsnede van de kuil S79 opgebouwd uit twee vullingen.

Figuur 78: Vlakfoto van de rechthoekige kuil S86 gelegen in de zuidoostelijke hoek van het opgravingsterrein, aan de hoek van de private toegangsweg van Remi Farm en de Boescheepseweg.

S86 is een rechthoekige kuil gelegen in de zuidoostelijke hoek van het opgravingsterrein langsheen de profielwand. De kuil meet 220 op 100cm, is opgebouwd uit twee opvullingspakketten en reikt tot maximaal 40 cm in de bodem. De jongste vulling bestaat uit een heterogeen grijzig bruin zandig leempakket dat vrij sterk gebioturbeerd werd. De oudste vulling bestaat eerder uit een homogeen zandig leempakket met een lichtgrijsbruin gevlekte kleur. In doorsnede vertoont het spoor rechtopstaande wanden met een schuin aflopende bodem naar het zuidoosten toe. Ook hier is de functie van het spoor onduidelijk. Mogelijk bevonden zich hier één of twee toiletten waarbij de kuil dienst deed als beerkuil. De locatie langsheen het rondpunt en de toegangsweg werken deze hypothese in de hand.

5.5.1.3. Kuilen in de barakken (zie bijlage 8 voor coupes)

De opvallendste kuilenrij die aangetroffen werd tijdens het onderzoek betreft zeven kuilen met een gelijkaardige vulling en grootte. Deze kuilen (S14, S15, S25, S38, S39, S40 en S41) bevonden zich binnen barak 1. De kuilen zijn allen tussen de 125 en 130cm breed en tussen de 270 en 290cm lang. De diepte varieert tussen de 40 en 48cm. Alle kuilen vertonen in doorsnede rechtopstaande wanden met een vlakke bodem. Kuil S14 bestaat bovenaan uit een laag grijsbruine zandleem met daaronder een pakket grijze zandleem. Ook bevinden zich in beide lagen resten van pek. S15 bestaat bovenaan uit een pakket grijsbruine zandleem opgevolgd door een pakket versmeten moederbodem. Hieronder bevindt zich een laag bestaande uit ijzerafval. Onder dit afvalpakket bevindt zich nog een laatste grijsbruin zandleem pakket dat op een peklaagje rust. S25 bestaat uit een pakket grijsbruine zandleem waarin en -onder een laag versmeten moederbodem aanwezig is. Onder de versmeten moederbodem is ook hier een laag met ijzerafval aanwezig. Onder dit pakket is nog een dun grijsbruin zandleemlaagje aanwezig dat op een dun peklaagje rust. S38 bestaat bovenaan uit een grijsbruin zandleem pakket met licht versmeten moederbodem. Daaronder bevindt zich een pakket met ijzerafval waaronder een dun pekbandje aanwezig is. Onder dit peklaagje is nog een grijsbruin zandleempakket aanwezig. S39 is gelijkaardig aan S25 qua opbouw. Ook hier rust een grijsbruine zandleemvulling op een pakket versmeten moederbodem. Onder dit pakket bevindt zich een laag met ijzerafval opgevolgd door een laatste grijsbruin zandleempakket dat op een dun peklaagje rust. S40 bestaat uit een grijsbruin zandleempakket dat op een pakket versmeten moederbodem ligt. Onder dit laatste pakket bevindt zich een laag met ijzerafval waaronder nog een pakket grijsbruine zandleem aanwezig is. In doorsnede is het dunne peklaagje moeilijk te zien, maar wel aanwezig. Als laatste geldt kuil S41 die opgebouwd is uit één heterogene donkerbruingrijze vulling licht vermengd met versmeten moederbodem. In de vulling

zijn duidelijk roestvlekken en metaalbrokken aanwezig. De vulling rust op een dun peklaagje.

De functie van de kuilen is onzeker. De kuilen zijn gelegen binnen barak 1 die dienst deed als wachtkamer en *incheckruimte* (*Admitting Room*). In dergelijke ruimtes waren ook latrines voorzien. Mogelijk werden de 7 kuilen gebruikt als beerkuilen waarboven zich telkens één of twee toiletten bevonden, wat een totaal van 7 of 14 toiletten gaf³⁰. De beerkuilen konden op geregelde tijdstippen geledigd worden. Het aanwezige peklaagje onderaan en nog gedeeltelijk zichtbaar op de wanden van elke kuil zou deze hypothese staven. Tijdens het gebruik werden in de kuilen ijzerresten gedumpt waarop men al dan niet als dempingspakket een laag versmeten moederbodem en een pakket grijsbruine zandleem aanbracht. Mogelijk gebeurde het dumpen van de ijzerresten na een bombardement. Hierna werden de toiletten vermoedelijk verder gebruikt aangezien boven het dempingspakket nog een bruinigrijze zandleemlaag aanwezig is. De aanwezigheid van beperkt en meestal klein vondstmateriaal, met uitzondering van het centrale ijzerrijke dumppakket, lijkt de functie als latrinekuil te staven.

Figuur 79: Verticale doorsnede van de afval/latrinekuil S39.

Figuur 80: Verticale doorsnede van de afval/latrinekuil S40.

---

³⁰ Mondelinge mededeling door Kristof Bliet, werkzaam bij het Memorial Museum Passchendaele.

Naast de zeven afvalkuilen in barak 1 werden nog drie andere kuilen aangesneden die zich in een barak bevonden. S1 is een kuil gelegen vrij centraal langs de westelijke wand van barak 3. De kuil is 120 op 192cm en wordt deels verstoord door een recent aangelegde drainagebuis. In doorsnede vertoont het spoor schuine wanden met een vlakke bodem die zich op maximaal 40cm onder het archeologisch vlak bevindt. De vulling bestaat uit twee zandige lemlagen. Het bovenste pakket is heterogeen lichtgrijsbruin van kleur met enkele baksteenbrokken. Het onderste pakket is heterogeen lichtbruin met in verhouding tot laag 1 veel minder baksteenbrokjes. Beide lagen zijn licht vermengd met versmeten moederbodem. De interpretatie van deze kuil is niet duidelijk. Aangezien ze zich in barak 3 bevond, die dienst deed als operatiekwartier (*Operating Room*), zal de functie hiermee in verband staan. Mogelijk werd deze kuil gebruikt als afvaldump van medisch materiaal (verbanden, ampullen, medische instrumenten, ...) waarbij het afval op geregelde tijdstippen werd geruimd.

S64 bevindt zich in de noordoostelijke hoek van barak 8 en bestaat uit een houten kist (30 op 60cm) onderverdeeld in twee vierkante vakken van 30 op 30cm. In totaal is de kist in doorsnede nog 12cm diep bewaard met de planken bodemplaat nog aanwezig. Langs de westelijke zijde wordt ze net verstoord door een recente drainagebuis. De vulling is donkergrijs van kleur en bevat naast etensresten (eierschalen en botfragmenten) ook puinbrokken, zinkfragmenten van een raster, de resten van een paars potlood en een gefragmenteerde grote glazen ampul. De locatie van de houten kist bevindt zich in de oostelijke hoek van de barak. Vermoedelijk had deze houten kist een functie in de barak, mogelijk als afvoerputje waarbij het zinken raster als filter/zeef functioneerde bij het afvoeren van afvalwater en/of bloed. De barak had als functie om de ernstige medische gevallen te verzorgen. Bij het opgeven van het afvoerputje zal het andere afvalmateriaal hierin terecht gekomen zijn. Het hout van de kist bleek te slecht bewaard, toch konden enkele bruikbare houtstalen verzameld worden om een eventuele houtsoortbepaling te doen. De vulling werd integraal bemonsterd en uitgezeefd op maaswijdtes van 0,5, 1 en 5mm voor verder onderzoek (zie hieronder hoofdstuk 5.5.2.6. Botmateriaal).

Figuur 81: Vlakfoto van de houten kist S64 gelegen in de oostelijke hoek van barak 8.

Figuur 82: Verticale doorsnede van de houten kist S64 met langs de westelijke kant de versterking van de drainagebuis.

S47 bevindt zich op de oostelijke hoek van barak 5 en tekent zich in het vlak T-vormig af met een maximale breedte en lengte van 120 op 120cm. Een deel van het spoor bevindt zich binnen de barak en een deel erbuiten. Ook hier dient de functie van de kuil in verband gebracht te worden met de barak die diende voor de ernstige gewonde soldaten (*Serious Surgical*). De vulling van de kuil bestaat uit één grijsbruin heterogeen pakket bestaande uit de ploeglaag vermengd met de moederbodem met roestvlekken en resten van pek. Helemaal onderaan bevindt zich nog een vrij homogeen bruingrijs pakket. In doorsnede lijkt het spoor op een revolvertas met een dieper (120cm) ingegraven zuidwestelijk deel en een minder diep noordoostelijk deel (ca. 33cm). De wanden van de kuil zijn recht met een vlakke bodem. Een mogelijk interpretatie³¹ is dat deze kuil langs de binnenzijde gevuld werd met bloed, ingewanden, verbanden, ... afkomstig van de operaties en verzorgingen. Aangezien de kuil ook langs de buitenzijde van de barak zat, kon deze langs hier leeggehaald worden. Op deze wijze werd op een meer verdoken en humane manier het bloed en dergelijke afgevoerd uit het zicht van de gewonde soldaten. Mogelijk werden ook hier de urine en uitwerpselen in gedumpt en deed het dus eigenlijk dienst als een soort beerkuil. Alleszins wijst de opbouw van de kuil op een snelle opvulling, vermoedelijk kort na het in onbruik raken van deze afvoer/beerkuil. De vulling toont ook dat indien het spoor voor deze doeleinden gebruikt werd, deze veelvuldig en goed leeggemaakt werd zonder het nalaten van enig (vondst)materiaal.

Figuur 83: Verticale doorsnede van kuil S47 gelegen in de oostelijke hoek van barak 5.

³¹ Mogelijke interpretatie gegeven door Kristof Blik van het Memorial Museum Passchendaele.

5.5.1.4. Aanwijzingen van Duitse bombardementen (zie bijlage 9)

- Historische bronnen³²

De geschreven bronnen maken melding van vier bombardementen op het hospitaal, binnen of in de directe omgeving van het onderzoeksgebied.

Door Albert Baert, ambtenaar in Poperinge, wordt in zijn dagboek melding gemaakt van twee bombardementen in 1915. Enerzijds beschrijft hij in augustus 1915: *“Een zeppelin, zegt men, laat eenige bommen vallen op het hospitaal aan de Boonaerd”*. De Boonaerd is het café dat zich aan de toegangsweg van het rondpunt bevond en daar nog steeds gelegen is. Dan maakt hij een tweede melding: *“De woensdag 22 september hebben de vliegers bommen gelost te Abeele op 't kerkhof en aan't vliegplein, bij de Boonaerd en bij de Gasketel te Poperinghe”*. Enkel hij maakt melding van deze twee Duitse bombardementen. In de War Diaries van het Franse hospitaal en de Britse CCS worden geen meldingen gemaakt. Wel vertellen ze dat er gewonden worden binnengebracht ten gevolge van een bombardement op Poperinge.

In de nacht van 17 augustus 1917 vind een groot bombardement plaats in het hospitaal met als resultaat 66 slachtoffers, waaronder 24 doden. De directe inslagen van dit bombardement waren op het 17de CCS, dat gelegen was aan de overzijde van de spoorweg. Toch kunnen bij deze ontploffingen obusfragmenten in de ruime omgeving rondvliegen.

Als laatste wordt nog melding gemaakt van een hevig bombardement op 19 maart 1918. Deze wordt als volgt omschreven: *“Remy Siding shelled: Received notification from DMS 4th Army that the following CCSs at Remy Siding had been heavily shelled – 10 and 17 CCS, 2 and 3 Canadian CCS. Consequently the nursing staff of approximately 60 were being sent temporarily to St. Omer. It is hoped that they will be able to return in the course of a few days. They have been accommodated in the Sisters' quarters of the different hospitals in the area. No one was injured fortunately.”* Tien dagen later is iedereen weer terug aan het werk.

De geschreven bronnen informeren ons over vier bombardementen: augustus 1915, 22 september 1915, 17 augustus 1917 en 19 maart 1918. Voornamelijk het hevige bombardement op 19 maart 1918 liet zijn sporen na binnen het onderzoeksgebied.

---

³² Met dank aan Annemie Morisse van het Talbot House te Poperinge.

- Archeologische resultaten

Slechts één grondspoor, in de vorm van een bomkrater, gaf een duidelijke aanwijzing van de Duitse bombardementen op het hospitaal. Daarnaast werden nog een groot aantal mobiele objecten teruggevonden op het maaiveldniveau in zone 1, waaronder 16 kartetskogels³³, 2 obuskopfragmenten en één drijfbandfragment van een Duitse 105mm of 150mm HE. Van deze vondsten is de exacte vindplaats geweten en aangegeven op de spreidingskaart in de bijlage. Daarnaast werden nog 44 loden kartetskogels, 9 drijfbandfragmenten en 3 obuskopfragmenten teruggevonden die aan het licht kwamen bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 en in zone 2 aan het rondpunt en de omgeving van barak 9.

De bomput bevindt zich net ten noordoosten van het rondpunt langs de weg. De bom bleek echter niet ontploft te zijn maar brak door de hevige impact en sloeg een krater van ongeveer 1,5m breed en boorde zich tot 2,5m diep onder het huidige maaiveldniveau. Op basis van de *schrapnel*resten (35,221 kg), de afmetingen en de markeringen kon de bom geïdentificeerd worden als een Duitse 13cm *schrapnel*³⁴, gevuld met loden kartetskogels. De positie van de obusresten in de bomput laten toe de richting van waaruit hij afgevuurd werd vast te stellen. In dit geval werd hij vanuit de ZO richting afgevuurd uit de regio van de Kemmel of Wijtschaete (Heuvelland). Markeringen op de obusfragmenten geven aan dat de obus gemaakt werd in het jaar 1917 in de Duitse fabriek Krupp (Kp 17) te Essen. Andere markeringen zijn 'SP 5', dit is een stempel van de munitiecontroleur nr. 5 van het arsenaal te Spandau, gelegen nabij Berlijn. De obus werd gemaakt door Krupp en nadien opgeslagen in het arsenaal van Spandau waar deze een controle onderging door een munitie-inspecteur die de persoonlijke stempel nr. 5 had, zodanig dat men wist wie de munitie had gecontroleerd alvorens deze naar het front werd gestuurd.

De technische gegevens van een Duitse 13cm *schrapnel* kunnen als volgt omschreven worden: ze zijn voorzien van een dubbele forceerband in koper, de lengte bedraagt 471mm met een diameter van 135mm, het gewicht in volledige toestand is 40kg, in totaal bevinden zich in de obus 1170 loden balletjes elk met een gewicht van 11,1g en de reikwijdte van een dergelijke obus met een tijdbuis (ontploffing boven het doel) is 10.986 yards (= 10km) en met een inslagbuis (ontploffing bij impact) 15.311 yards (= 14km). Op basis van de reikwijdte van de obus en de datering 1917 moet de obus

---

³³ Deze kartetskogels of loden balletjes bevinden zich in de obus en worden door een aanzetlading eruit geduwd boven het aardoppervlak. Door de verspreiding brengen ze meer schade toe.

³⁴ Determinatie door Vanthomme Martin, ex-medewerker van DOVO.

afgevuurd zijn op 19 maart 1918 vanuit de regio van de Kemmelberg met een 13cm kanon. Het is op dit moment dat de Duitse troepen terug terrein ingenomen hebben en dus dicht genoeg bij het hospitaal gelegerd zijn om de bom af te vuren (zie reikwijdte op figuur 87). Het front lag toen net ten oosten van de Kemmelberg.

Verspreid over zone 1 werden op het maaiveldniveau nog een aantal loden kartetskogels teruggevonden samen met twee Duitse obuskopfragmenten (zie spreidingskaart in bijlage). Echte concentraties zijn moeilijk te onderscheiden, toch kunnen ongeveer drie clusters waargenomen worden. De eerste clusters omslaat de omgeving van barak 1 waar in totaal 9 kartetskogels werden gevonden. Cluster 2 bevindt zich in de omgeving van barak 2 en bevat 2 obuskopfragmenten en 2 kartetskogels. De laatste cluster bevindt zich in het noordwestelijke deel van het terrein (barak 4, 5 en 8) en bestaat uit 5 kartetskogels en een drijfbandfragment van een Duitse 105 of 150mm *High Explosive*. De kartetskogels bevinden zich uitsluitend in bommen van het *schrapnel*type en niet in de bommen gevuld met springstoffen (High Explosive) of met gas. De kartetskogels kunnen ook niet toegeschreven worden aan een bepaald bombardement. Bij de bombardementen met de zeppelin (augustus 1915) of met het vliegtuig (22 september 1915) worden geen bommen gebruikt met loden kartetskogels, maar bommen van andere types. De *schrapnel*obussen werden enkel afgevuurd met kanonnen, niet vanuit een vliegtuig of een zeppelin, en kunnen dus uitsluitend aan de twee bombardementen op 17 augustus 1917 en 19 maart 1918 gekoppeld worden, met een voorkeur voor 19 maart 1918.

Als laatste werden nog 44 loden kartetskogels, 9 drijfband- en 3 obuskopfragmenten teruggevonden. In verhouding tot de oppervlakte werd het merendeel van de vondsten hiervan teruggevonden in zone 2 ter hoogte van het rondpunt en barak 9. In totaal werden hier 20 loden kartetskogels, 2 obuskop- en 2 drijfbandfragmenten aangetroffen. Één van de twee obuskopfragmenten betreft de koperen ring onderaan de obuskop met aanduiding van de seconden van 0 tot 41 (*timer*) en behoorde waarschijnlijk toe aan een Duitse Doppel Zünder 92 (Dopp Z92) die op verschillende obustypes werd gebruikt. Één drijfbandfragment kan met enige zekerheid toegeschreven worden aan een Duitse 150mm *high explosive* obus.

Als besluit kan gesteld worden dat er duidelijk aanwijzingen zijn dat dit deel van het hospitaal gebombardeerd werd. De *in situ* bomput van de 13cm *schrapnel*obus wijst als enige op een directe voltreffer binnen het onderzoeksgebied, hoewel hij bij impact brak en dus relatief weinig schade toebrengt. Daarnaast wijzen de tientallen loden kartetskogels op bovengrondse ontploffingen van *schrapnel*obussen binnen en in de

directe omgeving van het terrein. Als laatste duiden de obuskop- en de drijfbandfragmenten op bombardementen met obussen van het explosieve type. Deze laten normaliter hun sporen na in de bodem en blijken dus niet direct binnen het terrein ontploft te zijn maar eerder in de directe omgeving. Op basis van één drijfband kan met zekerheid de impact van een Duitse 150mm *high explosive* vastgesteld worden in de directe omgeving van het rondpunt, vermoedelijk op de nabijgelegen akker. Ook de golfplaten die aangetroffen werden in de kuilen tonen duidelijk de Duitse bombardementen aan (cfr. 5.5.2.1. golfplaten), maar dan voornamelijk impacten van loden kartetskogels.

Figuur 84: *Schrapnel*fragment voorzien van markeringen waaronder Kp 17: Krupp 1917 (rode cirkel) en de merken SP5: Spandau nr. 5 (zwarte cirkel) en een controlenummer 16 (groene cirkel).

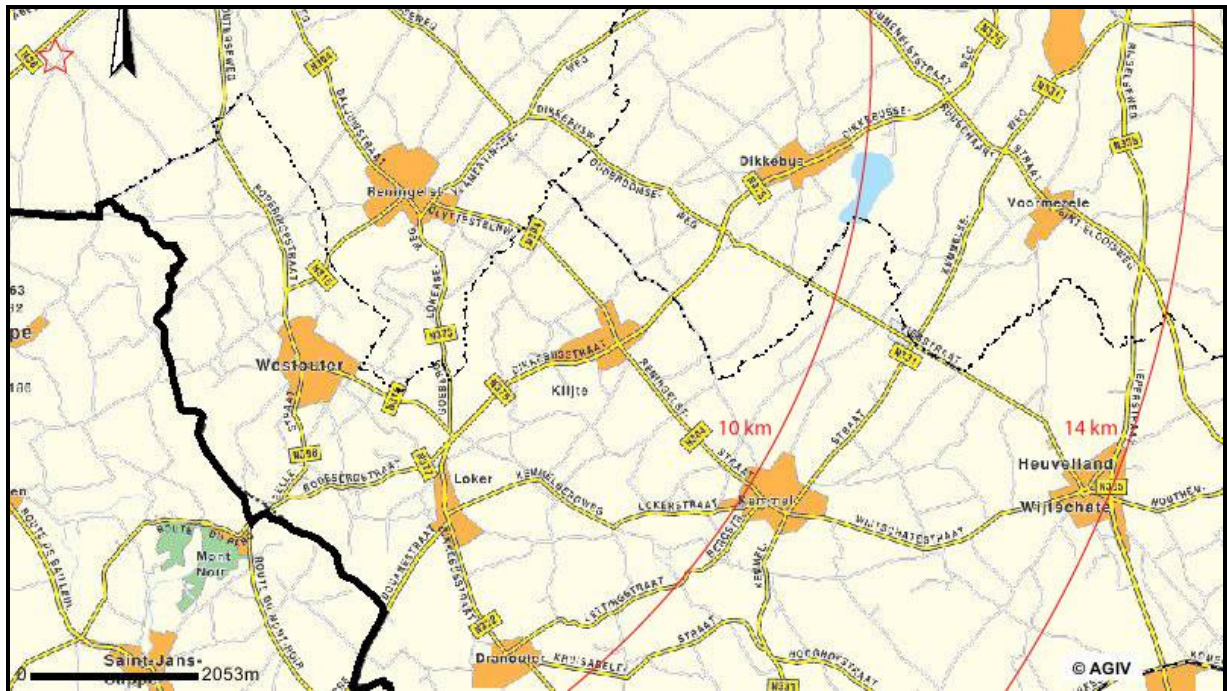

Figuur 85: Gefragmenteerde resten van de Duitse 13cm *schrapnel*obus aangetroffen in de bomput.

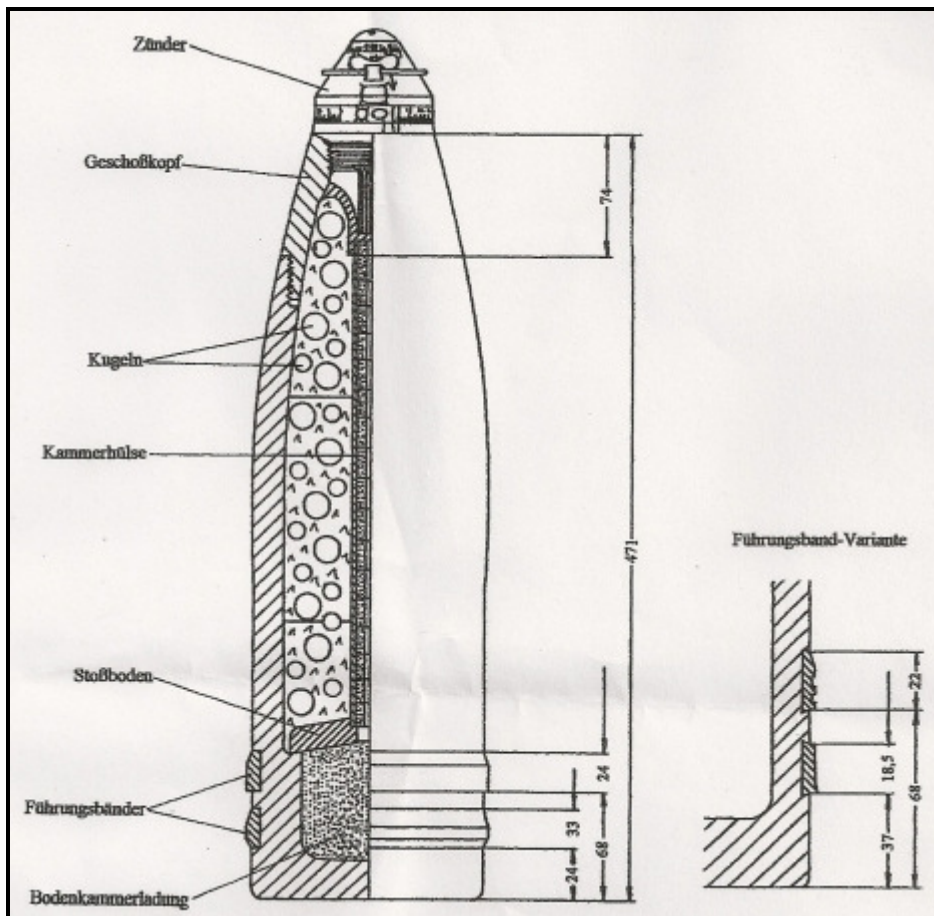

Figuur 86: Zicht op de bomput met bovenaan een cirkelvormig spoor bestaande uit een vermengd kleilig en lemig pakket met resten van de obusmantel en onderaan in de wand een fragment van de obus met de koperen drijfband.

Figuur 87: Kaartje met aanduiding van het onderzoeksgebied (ster linksboven) met aanduiding van de maximale reikwijdte van een Duitse 13cm *schrapnel* van waaruit hij kon afgevuurd worden (10 of 14 km) (© <http://geo-vlaanderen.agiv.be>).

Figuur 88: Doorsnede van een 13 cm obus (© onbekend, foto verkregen van Martin Vanthomme).

5.5.1.5. Dug-out shelter

Eén spoor, S53B, dat parallel loopt met en gelegen is tussen de Winterbeek en barak 8 kan beschouwd worden als een ingegraven schuilplaats of dug-out shelter. Het spoor is langwerpig met een lengte van ca. 11m en een breedte van 60 tot 80cm. De vulling bestaat uit een vlekkerig bruingrijs en witgrijs heterogeen pakket, bestaande uit een vermenging tussen de moederbodem en de ploeglaag. De schuilplaats doorsnijdt de kuil S53A en dateert dus van een jongere datum, vermoedelijk meer naar de tweede helft van 1917 of 1918 (zie hoofdstuk 5.5.1.4.). Een dokter van het 2de CCS vermeldt expliciet in zijn dagboek dat men naar aanleiding van het bombardement op 17 augustus 1917 op het 17de CCS een *dug-out shelter* graaft binnen het onderzoeksgebied³⁵. Het zijn de resten van deze constructie die teruggevonden werden.

Aangezien het spoor dichtgelegen was langsheen de Winterbeek en hier een bufferzone diende behouden te worden, kon dit spoor slechts gedeeltelijk blootgelegd worden. Onderaan op ongeveer 150cm onder het maaiveldniveau bevonden zich minstens twee aaneensluitende *duckboards* van elk 140cm lang en 50cm breed die geplaatst waren op twee steunbalken. Wandversteviging werd niet waargenomen, wel werden langs de noordelijke zijde enkele opstaande balken teruggevonden die vermoedelijk als verstevigingbalken beschouwd moeten worden. Op basis van de grootte kon deze

Figuur 89: Zicht op de verticale opbouw van de ingegraven schuilplaats S53B die onderaan voorzien is van duckboards gesteund op twee steunbalkjes.

---

³⁵ Mondelinge mededeling Annemie Morisse (Talbot House Poperinge).

schuilplaats bescherming bieden voor een tien personen. Qua opbouw is de constructie te vergelijken met een tijdelijke simpel uitgewerkte loopgraaf. Mogelijk bevonden zich langs de wanden bovenaan op het maaiveldniveau nog zandzakken. In enkele kuilen werden de versteende resten teruggevonden van dergelijke zandzakken.

Figuur 90: Bovenaanzicht op de twee aaneensluitende *duckboards* bestaande uit parallelle houten plankjes van 50cm op twee lange houten balken van 140cm. Beide *duckboards* werden geplaatst op telkens twee steunbalkjes. Achteraan bevinden zich opstaande steunbalken.

5.5.1.6. Onbepaalde WOI-sporen

S28 is gelegen ten noordoosten van barak 3 vlak tegen de noordelijke profielwand. Het bevindt zich vlak onder de ploeglaag en tekent zich af als een donker zwart verbrand spoor van 20 op 90cm. In doorsnede is het spoor slechts 10cm diep bewaard. De interpretatie is onduidelijk. Verschillende functies kunnen hieraan gegeven worden. Door zijn beperkte diepte lijkt het te dateren tot de Eerste Wereldoorlog. De vondst van een sterk gecorrodeerde ijzeren nagel lijkt deze vooropgestelde datering te staven. De hoge verbrandingsgraad doet vermoeden dat het gaat om een haardkuil. Mogelijk verbrandde men in deze kuil allerlei afval, doch indien dit het geval is, zouden er meer vondsten moeten teruggevonden worden. Dus vermoedelijk is de eerste hypothese de meest plausibele.

Als laatste gelden de sporen S76, S77 en S85. Deze drie sporen zijn onduidelijk van aard. S76 en S77 liggen bij elkaar en zijn volgens de projectie van de luchtfoto op het archeologisch plan gelegen vlak ten oosten van de toegangsweg en ten westen van het rondpunt. Beide sporen hebben een gelijkaardige grijsbruine vulling met schelpspikkels en baksteenbrokjes. Hoogstwaarschijnlijk hebben deze sporen iets te maken met de toegangsweg. S85 bevindt zich binnen het oostelijke deel van het rondpunt. Het is een cirkelvormig spoor van ongeveer 50cm in diameter. De vulling is ook hier grijsbruin met schelpspikkels. In doorsnede reikt het spoor nog maximaal 5cm diep. Vermoedelijk heeft dit spoor iets te maken met het rondpunt en de aanleg van bloemperkjes die hierbij hoorden.

Figuur 91: Verticale doorsnede van het verbrande spoor S28 gelegen ten NO van barak 3 aan de noordelijke profielwand.

5.5.2. Vondstmateriaal

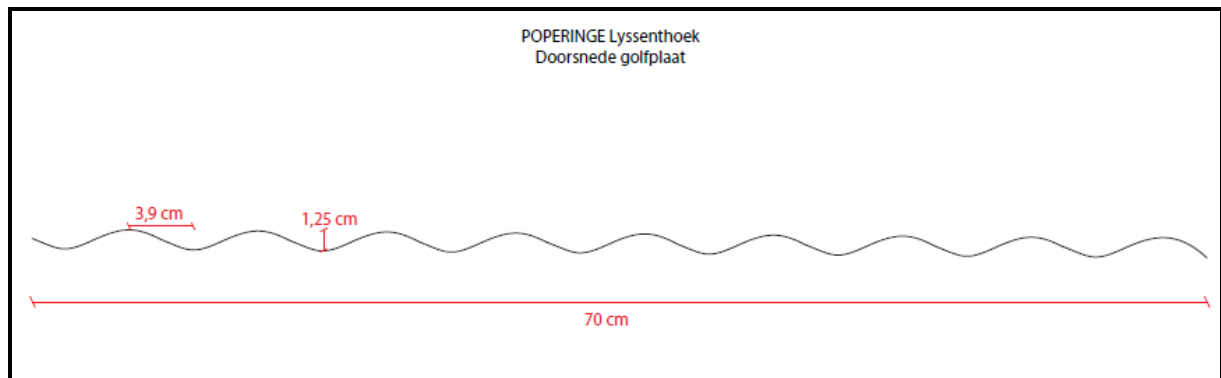
Onder dit hoofdstuk worden enkel de vondsten besproken die in een gesloten context werden teruggevonden, op enkele uitzonderingen na. Het behandelt dus het materiaal dat aangetroffen werd in de bovenvermelde (afval)kuilen en grondsporen. De vondsten die aan het licht kwamen bij het metaaldetectieonderzoek worden besproken onder het hoofdstuk 5.5.3. Metaaldetectie. Niet-metalen vondsten die tijdens het metaaldetectieonderzoek aan het licht kwamen worden wel onder dit hoofdstuk beschreven.

5.5.2.1. Golfplaten

In enkele afvalkuilen werden de resten teruggevonden van metalen golfplaten die gebruikt werden bij de barakken als dakbedekking. In alle gevallen vertoonden deze impacten van loden kartetskogels en/of mantelfragmenten en werden ze bijgevolg na een bombardement vervangen door nieuwe. Het grootste aantal golfplaten werd teruggevonden in kuil S17 gelegen tussen de barakken 1, 2 en 3 (zie figuur 74). Hier lagen enkele golfplaten op en door elkaar gestapeld waarvan bij enkele nog de volledige breedte van 70cm bewaard was. De exacte lengte kon niet bepaald worden; het langste fragment bedraagt 150cm. In totaal tellen de golfplaten 9 opstaande ribbels, waarbij de afstand tussen het hoogste en laagste punt 3,9cm in horizontale richting en 1,25cm in verticale richting bedraagt.

Figuur 92: Fragment van een metalen golfplaat met duidelijk sporen van *schrapnel*inslagen als gevolg van een bombardement (kuil S18).

Figuur 93: Dwarsdoorsnede van een metalen golfplaat afkomstig uit afvalkuil S17.

5.5.2.2. Medisch materiaal

In diverse kuilen werden glazen recipiënten teruggevonden die in direct verband staan met het hospitaal. Hoofdzakelijk kuil S17 leverde heel wat materiaal op. Zo werden twee kleine witte cilindervormige flesjes teruggevonden met een hoogte van 6,3cm en een maximale dikte van 2,5cm. De bodem draagt een stempel 'M ½ OZ' (=14,78 ml) wat wijst op Britse makelij. Ook een klein cilindervormig Iodineampulletje³⁶ behoort tot de vondsten, waarvan ook één gevonden werd in de kuil S19. Een dergelijk ampulletje had elke Britse soldaat op zak en de bloedrode vloeistof (Iodine) diende als ontsmettingsmiddel. De ampulletjes bleken in beide gevallen gebruikt te zijn, getuige hiervan zijn de afgebroken uiteinden die men moest afkraken om de ampul te gebruiken. De ampullen meten minstens 4cm en zullen vermoedelijk ook oorspronkelijk 5cm lang zijn. De diameter bedraagt 1cm. Naast deze vondsten werd nog een groenkleurige cilindervormige Britse inktpot teruggevonden samen met de kurken stop. Het flesje meet 6,8cm hoog met een diameter van 5,1cm. Hoewel dit niet direct als medisch beschouwd kan worden, dienden de inkt wellicht voor het noteren van de verwondingen en de toegepaste medische verzorgingen. Als laatste werd in de kuil de resten van een witte cilindervormige fles aangetroffen met een grote opening. De functie is onduidelijk maar kan als medisch bestempeld worden. Ook in de latrinekuil S40 werd een inktpotje teruggevonden. In dit geval betreft het een wit rechthoekig potje met een lengte van 5cm op een breedte van 4,4cm. De hoogte bedraagt 5,2cm. Bovenaan naast de aanzet van de hals werden twee geultjes voorzien waarop de inktpennen konden rusten. In de latrinekuil S41 werd een wit cilindervormig flesje aangetroffen dat sterk vergelijkbaar is

³⁶ Een dergelijk ampulletje werd recentelijk ook teruggevonden bij een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in Poperinge in de Diepemeers. Hier bleek het ampulletje nog gevuld te zijn met de bloedrode Iodine. Het ampulletje was 5cm groot en woog 3 g (BRADT e.a., 2012 (b)).

met de twee flesjes uit spoor S17 maar dan groter. Het flesje is 9cm hoog met een maximale diameter van 3cm. Er werden geen stempels aangebracht, maar vermoedelijk bedraagt de inhoud 1 OZ (=29,57 ml). In kuil S17 kwam een smalle en kleine kurken stop aan het licht die mogelijk deze witte cilindervormige flesjes afsloot. In kuil S19 werden drie donkerrode rechthoekige glazen plaatjes opgediept. Ze meten 8 op 3,4cm met een dikte van 2,5mm. Hun functie is echter onduidelijk, maar ze kunnen mogelijk als medische slijpplaatjes geïnterpreteerd worden. Bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak werd langsheen de noordoostelijke profielwand ter hoogte van barak 5 een zevental kobaltblauwe glazen fragmentjes teruggevonden die duidelijk tot één medisch flesje behoren. Er kunnen nog enkele letters waargenomen worden: 'AKEN'. Normaal bestaat het volledige opschrift uit 'Not to be taken'. Het flesje³⁷ was vermoedelijk een 9,3cm hoog, voorzien van verticale groeflijnen en rechthoekig van opbouw. In de houten kist S64 werd een sterk gefragmenteerde witkleurige cilindervormige glazen ampul teruggevonden. De ampul is minstens 7,5cm groot en meet 2,5cm in diameter. In de kuil S21 werd een cirkelvormige glazen deksel teruggevonden met centraal de afbeelding van een kroon (cfr. figuur 131). Het deksel meet 7,5cm in diameter met een dikte van 11mm. Het deksel bevond zich bovenop een cilindervormige steriliseerbokaal (ca. 20cm hoog) van het Britse merk 'Crown' waarin steriele verbanden werden bewaard. Deze verbanden waren in een speciale vloeistof gedrenkt en dienden specifiek voor de verzorging van soldaten die gifgasverwondingen hadden opgelopen.

De meest opmerkelijke vondst is een witkleurige glazen bedpan teruggevonden in een afvalkuil gelegen tussen de barakken 1 en 2. Dit voorwerp wijst direct in de richting van de medische sector en is één van de belangrijkste vondsten die aanwijzingen geven van de aanwezigheid van een hospitaal binnen het onderzoeksgebied. Als laatste werden in enkele kuilen nog witkleurige glasfragmenten teruggevonden die mogelijk aan medische recipiënten toebehoren. Zo werden in de latrinekuil S41 tientallen kleine fragmenten aangetroffen van een cilindervormig en niet nader te bepalen glazen flesje met een wanddikte van 1mm en een rechtopstaande wand van minstens 6,3cm. Op basis van een deel van de rand kan de diameter op ca. 5cm vastgelegd worden. In latrinekuil S18 werden drie randfragmenten teruggevonden die tot 1 individu behoren. Op basis van de rand bedraagt de bovendiameter 10cm. De fragmenten lopen vanaf de rand licht schuin naar binnen toe. Mogelijk gaat het hier om de bovenrand van een witkleurige bedpan. In kuil S21 werden verschillende witkleurige glasfragmentjes opgediept die vermoedelijk

---

³⁷ Een gelijkaardige en volledig flesje werd recentelijk in een afvalkuil aangetroffen bij een proefsleuvenonderzoek in Watou aan de Douveweg en bleek te dateren tussen de 2de helft van 1917 en het einde van de oorlog (BRADT e.a., 2012 (a)).

tot één of meerdere grotere ampullen behoren. De wanddikte van beide bedraagt 1mm. In kuil S17 werd een groot fragment van een klein afgerond rechthoekig witkleurig flesje teruggevonden dat bovenaan gesloten moest worden met een draaistop. De functie is echter onduidelijk en niet met zekerheid als medisch te bestempelen. Op basis van het fragment waarbij de overgang van de rand, de wand en de aanzet naar de bodem zichtbaar is, kan de hoogte en diameter vastgelegd worden op respectievelijk ca. 5,3 en 4,8cm.

Figuur 94: Ensemble van medisch materiaal en inktpotjes uit diverse afvalkuilen.

Figuur 95: Iodineampul aangetroffen in een kuil bij een proefsleuvenonderzoek in Poperinge in de Diepemeers.

Figuur 96: Kobaltblauw en groenkleurig medisch flesje met als opschrift 'Not to be taken' aangetroffen bij het proefsleuvenonderzoek in Watou-Douveweg.

In de latrinekuil S38 werden de fragmenten teruggevonden van een metalen zalftube voorzien van een metalen draaidopje. De vulling in de tube is een witte pasta. De functie ervan is onduidelijk. De tube meet ca. 8 op 2 cm. Bij het metaaldetectieonderzoek werden verspreid over het terrein vijf kleine draaidopjes in aluminium teruggevonden die vermoedelijk op gelijkaardige tubes of zalfpotjes zaten.

In het paalspoor S16 kwam een volledig bewaarde veiligheidsspeld aan het licht. In de latrinekuil S17 werd een klein fragmentje van het koperen pinnetje teruggevonden dat toebehoort aan een veiligheidsspeld. Als laatste werd in de latrinekuil S38 ook een fragment van een veiligheidsspeld aangetroffen. Dergelijke veiligheidsspelden werden veelvuldig gebruikt voor het vastmaken van verbanden en dergelijke.

Figuur 97: Zalftube gevuld met een witte pasta.

Figuur 98: Volledig bewaarde veiligheidsspeld afkomstig uit het paalspoor S16.

5.5.2.3. Metalen voorwerpen

- Munten

Twee munten werden teruggevonden in gesloten contexten. De eerste bevond zich in de latrinekuil S38 en betreft een bronzen 10 *centîmes* van Napoleon III. De munt heeft een diameter van 30mm en hoewel deze uit 1860 dateert, werd deze nog gebruikt tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Franse soldaten. De tweede munt kwam aan het licht in de latrinekuil S41. Het gaat om een Britse bronzen One Penny van Victoria uit 1898. De munt heeft een diameter van 30,5mm.

- Munitie

In de latrinekuil S14 werd een onafgevuurde Britse huls teruggevonden die afgevuurd werd met een Lee Enfield van het kaliber .303. Op de huls kan de *backstamp*code gelezen worden als volgt 'R 17 L VII'. Dit wil zeggen dat de huls gemaakt werd in het jaar 1917 in de Britse fabriek Royal Laboratory Woolwich Arsenal. De Romeinse cijfers VII wijzen op Mark VII, wat duidt op de patronen van het kaliber .303. In S21 werden twee Britse kogelpunten en twee Britse onafgevuurde hulzen teruggevonden. Op de twee hulzen zijn de *backstamp*codes leesbaar. De eerste huls heeft dezelfde code als die uit S14 namelijk 'R 17 L VII'; de tweede heeft de code 'J 17 VII' en wijst op de Britse fabriek Metals and Munitions Co uit Birmingham, geproduceerd in het jaar 1917. Ook in de latrinekuil S25 werd een onafgevuurde Britse huls teruggevonden waar enkel het symbool Mark VII kan gelezen worden. In de latrinekuil S41 kwamen in een cluster vijf Britse patronen aan het licht. Het gaat wellicht om vijf van de clip verwijderde en gedumpte patronen die zich onderaan in het dempingspakket bevonden. Op basis van de *backstamp*codes op vier

Figuur 99: Links de Britse One Penny van Victoria en rechts de Franse 10 *centîmes* van Napoleon III.

van de vijf patronen kan vastgesteld worden dat ze gemaakt werden in de fabriek Kynoch & Co gelegen in Birmingham. Op slechts één huls kan de volledige code 'K 18 (?) VII' afgelezen worden wat het fabricagejaar in 1918 plaats. Deze patronen geven een *terminus post quem* voor het volledig opgeven van de latrinekuilen in het laatste jaar van de oorlog. Naast deze vijf patronen werd nog een afgevuurde Britse huls teruggevonden met als backstampcode 'J 16 VII'. Zoals hierboven vermeld werd deze in de fabriek Metals and Munitions Co in Birmingham gemaakt in 1916. In de kuil S53 werd een Britse kogelpunt en een loden kartetskogel afkomstig uit een Duitse obus teruggevonden.

Figuur 100: Britse onafgevuurde huls met de *backstamp*code 'R 17 L VII' uit kuil S21.

Figuur 101: Vijf patronen en een afgevuurde huls uit de latrinekuil S41.

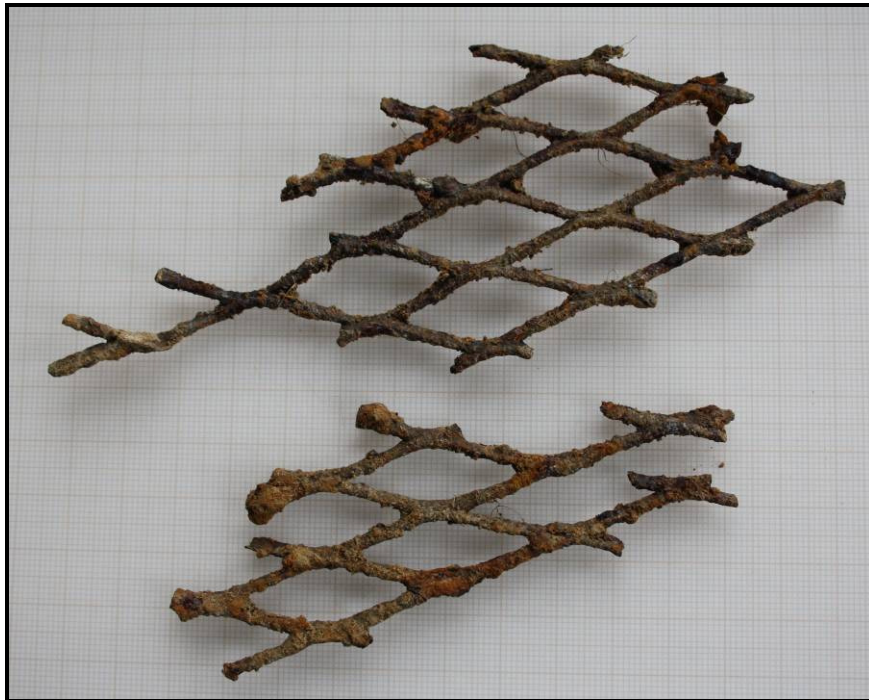

In spoor S17 werd een Belgische patroon teruggevonden waarvan de *backstamp*code door de slechte bewaringstoestand niet meer leesbaar is. Een dergelijke patroon werd afgevuurd met een Belgische Mauser met als kaliber 7,65mm. Typisch aan de Belgische kogelpunten is dat ze een afgeronde punt hebben.

In S15 werd het cilindervormige buisje en het schroefdoopje, beide in koper, teruggevonden waarin wapenolie zit voor het kuisen van de Lee Enfield. Achteraan in de kolf van het geweer was ruimte voorzien waarin het kokertje kon ingeschoven worden. Het kokertje is 10,7cm lang en 1,9cm in diameter. Onderaan op de bodem staat de markering 'EFD'. In de latrinekuil S15 werd een fragment van Duitse drijfband teruggevonden. Het fragment bleek rechtgetrokken te zijn en had mogelijk een nieuwe functie gekregen of werd bijgehouden als souvenir door een Britse soldaat. Een mogelijk cilindervormig ontstekerbuisje van 6mm dik werd teruggevonden in de latrinekuil S38.

- Interieurelementen en medische onderdelen uit de barakken

In de sporen S17 en S40 werden vele fragmenten van een metalen raster teruggevonden die dienden als basis waarop de matrassen van de hospitaalbedden rustten. Het raster bestaat uit ruitjes van 1 op 3cm. De gebruikte ijzerdraad heeft een dikte van ca. 2,5mm. In de twee bij elkaar gelegen kuilen S17 en S21, gelegen in de binnenruimte tussen de barakken 1, 2 en 3, werden de resten van vijf gloeilampen teruggevonden waarvan twee in S17 en drie in S21. In de latrinekuil S15 werd de fitting van één lamp aangetroffen. Hoogstvermoedelijk zijn de lampen samen met het afvalmateriaal en golfplaten in de kuilen gedumpt na een bombardement. Dit verklaart tevens het fragmentaire karakter van de gloeilampen waarvan steeds enkel de fitting en de aanzet van het glazen binnenwerk met de gloeidraden is overgebleven. De glazen mantel van de gloeilampen is afwezig. Op basis van de toenmalige interieurfoto's (zie figuur 68) van de barakken kan een beeld gevormd worden hoe deze lampen er uitzagen. Binnen de zes gefragmenteerde lampen kan een onderscheid gemaakt worden tussen vijf lampen die twee aan de zijkant gelegen zinken contactplaatjes hebben en groter lijken dan het lampje met een centraal cirkelvormig koperen contactpunt. Mogelijk behoren de vijf tot de grote langwerpige lampen en is het zesde eerder kleiner en peervormig van vorm. Twee van de grote lampen hebben een cijfercode op het glas, namelijk de '18' en '28'.

Figuur 102: Metalen raster dat als basis diende voor de hospitaalbedden (kuil S17).

Figuur 103: Resten van 5 lampen: de drie linkse uit kuil S21 en de twee rechtse uit kuil S17. De twee linkse bevatten een cijfercode '28' en '18'. De tweede lamp van rechts heeft een centraal contactpunt in koper terwijl de vier andere twee zinken contactplaatjes hebben.

Figuur 104: Detail van de meest complete lamp uit kuil S21 met rechts een vergelijkbaar compleet exemplaar (© <http://www.sparkmuseum.com/LIGHTING.HTM>).

In kuil S19, gelegen tussen de barakken 1 en 2, kwam een fragment van een olielamp aan het licht. Het betreft het gedeelte waar de wick zit en met het wielje om de toevoer van olie te verhogen of verlagen. Een complete olielamp is te zien op één van de interieurfoto's van de barakken op figuur 24. In de latrinekuil S15 werd een cirkelvormig geëmailleerd deksel teruggevonden. De diameter bedraagt 12cm met centraal een cirkelvormige opening van 2,5cm. Langs de binnenzijde is het voorwerp kobaltblauw van kleur terwijl de buitenzijde wit geëmailleerd is. De functie is echter onduidelijk. Naar alle waarschijnlijkheid behoort het toe aan iets uit de barakken. In spoor S19 werd een cirkelvormige metalen pot teruggevonden met een ongekende

functie. Mogelijk diende deze als filter van een gasmasker of behoorde hij toe aan één of andere medisch apparaat. Ook kan dit tot de onderzijde van een olielamp behoord hebben waarin de olie gegoten werd.

In de latrinekuil S25 werden fragmenten van elektriciteitsdraden teruggevonden die de barakken en de hierin aanwezige lampen van elektriciteit voorzagen. De draden hebben een diameter van 3,5mm met een koperen kern omgeven door een zwart omhulsel. In de latrinekuil S41 kwamen naast een stukje elektriciteitsdraad de vermoedelijke resten van een batterij aan het licht.

In de houten kist S64, gelegen in barak 8, werden fragmenten van een zinken raster gevonden voorzien van fijne cirkelvormige gaatjes van 2mm. De functie is onduidelijk maar mogelijk lag dit raster bovenop de houten kist en diende deze als filterzeef bij het verwijderen van afvalwater en/of bloed.

Figuur 105: Fragment van een olielamp uit kuil S19.

Figuur 106 (links) en 107 (rechts): Blauw en wit geëmailleerd cirkelvormig voorwerp uit latrinekuil S15.

Figuur 108: Elektrische bedradingen met een koperen kern omgeven door een zwart omhulsel afkomstig uit de latrinekuil S25.

- Bouwmaterialen

In de latrinekuil S19 werden een groot aantal nagels teruggevonden die varieerden in lengte tussen de 7 en 8cm. Ook werd een metalen staaf opgediept die mogelijk bij de houten skeletbouw als muuranker of verstevigingselement werd gebruikt. Ook in de latrinekuil S25 werden vele ijzeren nagels en andere ijzeren draden teruggevonden. De vulling van kuil S1 bevatte twee nagelfragmenten. In de paalsporen S26 en S27 werden telkens twee ijzeren nagels gevonden die qua grootte vergelijkbaar zijn met deze uit S19. In S21 en S38 werden dunne (1mm) koperdraadfragmenten teruggevonden net als een dikkere koperdraad van 3mm (S38). In de latrinekuilen S38 en S40 werden langere fragmenten koperdraad teruggevonden met diktes die variëren tussen de 2 en 2,5mm. Enkele fragmenten werden ook samen getorst. In spoor S25 werd een dikke zeshoekige moer van 4 cm teruggevonden die vermoedelijk gebruikt werd bij de opbouw van de barakken. In de latrinekuil S40 werd een grote vleugelmoer aangetroffen. In de latrinekuil S41 kwamen een klein koperen moertje en twee ijzeren rondellen aan het licht. In de latrinekuil S40 werden twee versteende fragmenten van zandzakken teruggevonden waarop nog duidelijk de afdruk van de jutezak te zien is. In latrinekuil S25 werd een lange cilindervormige ijzeren koker teruggevonden waarvan de interpretatie onduidelijk is. In enkele sporen werden baksteenfragmenten teruggevonden waarvan de afmetingen echter niet achterhaald kunnen worden. Enkel in de latrinekuil S17 werd een volledige hard gebakken donkerbruine baksteen teruggevonden van 19,5 x 10 x 6,5 cm (l x b x h). Op de wanden zijn nog sporen van een witte compacte kalkmortel op te merken. Op alle zijden zijn ook zwarte peksporen te zien, die eveneens licht verbrand lijken.

Figuur 109: Brok van een versteende zandzak met sporen van de jutezak (latrinekuil S40).

- Kledijelementen en insignes

In de latrinekuilen S25 en S41 kwamen drie Britse General Service uniformknopen aan het licht. Deze knopen gemaakt uit koper zijn 24mm in diameter. Naast deze drie knopen werden nog drie kleinere Britse General Service knopen teruggevonden (S38 en S41), ditmaal met een diameter van 18mm. Als laatste werd een Britse General Service uniformknoopje teruggevonden met een diameter van 12,5mm. In kuil S14 werd een platgereden Britse General Service knoop aangetroffen. De knopen kenmerken zich door de afbeelding van het Britse gekroonde wapenschild geflankeerd door een opklimmende leeuw (links) en een steigerende eenhoorn (rechts) op de voorzijde. Het merendeel van deze knopen werden gemaakt door de firma's Firmin & Sons Ltd London of Smith & Wright Limited Birmingham (zie hoofdstuk 5.5.3 Metaaldetectie). De fabrieksnaam wordt op de achterzijde aangegeven. In de latrinekuil S40 werd een koperen Canadese General List Button teruggevonden. Dit is een standaard Canadese uniformknoop van 23mm diameter die aan een overjas hing. Deze werden enkel gedragen door soldaten en onderofficieren. Op de voorzijde van de knoop wordt bovenaan in drukletters 'CANADA' aangegeven waaronder zich een gekroond sjabloon bevindt met daarin het Canadese esdoornblad omgeven door de tekst: 'Honi soit qui mal y pense'. In de latrinekuilen S14, S39 en S41 werden in totaal vier Britse cirkelvormige zinken hemdknopen teruggevonden met een diameter van 18mm en voorzien van vier centrale gaatjes.

Spoor S21 bevatte een klein fragmentje van een donkergroen tot bruin textielfragment dat deel uitmaakte van een soldatenuniform. Ook een B-vormige koperen riemuiteinde van een Britse riem kwam in deze kuil aan het licht. Resten van textiel kunnen hierbij opgemerkt worden. In kuil S19 werd een grote rechthoekig afgeronde gesp gevonden van 6,2 op 3,7cm. De gesp behoorde tot een zwaardere riem en behoorde waarschijnlijk niet toe aan de standaarduitrusting van een soldaat, maar eerder tot een paardentuig of een transportvoertuig. In S21 werd een Britse 1 duim gesp teruggevonden met resten van textiel. Een dergelijke gesp maakt deel uit van een standaard Brits uniform. Een tent- of kledijring in koper werd teruggevonden in S38. De diameter bedraagt 18mm.

In latrinekuil S38 kwam een fragment van een mogelijke insigne aan het licht. Het fragment is echter te beperkt en het is tevens onduidelijk of dit wel degelijk tot een insigne behoorde. In de sporen S39 en S14 werden de achterplaatjes van insignes teruggevonden. Deze plaatjes werden langs de binnenzijde van de vest gehangen waarop men, langs buiten, het insigne kon bevestigen. Eén van de twee draagt de markering 'CH. GUYOT'.

Figuur 110: Britse General Service knopen van 24 mm in diameter.

Figuur 111: Canadese General List Button van 23mm in diameter (S40).

Figuur 112: B-vormig koperen riemuiteinde met leder/textielresten van een Britse riem (kuil S21).

Figuur 113: Typische Britse 1 duim gesp.

Figuur 114: Achterplaatje van een insigne.

- Voeding

In totaal werden zes lepels en vorken gevonden. Drie ervan bevonden zich in de latrinekuilen S38, S39 en S40 en waren compleet bewaard. Het eerste individu is een langtandige vork in koper zonder enige markering (S38). Het tweede individu betreft een verzilverde koperen soeplepel voorzien van de stempel: 'R. Richardson Ltd Sheffield' (S39). Richard Richardsons bedrijf was gevestigd in de Scotland Street in Sheffield. Zijn bedrijfje werd geregistreerd in oktober 1882 waarna de firma stopte in 1937³⁸. De derde koperen lepel is te sterk gecorrodeerd om nog enige markeringen te zien (S40). Een volledige ijzeren vork werd met de metaaldetector teruggevonden aan de Winterbeek. De vork is sterk gecorrodeerd en daardoor kunnen er geen stempels waargenomen worden. Bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 in de omgeving van barak 4, 5 en 6 (tussen 25-50m van de Winterbeek) werden twee koperen steelfragmenten teruggevonden. De ene steel is voorzien van stempels: de Britse pijl '↑', twee figuratieve symbolen en de letters 'D' en 'H'. De tweede steel heeft de letters 'SN S D(?)' als

---

³⁸ [Http://www.silvermakersmarks.co.uk/Makers/Sheffield-R.html](http://www.silvermakersmarks.co.uk/Makers/Sheffield-R.html).

markering. Beide stelen zijn desondanks niet toe te schrijven aan een bepaalde maker. Een zevende steelfragment van een lepel is uit tin gemaakt. Bij dit fragment is het niet duidelijk of het tot de Eerste Wereldoorlog behoort. Het steeltje werd gevonden op het maaiveldniveau in het vierkant F22 in zone 1.

Figuur 115: Van boven naar onder: vork uit latrinekuil S38, lepels uit latrinekuil S39 en S40.

Figuur 116: X-ray foto van de ijzeren vork, gevonden aan de Winterbeek (© AIB Vincotte).

Figuur 117: Twee quasi volledige conservenblikken met dicht geplooid deksel uit de latrinekuil S41.

In de kuilen S17 en S40 kwam elk één fragment van een cilindervormig conservenblik aan het licht. Beide hebben ze een diameter van ca. 10cm. In S54 werden eveneens enkele fragmenten van cilindervormige conservenblikken teruggevonden deze keer met een diameter van ca. 9cm. In de latrinekuil S41 kwamen twee quasi volledige cilindervormige conservenblik aan het licht. Beide conserven waren opengedaan maar het metalen deksel was na het openen terug dicht geplooid. De eerste had een diameter van ca. 13cm met een hoogte van ca. 6cm. De tweede had een diameter van ca. 10cm met een hoogte van ca. 7cm³⁹. Het is echter niet geweten wat de inhoud moet geweest zijn, maar vermoedelijk zijn dit vleesbereidingen zoals *corned beef*.

In de sporen S17 en S39 kwamen de resten van twee ijzeren gamellen aan het licht. De bewaringstoestand van beide gamellen is zeer slecht. In de omgeving van barak 9 gelegen aan het rondpunt werd bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak de resten teruggevonden van een metalen deksel dat vermoedelijk tot een cilindervormige koker toebehoort, mogelijk afkomstig van een gamel (of gasmasker).

---

³⁹ De diameters en hoogtes worden ongeveer aangegeven aangezien alle conservenblikken voorzien zijn van een vrij dikke oxidatiekorst.

Figuur 118: Gamel uit kuil S17.

- Werktuigen

In de latrinekuil S41 werd een 16,3cm lange ijzeren beitel gevonden. In kuil S23, gelegen tussen de barakken 1 en 2, werd het metalen gedeelte van een pikhouweel teruggevonden. Resten van de houten steel bleken niet langer meer bewaard of mogelijk was deze toendertijd reeds afgebroken of uitgehaald. In de afvalkuil S54, gelegen tussen de Winterbeek en barak 8, werd een houten handborstel gevonden. Op de handborstel zijn nog de resten van de haartjes te zien die vastgehouden werden door dunnen koperdraadjes. De handborstel heeft een breedte van 5,5cm en is ongeveer een 16cm lang.

Bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak werd in de omgeving van het toenmalige rondpunt (zone 2) een grote Britse schop teruggevonden waarvan enkel het blad bewaard is gebleven.

Figuur 119: Ijzeren beitel afkomstig uit de latrinekuil S41.

Figuur 120: Zicht op het pikhouweel dat aangetroffen werd in spoor S23 gelegen tussen barak 1 en 2.

Figuur 121: Houten handborstel uit spoor S54 gelegen tussen de Winterbeek en barak 8.

- Ander

In de latrinekuil S39 werd een koperen horlogesleuteltje teruggevonden. Dergelijke sleuteltjes dienden voor het opwinden van zakhorloges die tot in de 20ste eeuw in gebruik waren. In de latrinekuil S40 werden de ijzeren resten teruggevonden van een jerrycan of een bidon. De jerrycan bleek enorm slecht bewaard te zijn en had ongeveer

een grootte van 40cm. In de latrinekuil S41 werd een pijpensteel in zwarte kunststof, vermoedelijk bakeliet, teruggevonden. Het gaat om een recht steelfragment met een koperen aansluiting voor de pijpenkop. Typologisch gezien dateren deze pijpen uit het begin van de 20ste eeuw. Ook werd in deze kuil een zilveren zegelstempel aangetroffen. De steel is gestileerd afgewerkt en de stempel stelt een gekroond sjabloon voor omgeven door een omschrift.

Figuur 122: Horlogesleuteltje uit latrinekuil S39.

Figuur 123: Resten van de metalen jerrycan met rondom resten van de metalen rasters van de hospitaalbedden (S40).

Figuur 124: Pijpensteel in een zwarte kunststof met koperen aansluiting (latrinekuil S41).

Figuur 125: Zilveren zegelstempel uit latrinekuil S41.

5.5.2.4. Glas

- Vensterglas

Een grote groep binnen het glas betreft vensterglas, van verschillende diktes. In de latrinekuil S39 werd een grote hoeveelheid dik groenig vensterglas teruggevonden. De dikte bedraagt 1cm. Vermoedelijk betreft het fragmenten van het vensterglas dat in de barakken gebruikt werd (zie figuur 24, 66 en 68). De grootte van de vensters kan echter niet exact achterhaald worden, maar schommelt rond de 40 à 50cm op basis van de toenmalige foto's. Ook in latrinekuil S38 werden enkele gelijkaardige fragmenten teruggevonden net als één fragment in latrinekuil S40. Hoogstvermoedelijk betreft het fragmenten die afkomstig zijn van de ramen die aanwezig waren in barak 1 (Admitting Room). De andere glasfragmenten variëren in dikte tussen de 1,5 en 3cm en in kleur tussen wit en lichtgroen. Mogelijk is ook dit glas afkomstig van de vensters in de barakken. Een grote hoeveelheid lichtgroen vensterglas werd teruggevonden in de latrinekuil S41. De dikte van het glas kan vastgelegd worden op 2cm. Zeer lichtgroene vensterglasfragmenten werden zowel in de kuilen S14 en S38 aangetroffen. De dikte bedraagt hier 1,5cm. Ook in paalspoor S24 werden drie gelijkaardig vensterglasfragmentjes teruggevonden. In de latrinekuil S40 werden twee lichtgroene vensterglasfragmenten teruggevonden met een dikte van 2 m. In de latrinekuil S39 werden drie fragmenten vensterglas teruggevonden met zeer lichtgroene kleur en een dikte van 2,5cm. In de kuil S17 werden twee fragmenten lichtgroen vensterglas teruggevonden met een dikte van 3cm. In de drie afvalkuilen S53A, S53B en S54 gelegen tussen de Winterbeek en barak 8 werd telkens één witkleurig tot licht groenig vensterglasfragment teruggevonden met een dikte van 2,5cm. Mogelijk zijn de drie fragmenten afkomstig van vensters die aanwezig waren in barak 8.

Figuur 126: 1cm dik groenig vensterglas afkomstig uit de kuilen S38, S39 en S40.

- Flessen

In de latrinekuil S15 werden in de vulling twee flessen aangetroffen. Het gaat om een cilindervormige donkergroene limonadefles met als opschrift: 'Château Robert Limonade' waarvan de bovenkant ontbreekt. Deze firma was gevestigd in Vichy en produceerde in deze periode limonade. Op de bodem werd geen stempel aangebracht. De fles meet maximaal in diameter 8,5cm en is hoger dan 25,5cm. De tweede fles bestaat uit vijf glasfragmenten in een donkerbruinige kleur. Ze behoren toe aan 1 cilindervormig individu, vermoedelijk een bier- of wijnfles. De bodem bevat een stempel: 'Q 4'. Het is echter onduidelijk wat deze betekent. De maximale bodemdiameter bedraagt 7,6cm. Het enige volledige bier- of limonadeflesje werd teruggevonden in de latrinekuil S40. Het betreft een groenige cilindervormige fles met een hoogte van 23,5cm. De maximale diameter van de fles bedraagt 6,7cm. De bodem draagt een markering in de vorm van twee letters 'X X'. Ook hier is de betekenis onduidelijk. Deze fles werd hoogstvermoedelijk afgesloten door middel van een kroonkurk. In kuil S17 werd een gefragmenteerde groene achthoekige fles teruggevonden die vermoedelijk vervaardigd werd in Glasgow. Mogelijk bevatte deze chicorei die aangelengd kon worden met kokend water om zo koffie te verkrijgen. Op de bodem draagt de fles de stempel 'J 26'. Aan de basis meet de fles 8 op 8cm met een totale hoogte van 23cm. In de latrinekuil S39 werden vier fragmenten van een donkergroene bier- of wijnfles teruggevonden. Eén van de fragmenten betreft de hals en de overgang naar de buik en wand van de fles. Hierdoor kan de fles als cilindervormig bestempeld worden. Ze werd ze afgesloten door middel van een kurken stop. In de latrinekuil S38 werden drie fragmenten teruggevonden die tot drie individuen behoren. Als eerste gaat het om een lichtgroene wand van een cilindervormige fles. Het tweede fragment is groen van kleur en behoort eveneens tot een cilindervormige fles. Als laatste geldt een donkergroen bodemfragment met als stempel 'E & J Burke E & J.B' met centraal de vage afbeelding van een zittende kat. De bodem behoort toe aan cilindervormige bierfles die Guinness bevatte. Edward & John Burke produceerde sinds 1849 Guinness (brands: cat, tiger and magnolia) in Liverpool, Dublin en New York. De firma stopte met de productie in 1936. Twee kleine groenkleurige en matig afgesleten bodemfragmentjes werden aangetroffen in kuil S19. Het gaat om de bodem van een cilindervormige niet nader te bepalen bier- of wijnfles. In de latrinekuil S40 werd een donkergroen wandfragment van een cilindervormige bier- of wijnfles teruggevonden. In kuil S1 kwam een bruin wandfragment aan het licht dat behoort tot een cilindervormige bier- of wijnfles.

Figuur 127: Limonadefles van Château Robert teruggevonden in de latrinekuil S15. Onder de fles zijn nog resten van het peklaagje te zien.

Figuur 128: Affiche uit mei 1913 van 'Château Robert limonade' (© <http://www.priceminister.com>).

Figuur 129: Links de limonadefles van Château Robert (kuil S15) en rechts een bier- of limonadefles (kuil S40).

Figuur 130: Bodemfragment met stempel 'E & J Burke E & J.B.' en centraal de vage afbeelding van een viking met helm, schild en wapen (kuil S38).

- Ander

In kuil S21 werd een onbepaald glazen object teruggevonden. Het meet 7cm hoog. Het voorwerp is versierd met golvende lijnen en lijkt te dienen als houdertje voor bijvoorbeeld een peper- en zoutvatje. Als laatste werd in de kuil de bodem van een witkleurig drinkglas teruggevonden. Het glas was voorzien van een standring en is cilindervormig van vorm. De bodemdiameter bedraagt ca. 5,8cm. Op het fragment zijn duidelijk sporen van lichte verbranding te zien. In latrinekuil S38 werden drie fragmenten van vermoedelijk twee individuen gevonden. Enerzijds gaat het om twee randfragmenten van een vermoedelijke witkleurige bokaal en anderzijds een witkleurig bodemfragment van een vierhoekige fles of bokaal. Mogelijk behoren de drie fragmenten tot eenzelfde individu. In de kuilen S21 en S25 werd telkens één fragment witkleurig glas aangetroffen van niet nader te bepalen recipiënten. In de kuil S86 aan de Boescheepseweg werd een klein witkleurig glasfragment aangetroffen dat eveneens niet nader te determineren is. In paalspoor S31, dat deel uitmaakt van de noordoostelijke wand van barak 2, werd een klein groenkleurig glasfragment teruggevonden dat vrij zwaar verbrand is. De vorm is niet meer te achterhalen.

Figuur 131: Links een glazen houdertje, rechts een deksel met centraal een kroon van een Britse steriliseerbokaal van het merk 'Crown' en onderaan de bodem van een drinkglas (kuil S21).

- Losse vondsten

Bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak werd langsheen de noordoostelijke profielwand naast barak 5 een groenige glazen stop teruggevonden met als opschrift 'CARTON'S'. Een dergelijke stop behoorde toe aan een vierkante glazen sausfles van het merk Carton's HP Sauce⁴⁰ met een hoogte van 21,5 cm. Bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak in de omgeving van het toenmalige rondpunt werd drie glazen fragmenten teruggevonden die tot drie individuen behoren. Het gaat om een bruinkleurige wandscherf van een cilindervormige bier- of wijnfles. Ook een lichtgroene wandscherf kan ofwel toegeschreven worden aan een cilindervormige bier-, water- of wijnfles of aan een cilindervormige steriliseerbokaal. Als laatste werd nog een bodemfragment van een witkleurig cilindervormig drinkglas teruggevonden met een basisdiameter van ca. 5cm.

5.5.2.5. Aardewerk

- Tegels, dakpannen en betonblokken

In totaal werden negen dakpanfragmenten teruggevonden in de latrinekuilen S40 en S41 gelegen in barak 1. De roodkleurige dakpannen zijn gebogen met een dikte die varieert tussen 2,3 en 2,7cm. Van waar deze juist afkomstig zijn, is onduidelijk, maar vermoedelijk behoren ze toe aan de hoeve Remi Farm.

Daarnaast werden vier rood geglaazuurde tegelfragmenten teruggevonden die van dikte variëren tussen 12 en 17mm. De fragmenten werden aangetroffen in de sporen S17, S41, S53A en S86 die verspreid over het volledige terrein liggen. Vermoedelijk behoren deze eveneens toe aan de hoeve Remi Farm.

In de latrinekuilen S40 en S41 werd telkens één grote betonblok teruggevonden die bestaat uit beton vermengd met grove silexbrokken. Beide fragmenten zijn 7,5cm hoog. De bovenzijde werd gepolijst; de onderzijde daarentegen werd afgevlakt maar met oneffenheden. Op de bodem en wanden waren nog sporen van een harde grijskleurige cement te zien. Het ene fragment (S40) meet minstens 26 op 20cm; bij het andere fragment (S41) kon de volledige breedte vastgelegd worden op 30,5cm met een minimale lengte van 21cm. Vermoedelijk zullen beide blokken in oorsprong vierkanten zijn van 30,5 x 30,5 x 7,5cm. Hun functie is echter onduidelijk.

---

⁴⁰ Dergelijke flesjes werden recentelijk ook teruggevonden in Watou – Douveweg (BRADT e.a., 2012 (a)) en in Koksijde – Golf Hof Ter Hille (BRACKE, 2011).

Figuur 132: Zicht op één van de betonblokken met in het inzetkaartje een detailopname van het breukvlak bestaande uit silexbrokken vermengd met cement.

- Steengoed

In latrinekuil S17 werd een oorfragment teruggevonden geproduceerd in Westerwald⁴¹. De vorm is niet nader te bepalen. Vermoedelijk betreft het een intrusief fragment ofwel behoort het toe aan een pot uit de 19de of vroeg 20ste-eeuwse periode. In de latrinekuil S40 werd een bruin geglazuurde wandscherf aangetroffen waarvan de vorm niet duidelijk is. In de schuilplaats S53B werd in de bovenste vulling, die bestaat uit verzette moederbodem, een randfragment teruggevonden dat mogelijk aan een zalfpotje toebehoort. Het betreft hoogstvermoedelijk een intrusief fragment.

---

⁴¹ Westerwald produceerde ceramiek tot in de 20ste eeuw.

In totaal werden vijf fragmenten van Britse SRD-rumkruiken (Service Ration Depot of vrij vertaald door de soldaten als Seldom Reaches Destination) teruggevonden die tot maximaal vier individuen behoren. Slechts één wandfragment hiervan werd opgediept in een gesloten context namelijk in de latrinekuil S40. Twee pasbare bodemfragmenten kwamen aan het licht bij het verdiepen van het maaiveldniveau naar het eerste vlak in de regio van het toenmalige rondpunt. Een ander fragment kwam aan het licht bij het verdiepen naar het eerste vlak in zone tussen 25 en 50m van de Winterbeek (omgeving barak 4, 5 en 6). Het laatste fragment werd bij het heropvullen van het terrein aan het einde van het archeologisch onderzoek teruggevonden.

- Industrieel wit en porselein

In de latrinekuilen S14, S17 en S41 werden in totaal vier fragmenten van porseleinen stopcontacten teruggevonden. Samen met een donker bruinkleurige stroomdraadisolator, voorzien van de markering 'G.PO' en een Britse pijl '↑' uit de latrinekuil S38 en de fragmenten van lampen (zie hierboven) geven deze aanwijzingen van het gebruik van elektriciteit binnen het hospitaal. Gelijkaardige stroomdraadisolators werden eveneens gevonden bij het archeologisch onderzoek in Reningelst-Kriekstraat en in Koksijde-Golf Hof Ter Hille en hadden ook de stempel GPO England met de fabriek Muller Limited. Twee andere porseleinen stopcontacten werden teruggevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 tussen de 75 en 100m (omgeving barak 1 en 2) en bij de heropgevulde grond in zone 2.

In de sporen S17, S22, S25, S39, S41, S53A, S53B en S54 werden in totaal 11 fragmenten industrieel witgoed teruggevonden. De scherven zijn zeer fragmentair maar kunnen desondanks toegeschreven worden aan 8 tassen waaronder één met zwarte en één met blauwe beschildering en 3 bordfragmenten waaronder één met rode beschildering. In kuil S19 werd nog een klein fragment van een blauwbeschilderde Delftse tegel teruggevonden die vermoedelijk dateert uit de 18de of 19de eeuw.

Als laatste gelden nog twee witte porseleinen ondergoedknoopjes die teruggevonden werden in de latrinekuilen S14 en S38. De knoop uit S14 is 15mm groot en bevat centraal twee gaatjes. De knoop uit S38 is 16mm groot en heeft vier centrale gaatjes. Beide vondsten zijn vrij normaal en worden frequent gevonden in beercontexten uit de vroege 20ste eeuw.

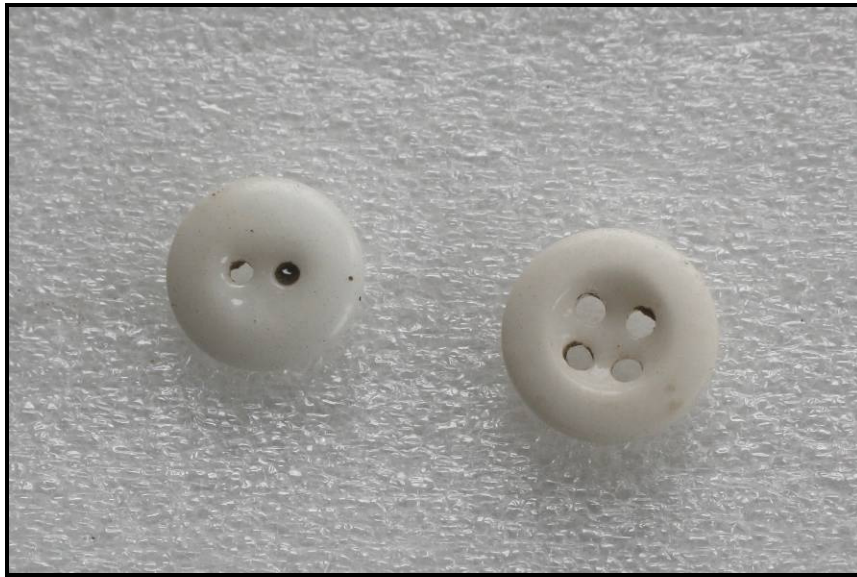

Figuur 133: Twee bodemfragmenten van een Britse SRD-rumkruik aangetroffen als losse vondsten aan het toenmalige rondpunt; het inzetkaartje toont een volledig exemplaar uit de opgraving in Reningelst-Kriekstraat (© inzetfoto: Maarten Bracke).

Figuur 134: Drie porseleinen stopcontactfragmenten en een bruinkleurige stroomdraadisolator.

Figuur 135: Twee ondergoedknopen uit de latrinekuilen S14 en S38 in barak 1.

- Rood geglazuurd aardewerk

In de sporen S17, S19, S39, S53B en S54 werden in totaal tien scherven rood geglazuurd aardewerk teruggevonden die tot maximaal tien individuen behoren. Eén en mogelijk twee randfragmenten behoren toe aan twee deksels, een ander randfragment hoort bij een lage kom met dekselgeul. Twee randfragmenten zijn mogelijk afkomstig van twee verschillende ongeglazuurde bloempotten. Één wandscherf werd langs de binnenzijde voorzien van een gele bolvormige slibversiering en behoort vermoedelijk toe aan een komtype. Één randscherf behoort tot een kom met een hoog opstaande en licht overhangende rand. Drie wandscherven waaronder één met een groene glazuur zijn niet nader te determineren. Het rode aardewerk dat in de kuilen teruggevonden werd is moeilijk te dateren en te plaatsen in de Eerste Wereldoorlog. In vele gevallen gaat het om vergraven materiaal. Doch werd tijdens de oorlog vrij courant rood geglazuurd aardewerk gebruikt naast het meer gebruikelijke industrieel witgoed. Dikwijls werd het 19de-eeuwse rode aardewerk dat aangetroffen werd in de West-Vlaamse boerenhuisraad door de soldaten gebruikt.

- Pijpfragmenten

In de kuilen S14, S17, S22, S38, S41, S54, S59 en S86 en het paalspoor S26 werden in totaal elf pijpfragmentjes gevonden, waaronder twee pijpenkopfragmenten, acht pijpensteelfragmenten en één pijpensteelfragment waar de aanzet van de pijpenkop nog bewaard is. Het eerste pijparden pijpenkopfragment toont langs de binnenzijde sterke verbrandingssporen wat duidelijk wijst op een intensief gebruik. Het tweede pijpenkopfragment is gemaakt met een ijzerrijke klei en heeft daardoor een rode kleur. Ook hier is de binnenzijde sterk beroet wat eveneens wijst op een intensief gebruik. De techniek om ijzerrijke klei te gebruiken bij de fabricatie van kleipijpen kent zijn intrede vanaf ca. 1830. Het pijpensteeltje met de overgang naar de pijpenkop is voorzien van een hiel zonder merkteken. Op de overgang van de steel naar de kop heeft men de Tudorroos aangebracht in de vorm van zeven bolletjes (6 in een cirkel geplaatst met 1 bolletje centraal). Dit model gaat terug tot de 17de eeuw en is ofwel intrusief, ofwel nagemaakt in 19de/20ste eeuw, ofwel is dit een kleipijp die van vader op zoon werd doorgegeven en reeds lang in familiebezit is gebleven. Als laatste werd nog een zwarte in kunststof vervaardigde gebogen pijpensteel teruggevonden waaraan de pijpenkop werd bevestigd. Dikwijls behoorden deze stelen toe aan de mooi uitgewerkte gezichtspijpen uit de vroege 20ste eeuw die onder andere gemaakt werden door Gambier en Goedewaagen. Deze steel werd gevonden bij het verdiepen van het eerste vlak naar het moederbodemniveau ter hoogte van de barakken 4 en 5. De pijpen duiden duidelijk aan dat er enkel gewone en eenvoudige exemplaren gebruikt werden die toebehoorden aan de gewone soldaten. Vermoedelijk behoorde de kunststoffen steel afkomstig van een gezichtspijp tot één van de officieren of artsen.

5.5.2.6. Botmateriaal

Botmateriaal is eerder beperkt aangetroffen tijdens het onderzoek. Niet geheel onlogisch aangezien het terrein, op het rondpunt na, ingenomen was door medische barakken. Ook bevonden de keukenvoorzieningen zich meer aan de hoeve Remi Farm en zullen vermoedelijk daar afvalputten liggen met etensresten. Toch konden in vijf gesloten contexten resten van bot teruggevonden worden. Niet onopvallend behoren vier van deze sporen tot de latrinekuilen, zo werd in de latrinekuil S14 een stukje onbepaald bot gevonden met duidelijke kasporen. In S17 komt dan weer een ribfragment voor van vermoedelijk een gevogelte of pluimvee. S40 bevatte één smal ribfragment van onduidelijke aard. Tenslotte bevatte S41 nog twee ribfragmenten met duidelijke kasporen afkomstig van rund.

Figuur 136: Bovenaan de kunststoffen pijpensteel vermoedelijk afkomstig van een gezichtspijp, centraal de twee intensief gebruikte pijpenkopfragmenten met rechts het fragment in rode kleur en onderaan het pijpfragment met de Tudorroos en de aanwezige hiel.

In de houten kist S64 werden resten gevonden van eierschalen en botfragmenten, daarom werd beslist om de vulling integraal te bemonsteren voor verder onderzoek. Het zeefresidu bevat zeer veel kleine versplinterde en grotere botfragmenten. Op basis van het botmateriaal kon vastgesteld worden dat het gaat om het skelet van één kip⁴². Het is niet volledig duidelijk hoe de resten van deze kip erin zijn gekomen. Is de kip opgegeten, werd de kip in de put gedumpt of is de kip in het afvoerputje gesukkeld? Vis of andere organische resten blijken in het residu volledig afwezig te zijn.

---

⁴² Met dank aan Anton Erynck voor de determinatie.

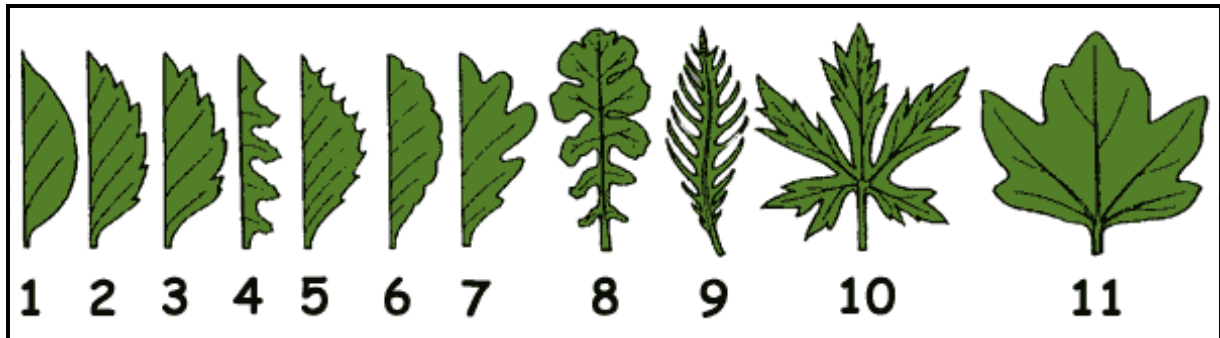
Figuur 137: Zicht op het zeefstaalresidu afkomstig uit de houten kist S64 met linksonder een detailopname van het aanwezige bot van vermoedelijk 1 of een paar kippen. Ook kunnen nog in het residu resten van het sterk gefragmenteerde zinken raster opgemerkt worden.

5.5.2.7. Ander

Vier opmerkelijke vondsten zijn fragmenten van plasticen bloemblaadjes. Drie ervan werden teruggevonden in de latrinekuilen S14, S38 en S40, het vierde werd teruggevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in de omgeving van het rondpunt. Het gaat om een handlobbig klimopblad en een fragment van een gezaagd beukenblad⁴³. De andere twee zijn te fragmentair, toch behoort één fragment tot de groep van gaafrandige bladeren. Twee mogelijke functies kunnen vooropgesteld worden. Op toenmalige interieurfoto's van de barakken zijn verschillende bloemen te zien (zie figuur 67), mogelijk zijn dit plasticen bloemen en behoren de fragmenten hiertoe. Een ander hypothese is de functie van de plasticen blaadjes in begrafeniskransen die gebruikt werden bij de begrafenisceremonies. De aluminiumletters, die hieronder aan bod komen, kunnen hier ook iets mee te maken hebben.

⁴³ [Http://www.vcbio.science.ru.nl/virtuallessons/leaf/dicot](http://www.vcbio.science.ru.nl/virtuallessons/leaf/dicot).

Bij het verdiepen naar vlak 1 in de omgeving van barak 9 (zone 2) werd een aluminium letter 'E' teruggevonden. Ook in de latrinekuil S41 kwamen twee van deze letters 'A' en 'E' aan het licht. De letters hebben een hoogte van 5cm. Hun functie is onduidelijk.

Figuur 138: Type 1: gaafrandig, type 2: gezaagd en type 11: handlobbig (© <http://www.vcbio.science.ru.nl/virtuallessons/leaf/dicot/>).

Figuur 139: Aluminiumletters 'A' en 'E' uit de latrinekuil S41.

5.5.3. Metaaldetectie (zie bijlage 10, 11, 12)

Tijdens het archeologisch onderzoek werd gebruik gemaakt van een metaaldetector van het type XP Deus. De gevoeligheid en discriminatie werd ingesteld zodanig dat alle metalen vondsten konden teruggevonden worden. Zowel het maaiveldniveau, tijdens het verdiepen naar vlak 1, vlak 1, de zandbergen, de heropgevulde grond en de Winterbeek werden onderzocht naar metalen voorwerpen⁴⁴ (zie onderzoeksmethode). In zone 1 werd het maaiveldniveau onderverdeeld in vierkanten van 4 op 4m en konden spreidingskaarten opgesteld worden. Deze behelst de locatie van de barakken. Bij het verdiepen naar vlak 1 werden de vondsten door tijdsdruk in zones van 25m verzameld en dit gemeten vanaf de Winterbeek waarbij 0-25m zicht het dichtste bij de beek bevindt en 75-100m het verste. In zone 2 waar het rondpunt gelegen is, werden de vondsten verzameld op basis van de locatie van het rondpunt en de locatie en directe omgeving van barak 9. Dit werd zowel voor het maaiveldniveau als het verdiepen naar vlak 1 op deze wijze uitgevoerd. Van zowel zone 1 als 2 werd de afgevoerde grond, die ter plaatse gestockeerd werd, onderzocht naar metalen voorwerpen, de zogenaamde zandbergvondsten. Op het einde van het onderzoek werd het terrein opnieuw aangevuld en werd voor een laatste maal het vlak afgelopen met de detector.

Bij aanvang van het onderzoek was het terrein begroeid met opgeschoten gras en onkruid. Deze werd in eerste instantie verwijderd om nadien beter het maaiveldniveau te kunnen afzoeken. In dit dun verwijderd laagje werden ook enkele metalen vondsten verzameld, deze bevonden zich vlak aan het aardoppervlak.

Om eventuele explosieven op te sporen werd gebruik gemaakt van een dieptezoeker van het merk White's TM 808. Dit toestel meet metalen voorwerpen van grotere omvang tot een grotere diepte. Op het maaiveldniveau werden enkel signalen opgevangen in zone 1 in de kwadranten D14 tot en met 17 en E14 tot en met 17. Deze zones werden aangegeven en bleken bij het afgraven de kuilen S17, S18, S19, S21, S22 en S23 te zijn. In deze kuilen werden grote fragmenten van golfplaten teruggevonden die een duidelijk signaal gaven bij de dieptezoeker.

Volgende hoofdstukken behelzen de diverse categorieën binnen de metalen vondsten. Enkel van de metalen vondsten die op het maaiveldniveau van zone 1 werden teruggevonden is de exacte vondstlocatie opgemeten in een raster bestaande uit vierkanten van 4 op 4m. Van deze vondsten werden spreidingskaarten opgesteld per

---

⁴⁴ Ook de grondsporen werden onderzocht met een metaaldetector. Deze metalen vondsten komen in het hoofdstuk 5.5.2. Vondstmateriaal aan bod.

vondstcategorie (munten, insignes, munitie, ...). Daarna worden alle vondstcategorieën samen besproken om zo een totaalbeeld te krijgen.

Onderstaande lijst geeft het aantal vondsten weer en waar deze gevonden werden:

- Zone 1: maaiveldniveau vierkanten 4 op 4 m: 350
- Zone 1: verdieping naar vlak 1
  - o Zone tussen 0-25 m: 83
  - o Zone tussen 25-50 m: 122
  - o Zone tussen 50-75 m: 60
  - o Zone tussen 75-100 m: 112
- Zone 1: zone Winterbeek (dijk, vlak + verdiepen): 32
- Zone 1: oppervlaktevondsten bij weghalen graszoden: 44
- Zone 1: zandbergvondsten: 25
- Zone 1: heropgevulde grond: 20
- Zone 2: maaiveldniveau regio rondpunt: 43
- Zone 2: verdiepen naar vlak 1 regio rondpunt: 117
- Zone 2: maaiveldniveau regio barak 9: 73
- Zone 2: verdiepen naar vlak 1 regio barak 9: 50
- Zone 2: onderkant ploeglaag regio barak 9: 39
- Zone 2: heropgevulde grond: 25

Dit geeft een totaal van **1195** vondsten die tijdens het metaaldetectieonderzoek aan het licht kwamen waarvan een derde bestaat uit munitie (n=432). 98 objecten kunnen niet gedetermineerd worden en komen dus verder niet aanbod. Een honderdtal objecten dateren van vóór de Eerste Wereldoorlog en komen aan bod in het hoofdstuk 5.4. Late en postmiddeleeuwen.

5.5.3.1. Naamplaatjes (zie bijlage 13)

Tijdens het onderzoek werden vijf naamplaatjes teruggevonden. Drie ervan werden aangetroffen op het maaiveldniveau in zone 1, respectievelijk in de vierkanten A9, D25 en F7, en zijn afkomstig van Britse soldaten. Het vierde werd teruggevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in de omgeving van het rondpunt en barak 9 en behoort tot een Franse soldaat. Het laatste betreft een fragment van een aluminium naamplaatje dat teruggevonden werd bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 tussen 75 en 100m van de Winterbeek (omgeving Barak 1 en 2). Op de spreidingskaart achteraan staan de vondstlocaties aangegeven.

Een cirkelvormig koperen naamplaatje draagt de naam 'C. Folley' met het regimentsnummer '34929'. Ook de afkorting 'Lanc. Fusil.' en 'RC' worden aangegeven op het plaatje. Deze afkortingen staan voor de Lancashire Fusiliers en Rooms Catholic. Het naamplaatje is geen officieel exemplaar maar een zelfgemaakt of laten maken door Folley. In de beschikbare gegevens waaronder zijn 'Medal card' wordt aangegeven dat Christopher Fol(l)ey de rang van soldaat (*private*) had en eerst tot de Royal Dublin Fusiliers behoorde met als regimentsnummer 23583. Verder onderzoek⁴⁵ bracht aan het licht dat Foley geboren is rond 1879 in Dublin. Nadien verhuisde hij naar Liverpool in de Great Howard Street 184 waar hij zeker sinds 1911 woonde. Hij was werkzaam als barbier in een mannenkapsalon. Na de oorlog, die hij overleefde, trouwde hij in 1922 met Annie Cafferty die werkzaam was als dienstmeid in het Compton Hotel in Liverpool. Ze kregen vier zonen, Christopher, Daniel, John en Bernard allen geboren in West Derby Liverpool. De jongste zoon Bernard stierf in 2004; Annie Cafferty werd 89 jaar en stierf in 1972. Wanneer Foley stierf is niet geweten.

Name.	Corps.	Rank.	Regtl. No.
FOLEY Christopher	R. Dub Fus	Pk	23583
	Lanc Fus		34929

Medal.	Roll.	Page.	Remarks.
VICTORY	H/1/101 B40	8231	} Retd (1743. K.R. 1912) 8149/adt
BRITISH	do	do	
STAR			
Theatre of War first served in			
Date of entry therein			

AS/H/4852
8149/adt K. 1930

Figuur 140: Medal card van soldaat Christopher Fol(l)ey (© Stedelijk Museum Ieper).

⁴⁵ Met dank aan het Stedelijk Museum Ieper

Op een geplooid aluminium naamplaatje is op de voorzijde 'Montpellier 1400' te lezen. In de plooï binnenin kan nog net de naam 'Guiraud' gelezen worden. Deze gegevens brachten de Franse soldaat Guiraud Jules Jacques op. Deze soldaat werd geboren op 10 april 1886 in Aimargues en was werkzaam als tuinman. Op 20-jarige leeftijd startte zijn militaire dienst (*classe* 1906). Hij kreeg als regimentsnummer 1400 en werd ingeschreven in het arrondissement van Montpellier/Herault. Voor aanvang van de oorlog woonde hij in Montpellier eerst in de Rue de la Cavalerie en later in 1911 in de Route de Perols. Na de oorlog woont hij terug in Montpellier. Op zijn informatiefiche staan zelfs zijn fysieke kenmerken zoals grijskleurige ogen en 1,63m groot. Op 1 oktober 1907 behoorde hij tot het 1e Régiment de Hussards. Op 1 maart wordt hij overgeplaatst naar het 81e Régiment d'Infanterie. Vanaf 1 augustus 1914 wordt hij opgeroepen voor de oorlog. Op 15 augustus 1915 wordt hij overgeplaatst naar het 420e Régiment d'Infanterie. Op 4 september 1916 wordt hij voor een laatste maal verplaatst naar het 12e Régiment d'Infanterie. Na de oorlog wordt hij ondergebracht bij de reservisten van het 81e Régiment d'Infanterie en nadien het 2e Régiment du Genie à Montpellier. Hoewel hij de oorlog overleeft, geraakt hij tot drie maal toe gewond. Een eerste keer geraakt hij gewond aan het dijbeen en dit op 15 december 1914. Op 10 maart 1915 geraakt hij een tweede maal gewond door een schotwonde aan de linkerhand. Hij geraakt een laatste maal gewond aan zijn hoofd op 3 augustus 1918. Tussen 3 augustus en 25 oktober 1918 revalideert hij van zijn verwondingen. Hij zal de oorlog overleven en verlaat het leger op 24 mei 1938.

1400

<p>Nom : Guiraud</p> <p>Prénoms : Jules Jacques Surnoms :</p>		<p>Numéro matricule du recrutement : 1400</p> <p>Classe de mobilisation : 1908</p>	
<p>ÉTAT CIVIL</p> <p>Né le 10 avril 1886, à Limargues, canton de Vauvert, département de le Gard, résident à Montpellier, canton de la Croix, département de le Hérault, profession de garde-mur fils de Gervais et de Suzanne Marie Madeline, domiciliés à Montpellier, canton de la Croix, département de le Hérault</p> <p>Marité le</p>		<p>SIGNALEMENT</p> <p>Cheveux et, sourcils châtain yeux gris, front écourcé nez moyen, bouche moyenne menton ronde, visage ovale Taille : 1 m. 63 cent. Taille rectifiée : m. cent. Marques particulières :</p> <p>Degré d'instruction générale : 1.2.3.</p>	
<p>DÉCISION DU CONSEIL DE REVISION.</p> <p>Classé dans la 1re partie de la liste en 1907. Chaudronnier d'Auto Classé dans la Fiches créées le 19 2 1</p>		<p>NUMEROS</p> <p>au contrôle spécial MATRICULE en son répertoire</p>	
<p>DÉTAIL DES SERVICES ET MUTATIONS DIVERSES.</p> <p>Services compris du 1er Octobre</p> <p>Incorporé le 1er Octobre 1907 au 1er régiment de Hussards Promu au corps et hussard de 1re classe le dit jour. envoyé dans la disponibilité le 25 septembre 1908</p> <p>Certificat de bonne conduite ACCORDE Paris au 8¹ Rég. d'Inf. le 1er Mars 1913 Rappelé à Paris le 1er Août 1914 arrivé au Corps le 3 Août 1914 Passé au 1er Régiment d'Infanterie le 15 août 1915 Passé au 1er Rég. d'infanterie le 4 septembre 1916</p>		<p>COBES D'AFFECTATION.</p> <p>Armée active. 1er rég. de Hussards 2992 Régiment de Cavalerie Rég. d'Inf. 44 4992 Régiment d'Infanterie à Montpellier 555 4114 1er Rég. d'Inf. 1554 4214 1er Rég. d'infanterie 4755 4155 81er Régiment d'infanterie à Montpellier 1er Rég. du génie à Montpellier Service des Chemins de Fer Sans affectation</p>	
<p>CAMPAGNES.</p> <p>Int. e. s. du 2-8-1914 au 28-9-1914 Armée e. s. du 23-9-1914 au 12-10-1914 Int. e. s. du 19-10-1914 au 18-11-1914 Int. e. s. du 19-11-1914 au 8-12-1914 Armée e. s. du 9-12-1914 au 3-1-1915 Int. e. s. du 10-1-1915 au 18-6-1915 Int. e. s. du 19-6-1915 au 13-8-1916 Armée e. s. du 14-8-1916 au 2-9-1917 Int. e. s. du 3-9-1917 au 29-10-1917 Armée e. s. du 10-11-1917 au 11-11-1918 Armée e. s. du 12-11-1918 au 21-3-1919</p>		<p>BLESSURES, ACTIONS D'ÉCLAT, DÉCORATIONS, ETC.</p> <p>Blessé le 18-12-1914 plaie à la cuisse par B.O. Blessé le 10-3-1915 à la main gauche par balle Blessé le 3-8-1915 par B.O. à la tête Blessé à l'œil du Rég. 354 du 3-8-1915 Au front depuis le début de la campagne. Et été blessé à son poste de combat sous un violent bombardement, déjà blessé deux fois. Médaille Militaire par décret du 10-3-1919 J.O. du 12-11-1919</p>	
<p>LOCALITÉS SUCCESSIVES HABITÉES PAR SUITE DE CHANGEMENTS DE DOICHER DE RÉSIDENCE.</p> <p>Dates, Communes, 3 divisions de région, Domicile, 1re résidence</p> <p>Archives Montpellier 63 Rue de la cavalerie Avant 1910 26 g. 1911 3¹ Rue Cavalerie 3 A 9-2-1912 Montpellier Rues de Gerol A 18-10-33 Montpellier A</p>		<p>ÉPOQUE A LAQUELLE L'HOMME DOIT PASSER DANS :</p> <p>La réserve de l'armée active. L'armée territoriale. La réserve de l'armée territoriale.</p> <p>DATE de LA LIBÉRATION du service militaire.</p> <p>Paris combat mort à l'été de 1918 24-9-1918</p>	

Si remplir ce tableau que pour les hommes dont les services font l'objet d'un document spécial (engagés, condamnés, amis, etc.).

Figuur 141: Infobische Franse soldaat Guiraud Jules Jacques (© <http://recherches-archives.herault.fr/archives/>).

Figuur 142: Zicht op de vijf naamplaatjes met centraal het plaatje van Folley en onderaan het geplooid plaatje van Guiraud.

5.5.3.2. Munitie (zie bijlage 14)

In totaal werden door middel van het consequent afzoeken van het maaiveld en bij het verdiepen naar de vlakken 432⁴⁶ kogels, hulzen en patronen teruggevonden toebehorend aan vijf nationaliteiten. Een duidelijk spreidingspatroon is niet op te merken. De kogels en hulzen bevinden zich volledig verspreid binnen het onderzoeksgebied. Het overgrote deel behoort toe aan de Britten met 144 hulzen, 121 kogelpunten en 11 volledige patronen⁴⁷. De aantallen van de hulzen en de kogels mogen echter niet opgeteld worden. Bijna 100% van de hulzen bleken niet afgevuurd te zijn. Door het intensief beploegen van de akker gedurende de laatste decennia zullen de patronen gebroken geraakt zijn waardoor de hulzen en de kogels apart werden gevonden, ofwel werden de kogels die de soldaten nog bij zich hadden gebroken om een betere veiligheid te garanderen. Slechts 11 patronen bleken nog volledig te zijn, dus binnen het terrein bevonden zich minstens 155 Britse .303 patronen die gebruikt werden bij het standaard Britse Lee Enfield geweer. Van de 155 patronen konden slechts 25 volledige *backstamp*codes gelezen worden (zie onderstaande tabel). Deze kunnen onderverdeeld worden in vier fabricageplaatsen, namelijk: Birmingham Metal and Munitions (codes: B en J), Kynoch Factories Birmingham (code: K), Royal Laboratory Woolwich (code: R L) en United States Cartridge Lowell (code: US). Op de .45 Webley hulzen konden bij twee exemplaren nog enkel de letter 'K' als *backstamp*code waargenomen worden waardoor ze vermoedelijk in Kynoch werden gemaakt.

Naast de Britse munitie is de Franse de tweede grootste groep. In totaal werden hier 33 hulzen, 56 kogels en 3 volledige patronen teruggevonden⁴⁸. Ook hier blijkt bijna 100% van de hulzen niet afgevuurd. Een totaal van minstens 59 Franse patronen bevonden zich binnen het onderzoeksgebied. Bij 11 hulzen konden de *backstamp*codes nog gedeeltelijk of volledig waargenomen worden (zie onderstaande tabel). Elke code is verschillend en de fabricageplaats kan niet bij allemaal teruggevonden worden. De codes met de combinatie 'ARS' (n=3) kunnen toegeschreven worden aan het Franse Atelier de Construction de Rennes. De combinatie 'ATES' (n=1) zou kunnen gekoppeld worden aan het Franse Atelier de Construction de Tarbes. 'Remington' (n=1) wijst op de fabriek Remington Arms gelegen in Amerika in Bridgeport. Hier werden naast Amerikaanse ook

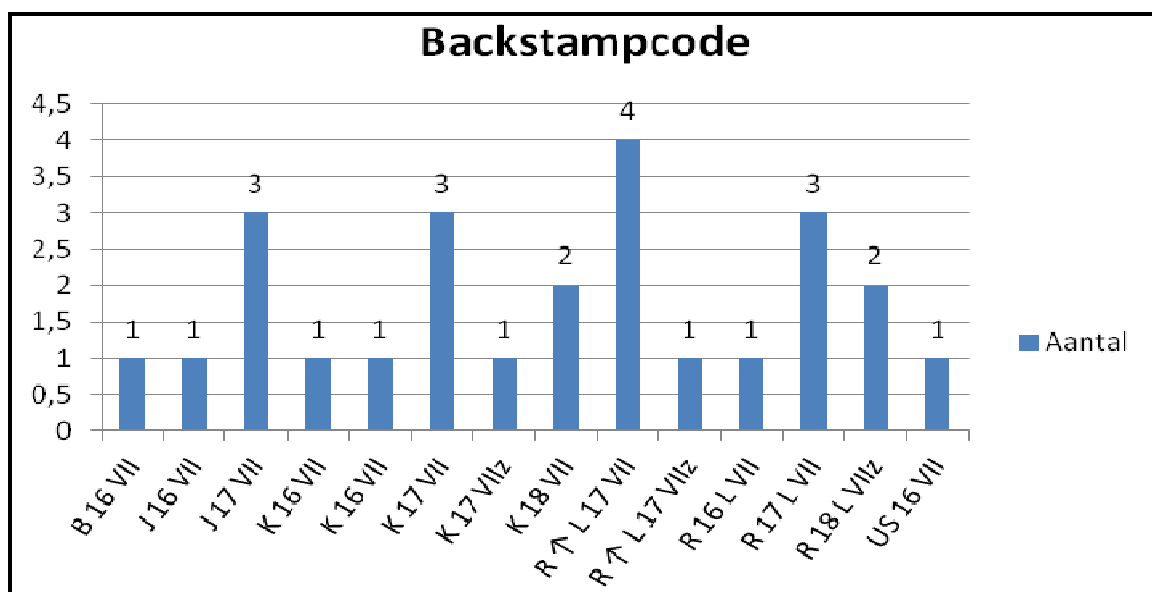
---

⁴⁶ In het totaal van 432 zitten tevens de kogels, hulzen en patronen die aangetroffen werden op het maaiveldniveau in zone 1 (vierkanten 4 op 4 m).

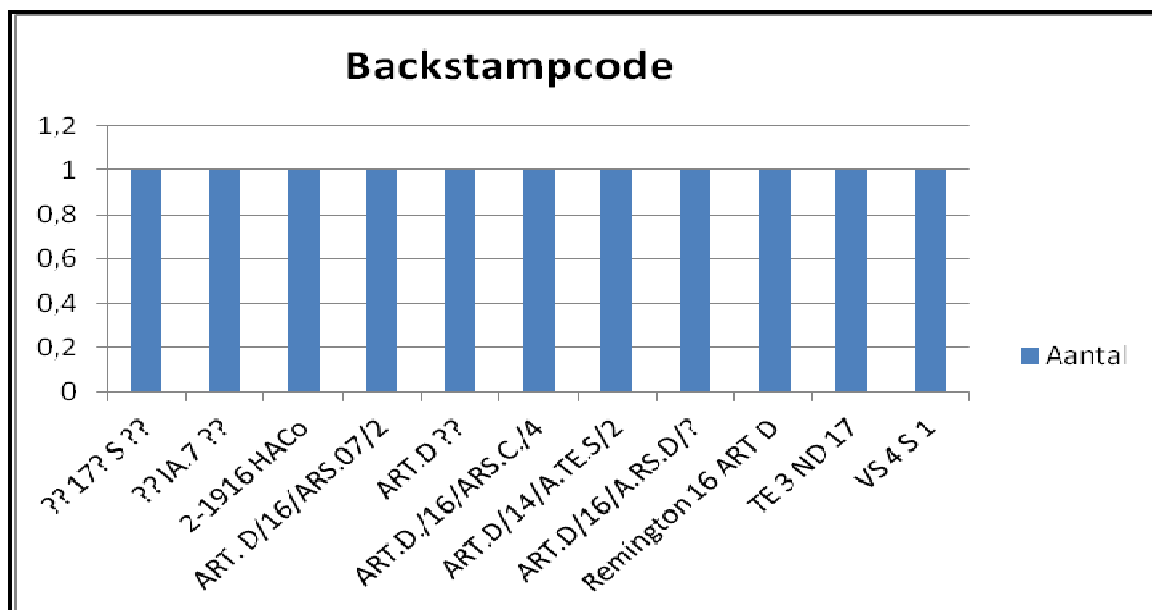
⁴⁷ Het aantal Britse hulzen (n=144) en kogelpunten (n=121) ligt dicht bij elkaar. Beide zijn gemaakt van goed koper die een goede detecteerbaarheid met de metaaldetector garandeert.

⁴⁸ De Franse huls is van minderwaardig koper terwijl de kogelpunt, die vrij groot is, uit een legering van koper en zink bestond en dus beter detecteerbaar is.

Franse hulzen geproduceerd. De code 'TE' (n=1) wijst op de Franse fabriek Cartoucherie de Toulouse. Als laatste wijst de combinatie 'VS' (n=1) op een ongekende Franse fabriek. Naast deze werd nog een volledige patroon gevonden van een laat 19de-eeuws type bestaande uit een koperen huls met een afgeronde loden kogelpunt. Het betreft een patroon van een Fusil Gras M1874 met een kaliber 11 x 59mm. De code geeft volgende combinatie: '? 82 ?R IAR ?'. De kogel werd geproduceerd in 1882, de fabriek kan echter niet bepaald worden. Dit wapen zou mogelijk nog in gebruik kunnen zijn in het begin van de oorlog door de Fransen.

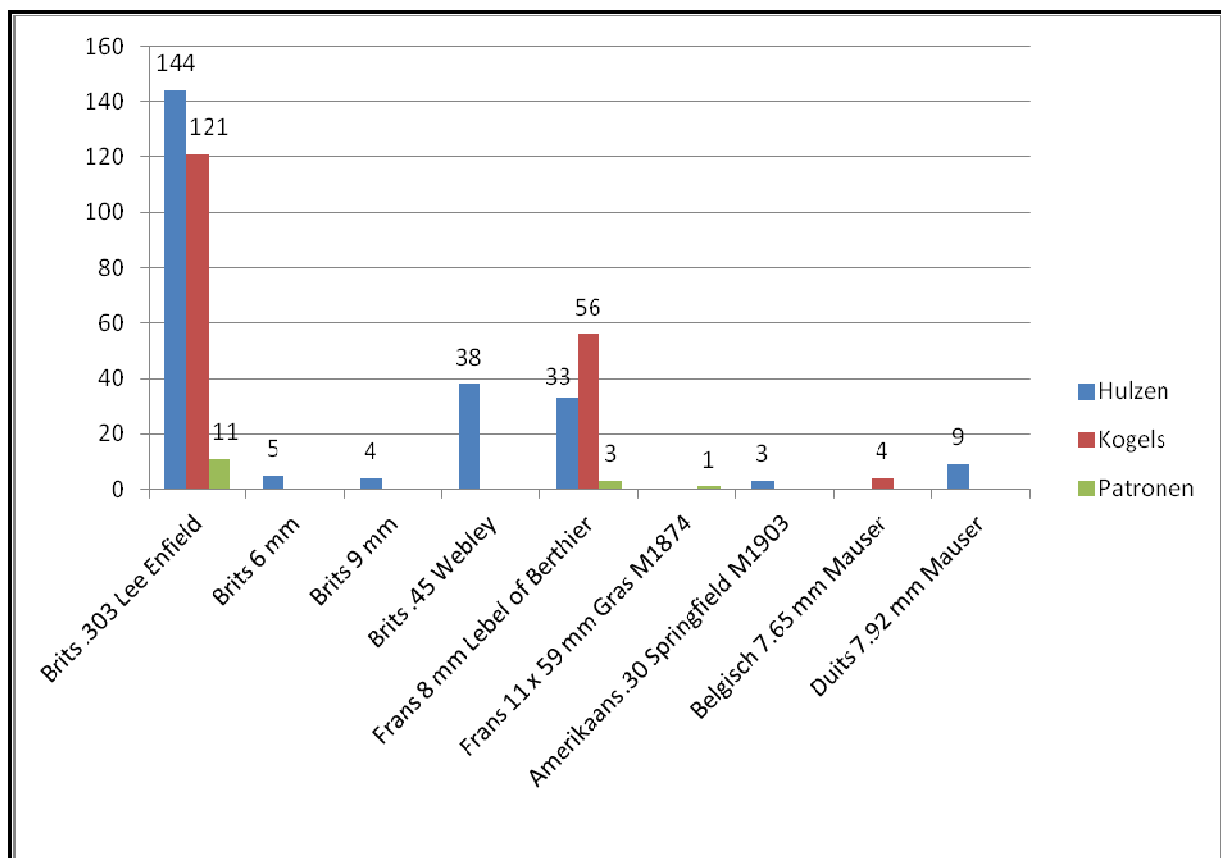

Figuur 143: *Backstampcodes* op de aangetroffen Britse .303 hulzen.

Figuur 144: *Backstampcodes* op de aangetroffen Franse 8mm Lebel- of Berthierhulzen.

Als laatste werden nog 3 Amerikaanse hulzen en 4 Belgische kogelpunten teruggevonden, alsook 9 Duitse hulzen. De Amerikaanse hulzen behoren toe aan de Springfield M1903 met kaliber .30. Op twee van de drie hulzen kon een deel van de *backstampcode* waargenomen worden namelijk 'REM-UMC (1)5' en 'REM ? ?'. Beide codes wijzen naar de Amerikaanse fabriek Remington Arms in Bridgeport (Connecticut). De vier Belgische kogelpunten zijn herkenbaar aan hun afgeronde top en werden gebruikt bij de Belgische Mauser met kaliber 7.65mm. De Duitse hulzen behoren tot het kaliber 7.92mm en werden afgevuurd met een Duitse Mauser. Van de negen Duitse hulzen konden zes *backstampcodes* gelezen worden: 'S67/6/17/9DO(?)', 'S 17 DM', 'S67/3/17/9CD(?)', 'S67/16/C/4', 'S67/17/?/?' en 'S67/16/S/?'. De code 'DM' wijst op de Duitse Waffen und Munitionsfabriken in Karlsruhe. De code 'C' duidt op de Munitionsfabrik te Cassel. Bij de andere combinaties kan de fabricageplaats niet achterhaald worden. De data geven weer dat de hulzen gemaakt werden in de jaren 1916 en 1917.

Figuur 145: Het volledige aantal hulzen, kogels en patronen onderverdeeld volgens nationaliteiten en het type kaliber/geweer met een duidelijk overwicht aan Britse munitie.

Figuur 146: Links twee Franse 8 mm Lebel- of Berthierpatronen, centraal een vooroorlogse Franse Gras M1874 patroon uit 1882 en rechts twee Britse .303 Lee Enfield patronen.

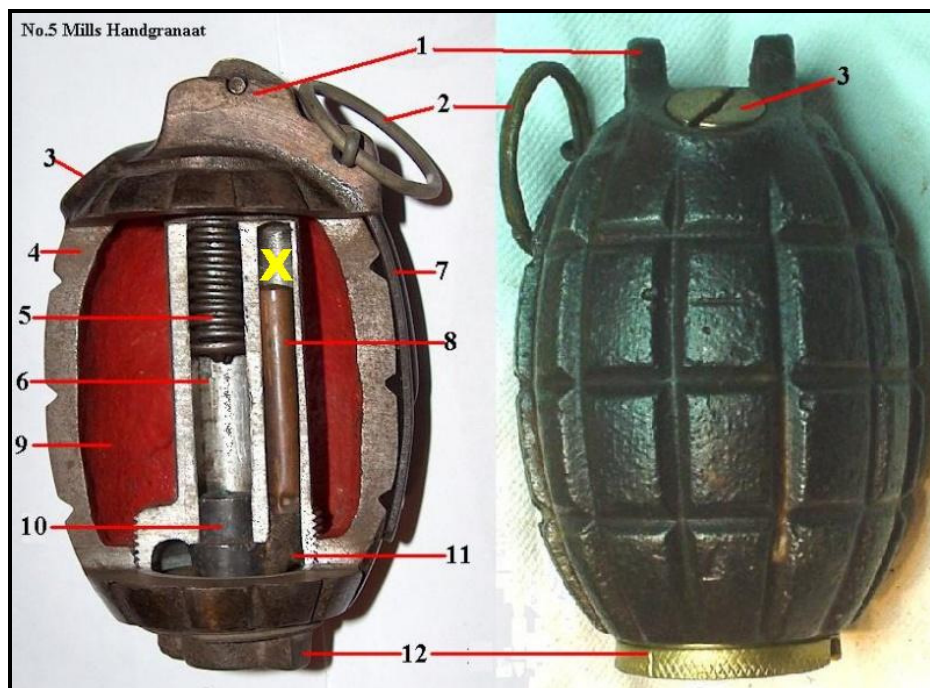
Naast de kogels werden ook nog een aantal metalen voorwerpen gevonden die een onderdeel zijn van Britse handgranaten, obussen of een transportonderdeel. Twee *baseplugs* van Britse obushulzen werden teruggevonden. Beide bleken gebruikt en waren dus niet meer gevaarlijk. Op één ervan kan nog vaag de combinatie ‘? N° ? ↑ ? S’ waargenomen worden; op de andere is duidelijker de code ‘N°11/II 12/15 R↑’ zichtbaar. Het pijlsymbool geeft de Britse makelij aan en 12/15 wijst op de fabricagedatum in december 1915. Beide ontstekers werden gevonden in de omgeving van het rondpunt. Daarnaast werd nog de fragmenten van een koperen obushouder teruggevonden in de omgeving van barak 9 aan het rondpunt. Hierop staat de code ‘18 Pr B.S.C.’ aangegeven. De transporthouder diende dus voor het transporteren van de Britse 18 pond obus. Op het maaiveldniveau in zone 1 werd in het vierkant E14 en F22 een Britse *baseplug* teruggevonden van een Mills handgranaat. Ook deze bleken veilig te zijn. Op de ene staat de datum (19)17 met het Canadese merkteken en de N° II wat aangeeft dat het om een Mills N°2 handgranaat gaat. De andere *baseplug* geeft als code ‘N°5/I/9/16/S.G.B.’ aan

en wijst op een Mills N°5 handgranaat uit september 1916. Naast deze vondsten werden vermoedelijk nog een aantal kleinere onderdelen van ontstekers teruggevonden, die echter niet nader te determineren zijn.

Figuur 147: Britse ontsteker van een obushuls voorzien van markeringen.

Figuur 148: Doorsnede en zicht op een volledige Britse Mills N°5 handgranaat met onderaan de *baseplug* (Nr. 12) (© <http://www.forumeerstewereldoorlog.nl>).

5.5.3.3. Munten (zie bijlage 15)

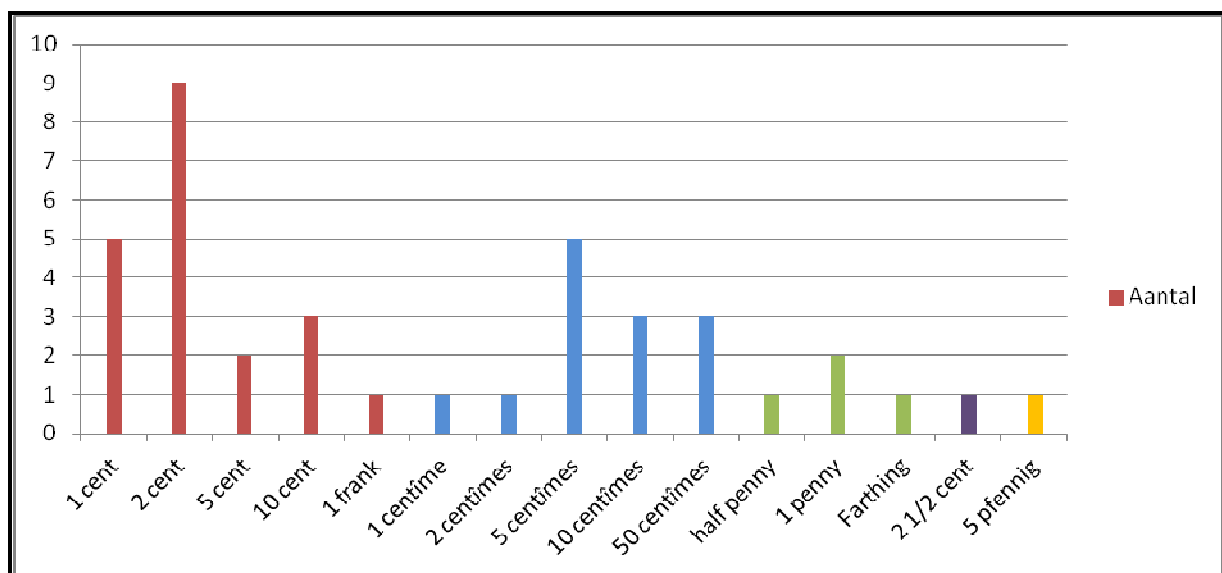
In totaal werden bij het totale onderzoek 66 munten gevonden met de metaaldetector. Twee munten ervan werden teruggevonden in gesloten contexten, namelijk in de latrinekuilen S38 en S41 (zie hierboven). 37 andere dateren eveneens uit de Eerste Wereldoorlog maar bevonden zich als losse vondsten in de ploeglaag. Drie munten dateren van vlak na de Eerste Wereldoorlog. 18 munten dateren uit de 16de-18de eeuw (zie hierboven) en 3 munten dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw. Als laatste gelden nog 5 niet nader te determineren munten.

In dit hoofdstuk worden uitsluitend de 37 losse muntvondsten en de twee in context gevonden munten behandeld die tot de Eerste Wereldoorlog behoren. De 39 munten kunnen onderverdeeld worden in 20 Belgische, 13 Franse, 4 Britse (waaronder 1 Australische), 1 Nederlandse en 1 Duitse munt. Het betreft overwegend kleingeld op vier zilveren munten na met een hogere muntwaarde. De 1 en 2 centen van Leopold I en II dateren uit de 19de eeuw maar bleven in gebruik tot kort na de Eerste Wereldoorlog. Ook de Franse munten van Napoleon III bleven in gebruik tijdens de oorlog. De vondst van de Duitse munt is niet verwonderlijk, ook Duitse soldaten werden in het hospitaal verzorgd. Volgende lijst geeft een volledig overzicht van de munten:

Nationaliteit	Denominatie	Muntheer	Datering	Materiaal	Diameter	Type	Locatie
Belg	1 cent	Leopold I of II	WOI	koper	16,5 mm	Braemt	Zandberg zone 1
Belg	1 cent	Leopold I of II	WOI	koper	16,5 mm	Braemt	Opge vulde grond zone 2
Belg	1 cent	Leopold I of II	WOI	koper	16,5 mm	Braemt	Barak 9 verdiepen naar vlak 1 (Z2)
Belg	1 cent	Leopold I	1862	koper	16,5 mm	Braemt	Rondpunt verdiepen naar vlak 1
Belg	1 cent	Leopold I of II	WOI	koper	17 mm	Braemt	Barak 9 maaiveldniveau (Z2)
Belg	2 cent	Leopold II	WOI	koper	21,5 mm	Braemt	Zandberg zone 1
Belg	2 cent	Leopold I	WOI	koper	22,5 mm	Braemt	Barak 9 onderkant ploeglaag (Z2)
Belg	2 cent	Leopold I	WOI	koper	22 mm	Braemt	75-100 m (zone 1)

Belg	2 cent	Leopold I of II	WOI	koper	22 mm	Braemt	Rondpunt verdiepen naar vlak 1
Belg	2 cent	Leopold II	WOI	koper	21,5 mm	Braemt	Rondpunt verdiepen naar vlak 1
Belg	2 cent	Leopold I	WOI	koper	22 mm	Braemt	25-50 m (zone 1)
Belg	2 cent	Leopold I	1847	koper	22 mm	Braemt	25-50 m (zone 1)
Belg	2 cent	Leopold I	WOI	koper	22 mm	Braemt	Barak 9 verdiepen naar vlak 1 (Z2)
Belg	2 cent	Albert I	1911	koper	21,5 mm	Braemt- Michaux	0-25 m (zone 1)
Belg	5 cent	Albert I	1915- 1916	zink	18,5 mm	Duitse bezetting	Barak 9 verdiepen naar vlak 1 (Z2)
Belg	5 cent	Albert I	1915- 1916	zink	18,5 mm	Duitse bezetting	Zandberg zone 1
Belg	10 cent	Albert I	1915- 1917	zink	22 mm	Duitse bezetting	50-75 m (zone 1)
Belg	10 cent	Albert I	1915- 1917	zink	22 mm	Duitse bezetting	0-25 m (zone 1)
Belg	10 cent	Albert I	1915- 1917	zink	22 mm	Duitse bezetting	Maaiveld H17 (zone 1)
Belg	1 frank	Albert I	1914	zilver	22,5 mm	Devreese	25-50 m (zone 1)
Frans	1 centime	/	1911	brons	15 mm	3e Republiek	Maaiveld C22 (zone 1)
Frans	2 centimes	Napoleon III	1862	koper	20 mm	2e Republiek	Maaiveld F9 (zone 1)
Frans	5 centimes	/	1908	brons	25 mm	3e Republiek	50-75 m (zone 1)
Frans	5 centimes	/	1898	brons	25 mm	3e Republiek	25-50 m (zone 1)
Frans	5 centimes	Napoleon III	1857	brons	25 mm	2e Republiek	Maaiveld A7 (zone 1)
Frans	5 centimes	Napoleon III	1856 of 1866	brons	24,5 mm	2e Republiek	Maaiveld G19 (zone 1)
Frans	5 centimes	/	1890- 1900	brons	25 mm	3e Republiek	0-25 m (zone 1)
Frans	10 centimes	/	1917	brons	30 mm	3e Republiek	Rondpunt maaiveldniveau

Frans	10 centîmes	Napoleon III	1856	brons	30 mm	2e Republiek	Maaiveld A15 (zone 1)
Frans	10 centîmes	Napoleon III	ca. 1860	brons	30 mm	2e Republiek	S38
Frans	50 centîmes	Napoleon III	1864	zilver	18,5 mm	2e Republiek	50-75 m (zone 1)
Frans	50 centîmes	/	1918	zilver	18,5 mm	3e Republiek	Rondpunt verdiepen naar vlak 1
Frans	50 centîmes	/	1916	zilver	18 mm	3e Republiek	Maaiveld E20 (zone 1)
Brits	Half penny	George V	1914	brons	25 mm	/	Barak 9 maaiveldniveau (Z2)
Brits/ Australisch	1 penny	George V	1913	brons	31 mm	Commonwealth	Rondpunt verdiepen naar vlak 1
Brits	1 penny	Victoria	1898	brons	30,5 mm	/	S41
Brits	Farthing	Edward VII	1909	brons	20 mm	/	Maaiveld F7 (zone 1)
Nederlands	2 1/2 cent	Wilhelmina	189?	brons	23,5 mm	/	Maaiveld G17 (zone 1)
Duits	5 pfennig	/	1890	koper-nikkel	18 mm	Duitse Rijk	0-25 m (zone 1)

Figuur 149: Rood: Belgische munten; blauw: Franse munten; groen: Britse munten; paars: Nederlandse munt en geel: Duitse munt (totaal: 39 munten).

Figuur 150: Ensemble van de aangetroffen munten:

- bovenaan van links naar rechts: Australische One Penny, Nederlandse 2 1/2 cent, Britse Farthing en Duitse 5 *pfennig*;
- centraal van links naar rechts: Franse munten: Napoleon III 50 cent, Napoleon III 5 cent, Franse republiek 50 cent, 10 cent, 5 cent en 1 cent;
- onderaan van links naar rechts: Belgische munten: Albert I 1 frank, 10 cent, 5 cent, Leopold I of II 2 cent en 1 cent.

5.5.3.4. Insignes (zie bijlage 16)

Tijdens het onderzoek werden in totaal 20 insignes teruggevonden verspreid over het volledige terrein. 4 andere fragmenten behoren mogelijk toe aan insignes maar kunnen niet nader gedetermineerd worden. Eén ervan betreft een fragment in koper dat lijkt op een gebonden touw.

- *Capbadges*

In het vierkant D18 op het maaiveldniveau van zone 1 werd een gedeeltelijke *capbadge* teruggevonden. Het stelt een gekroonde cirkel voor met centraal het Britse wapenschild. Het wapenschild wordt omgeven door de tekst 'Honi soit qvi mal y pense'. De badge kan geïdentificeerd worden als een Britse General Service *capbadge* toebehorend aan een onderofficier of officier die nog geen effectief regiment hadden toegewezen gekregen of aan de eerste onderofficieren van het Chinese Labour Corps. Normaal zou de badge indien volledig nog geflankeerd moeten worden door links een opklimmende leeuw en rechts een steigerende eenhoorn. In het vierkant A15 werd het cijfer '6' in koper teruggevonden. Het cijfer is 15 mm hoog. Dit cijfer prijkte op de Belgische kwartiermutsen. Een gedeeltelijk bewaarde *capbadge* van het '6th Battalion London Regiment (City of London Rifles)' werd teruggevonden op het maaiveldniveau in de omgeving van barak 9 aan het rondpunt. Het insigne is oorspronkelijk kruisvormig met bovenaan de Britse kroon. In de armen van het kruis staat bovenaan 'South Africa'. In het centrale sjabloon staat een jachthoorn omgeven door de tekst 'City of London'. Van dit regiment bevinden zich 29 gesneuvelden op het kerkhof van Lyssenthoek.

Figuur 151: *Capbadges*.

- *Shouldertitles*

Op het maaiveldniveau in zone 1 werd in het vierkant A6 de letter 'R' in koper teruggevonden. Deze gedeeltelijke *shouldertitle* is 17mm hoog en zou voluit bestaan uit de letters 'RFA' wat staat voor de Royal Field Artillery. In kwadrant B11 werd in koper de letters 'WORCESTERS' teruggevonden. Het insigne meet 11mm hoog. Voluit behoorde deze tot het Worcestershire Regiment waarvan 68 gesneuvelde soldaten op het kerkhof gelegen zijn. In het vierkant G8 werd een gedeeltelijke insigne teruggevonden in de vorm van een klein bolletje waar bovenaan nog een aanhechtingspunt zichtbaar is. Verschillende identificaties kunnen hieraan gegeven worden, alleszins behoort het tot een fusiliersregiment waarbij het insigne deel uitmaakt van een *shouldertitle*. Mogelijk behoort het tot de Canadese Engineers of Artilleristen die het als een colkenteken dragen.

In zone 1 werd bij het verdiepen naar het eerste vlak (tussen 50-75m) een gedeeltelijke schouderinsigne teruggevonden. Het gaat om de hoofdletter 'R' (16,5mm hoog) dat de eerste letter vormt van de Royal Field Artillery (RFA). Tussen 25 en 50m van de Winterbeek werd een gedeeltelijk insigne teruggevonden van 11mm hoog. Het bestaat uit de letters 'DON' wat kan staan voor een London Regiment of de Gordon Highlanders. Van de Gordon Highlanders bevinden zich 75 gesneuvelde soldaten op het kerkhof. Bij het verdiepen naar vlak 1 aan barak 9 werden twee fragmenten van een schouderinsigne gevonden. Het ene fragment toont de letters 'E. SUR' en het tweede de letters 'REY' beide met een hoogte van 12mm. Vermoedelijk behoren deze tot elkaar wat voluit 'E. SURREY' (East Surrey) oplevert. Van dit Britse regiment bevinden zich 63 gesneuvelden op het kerkhof.

Bij het verdiepen naar het eerste vlak aan het rondpunt werd een compleet schouderinsigne teruggevonden met de letters 'R.W.KENT' met een hoogte van 13mm. Dit insigne behoort tot 'The Queen's Own Royal West Kent'. Dit regiment kent een totaal van 108 gesneuvelde soldaten gelegen op het kerkhof. Een tweede insigne bestaat uit de letters 'ASC' en is 18mm hoog. De afkorting staat voor het Army Service Corps (ASC). Een gedeeltelijke insigne dat hier gevonden werd bestaat uit de letters 'AUSTR' en meet 9mm hoog. Een gelijkaardig insigne werd teruggevonden bij het verdiepen naar het eerste vlak in zone 1 (tussen 0-25m). Het gaat om de letters 'AUST' met dezelfde hoogte van 9mm. Beide insignes behoren tot de Australische troepen. Hier werd tevens een compleet schouderinsigne van de Rifle Brigade teruggevonden. Het insigne bestaat uit de letters 'RB' met een hoogte van 14mm.

Figuur 152: *Shouldertitles*.

- *Collar dog* (colkenteken)

Op het maaiveldniveau aan barak 9 werd een insigne gevonden in de vorm van een vlammeende bom. Deze behoort toe aan de Fusiliers Grenade en vermoedelijk tot de Canadese Engineers of de artilleristen. Twee colkentekens zijn afkomstig van het Australische leger. Het stelt een stralende kroon voor met de tekst 'Australian Commonwealth Military Forces'. Een insigne in de vorm van een Canadees esdoornblad met kroon en de letters 'CANADA' kwam aan het licht bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 (tussen 0-25m). Het gaat om een colkenteken van de Canadese General List (standaard Canadese leger).

Figuur 153: *Collar dogs*.

- Armbadge

Op het maaiveldniveau in kwadrant A16 (zone 1) werden twee kruisende koperen vlagjes teruggevonden. Het gaat om een Signalers Proficiency-badge die gedragen werd op de arm. Gediplomeerde seiners (*signalers*), deel uitmakend van de Commonwealth, kregen deze onderscheiding. Het linkse vlagje bestaat uit parallelle schuine strepen over het volledige vlak. Het rechtse vlagje is in drie horizontale vlakken verdeeld waarbij het centrale eveneens bestaat uit parallelle schuine streepjes. Het onderste en bovenste vlak zijn leeg.

- Achterplaatje

Achterplaatjes werden langs de binnenzijde van de vest of kepie gehangen waarop het insigne langs de buitenzijde werd bevestigd. Een dergelijk achterplaatje werd teruggevonden aan barak 9 (zone 2) aan de onderkant van de ploeglaag. Het is niet duidelijk tot welke nationaliteit dit behoorde.

Figuur 154: *Signalers* insigne.

5.5.3.5. Kledijelementen (zie bijlage 17)

- Knopen

Bij het verdiepen naar vlak 1 aan het rondpunt (zone 2) werd een koperen knoop met een diameter van 17mm teruggevonden. Centraal op de knoop wordt een opklimmende leeuw afgebeeld waardoor de knoop als Belgisch kan bestempeld worden. Aan de Winterbeek werd een vlakke knoop in koper teruggevonden met een diameter van 22,5mm. Op de knoop staat als omschrift 'Republique Française' geschreven met centraal een staander. Deze knoop is een Franse medische knoop van het vooroorlogse type, maar werd in het begin van de oorlog nog gebruikt. Een licht bolle knoop in aluminium met een diameter van 23mm werd teruggevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 (tussen 75-100m). Op de knoop wordt een vlammeende bom voorgesteld, deze kan hierdoor toegeschreven worden aan de Franse infanterie. Ook op het maaiveldniveau van zone 1 werd in de vierkanten F1 en G21 telkens een Franse knoop teruggevonden met een vlammeende bom als afbeelding. Ze hebben een diameter van 23mm en zijn gemaakt in koper. Ook deze behoren tot de Franse infanterie. Op één van de twee kan op achterzijde de fabricageplaats gelezen worden, meerbepaald 'Paris'.

Figuur 155: Belgische knoop.

Figuur 156: Ensemble van Franse knopen.

In het vierkant F9 werd een koperen knoop met een diameter van 21mm teruggevonden. Op de licht bolle knoop staat centraal het cijfer '2' aangegeven. Het betreft een Franse linie knoop van het 2de Regiment.

Bij het verdiepen naar vlak 1 in de omgeving van barak 9 kwam een opmerkelijk koperen knoopje van 18mm aan het licht. Op de voorzijde staan centraal de gestileerde letters 'K(S)LI' omgeven door een omschrift met de naam 'Shropshire' met bovenaan een kroon. Op de keerzijde kan de naam van de fabrikant 'T of Fenners & C. London' gelezen worden. De knoop behoort toe aan de Kings Shropshire Light Infantry en werd gedragen door soldaten of onderofficieren. Op basis van het dodenregister kon vastgesteld worden dat geen gesneuvelde soldaten op het kerkhof van Lyssenthoek gelegen zijn. Op de zandberg afkomstig uit zone 1 werd een koperen knoop van 19mm gevonden. Op de knoop staat een gekroonde zevenhoekige ster met centraal de gestileerde letters 'ASC'. Deze afkorting staat voor het Britse Army Service Corps. Aan de Winterbeek werd een koperen knoopje van 17mm gevonden. Op de knoop staat een gekroond kanon op een affuit, deze behoort toe aan de Britse Royal Field Artillery. Verspreid over het volledige terrein werden nog 63 grote Britse General Service uniformknopen gevonden gemaakt in koper met een diameter van 24mm. Daarnaast werden nog 73 Britse General Service knopen gevonden in koper met een diameter van 18mm en als laatste nog drie kleine Britse General Service knopen in koper met een diameter van 12,5mm. Op alle drie de formaten wordt dezelfde afbeelding getoond, meerbepaald het Britse gekroonde wapenschild geflankeerd door een opklimmende leeuw (links) en een steigerende eenhoorn (rechts) op de voorzijde. Op een aantal van deze knopen konden op de achterzijde de firma's 'Firmin & Sons Ltd London' of 'Smith & Wright Limited Birmingham' gelezen worden. Naast deze vestknopen werden nog 52 zinken, 42 koperen en 9 aluminium hemdknopen teruggevonden. Ze hebben een gemiddelde diameter van 16 tot 18mm. Het merendeel is voorzien van vier centrale gaatjes, twee centrale gaatjes komen minder voor. Verder konden hierop geen markeringen afgelezen worden, te wijten aan de slechte bewaringstoestand of door de afwezigheid van enige markering.

Figuur 157: Britse knoop Kings Shropshire Light Infantry.

Figuur 158 (links) en 159 (rechts): Britse knoop Army Service Corps (links) en Britse Royal Field Artillery (rechts).

Bij het heropvullen van de grond in zone 2 werd een grote Canadese vestknoop teruggevonden. De knoop met een diameter van 25mm werd vervaardigd in koper en kan gedetermineerd worden als een Canadese General List *button* gedragen op de overjas door soldaten en onderofficieren. Op de knoop wordt een esdoornblad afgebeeld met daar rond het omschrift 'Honi soit qvi mal y pense'. Hierboven bevindt zich een kroon met bovenaan 'CANADA' aangegeven (zie hierboven).

Een Amerikaanse knoop werd teruggevonden op het maaiveld aan barak 9 gelegen aan het rondpunt. De knoop is gemaakt in koper en heeft een diameter van 17mm. Op de voorzijde wordt een gevleugelde adelaar afgebeeld. Deze knoop wordt gedetermineerd als een Amerikaanse General Issue knoop gedragen door soldaten, onderofficieren en officieren. Twee gelijkaardige knopen maar dan met een diameter van 23mm werden gevonden enerzijds aan barak 9 bij het verdiepen naar vlak 1 (zone 2) en anderzijds bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 (tussen 25-50m). Een andere koperen knoop met een diameter van 25,5mm werd teruggevonden op het maaiveldniveau van zone 1 in vierkant B4. Op de knoop staat in drukletters 'USNG' of 'USNC' aangegeven. De ene afkorting staat voor US National Garde en de andere voor US Nursing Corps. Een koperen hemdknoop van 16mm en voorzien van vier centrale gaatjes draagt op de keerzijde de fabrieksnaam 'L. Levy New York'. De knoop werd gevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 (tussen 0-25m).

15 knopen in diverse formaten dateren uit de Eerste Wereldoorlog maar kunnen omwille van hun slechte bewaringstoestand of het ontbreken van enige markeringen/afbeeldingen niet nader gedetermineerd worden.

Figuur 160: Ensemble van Amerikaanse knopen.

- Medaillons

Aan het rondpunt werd bij het verdiepen naar vlak 1 een koperen medaillon van 18 op 27,5mm opgediept. Op de voorzijde staat centraal een staande figuur omgeven door een gedeeltelijk leesbaar omschrift 'Grasse du Saint ...'. Op de keerzijde staat centraal een staander omgeven door stralen, het omschrift hier is onleesbaar. Het gaat om een medaillon gebruikt door de soldaten en die als beschermingsmiddel diende. Een tweede medaillon werd teruggevonden bij het verdiepen naar vlak 1 in zone 1 (tussen 50-75m). Het gaat om een medaillon in koper van 13 op 19 mm groot. Op de voorzijde staat als omschrift 'National Reserve London' op een rode achtergrond. Centraal bevindt zich de Britse kroon op een witte achtergrond. De rode en witte achtergrond werd bekomen door het aanbrengen van gekleurde pasta die daarna vernist werd. De keerzijde is gewoon vlak afgewerkt.

Figuur 161: Medaillon National Reserve London met centraal de Britse kroon.

- Gespen

Tijdens het onderzoek werden verspreid over het terrein negen gespen of fragmenten van gespen teruggevonden. In de meeste gevallen zijn ze niet verder te determineren. Eén gesp is een standaard Britse 1,5 duim gesp die deel uitmaakt van de *webbing equipment*. Een andere Britse gesp is gemaakt in koper en meet 2,5 op 6cm. 11 andere koperen objecten behoren eveneens toe aan de soldatenuitrusting en maken deel uit van onder andere de munitietassluitingen, tasknopen, botinnen,... overwegend van Britse origine. Ook werden zeven kleine rechthoekige kepiegespjes gevonden (ca 1cm groot). Deze zijn gemaakt in koper en zijn voorzien van een middensteel waardoor de lederen kinriem wordt gestoken. Een Brits B-vormig riemuiteinde behoort eveneens tot de vondsten. Een dergelijke riemtong werd eveneens teruggevonden in de kuil S21.

Figuur 162: Britse gesp.

- Andere

Een twaalftal tent- of kledijringen van diverse diameters variërend tussen de 15,5 en 28mm werden eveneens teruggevonden. Het is niet altijd duidelijk of deze tot de kledij of tot tentzeilen behoorden. Alleszins worden op de nabijgelegen akker ten oosten van het onderzoeksveld tenten aangegeven en kunnen deze mogelijk hiervan afkomstig zijn. Een gedeeltelijke koperen ketting bestaande uit aangeschakelde ringen werd teruggevonden. De functie is niet duidelijk. Op het maaiveldniveau in vierkant C2 (achteraan aan de Winterbeek) werd een fragment van een stalen bodemplaat van een soldatenbottine teruggevonden.

5.5.3.6. Ander

Een opmerkelijke vondst werd gevonden bij het weghalen van de graszoden in zone 1. Het gaat om een gedeeltelijk bewaarde zakhorloge met een diameter van 28mm. De indeling van de witte wijzerplaat bestaat uit Romeinse cijfers. Dergelijke zakhorloges werden tijdens de oorlog nog frequent gebruikt. De vondst van een horlogesleuteltje in de latrinekuil S39 dat voor dergelijke zakhorloges werd gebruikt bevestigt de datering (zie hierboven). Ook werd bij het verdiepen naar vlak 1 in de omgeving van het rondpunt een ander horlogesleuteltje teruggevonden. In dit geval is het niet duidelijk of dit tot de Eerste Wereldoorlog behoort. Ook een koperen vingerring behoort tot één van de topvondsten. De ring is gemaakt in koper en bleek licht geplooid te zijn. Bovenaan werd hij voorzien van versiering in de vorm van een aantal zwartkleurige cirkelvormige bollen. Bij het verdiepen naar vlak 1 aan het rondpunt werd een gedeeltelijk bewaard fluitje in koper teruggevonden. Het fluitje werd gebruikt door (onder)officieren in de loopgraven bij aanvang van een aanval. Hierbij moesten de soldaten uit de loopgraven kruipen om de vijand te bestormen. De vondst is dus zeer belangrijk.

Een andere mooie vondst betreft een fragment van een mondharmonica. Deze werd gevonden op het maaiveldniveau in het vierkant C23 in zone 1. Dergelijke muziekinstrumenten kon makkelijk meegenomen worden door de soldaten. Op het maaiveldniveau aan barak 9 gelegen aan het rondpunt (zone 2) werd een Brits koperen hangslot teruggevonden. Op de koperen boog staat 'Patent' geschreven. Centraal op het slotje staat binnen twee cirkels de hoofdletters 'B B'. Bij het heropvullen van zone 2 werd met de metaaldetector een Brits postzakloodje teruggevonden. Het loodje meet 17 op 18mm. Een tweede postzakloodje werd teruggevonden aan barak 9 (zone 2) aan de onderkant van de ploeglaag. Het loodje heeft een gelijkaardige grootte. Deze loodjes dienden voor het verzegelen van de postzakken met brieven voor de Britse soldaten van het thuisfront of vice versa.

In totaal werden 13 jerrycandoppen en één jerrycangietteut teruggevonden. Deze maakten deel uit van bidons voor brandstof. De spreiding van deze vondsten is opvallend. Het merendeel werd teruggevonden in de omgeving van het rondpunt en barak 9 (zone 2) en een paar bevonden zich achteraan aan de Winterbeek. Een negental ventielfragmenten van auto- of camionbanden werden verspreid over het terrein teruggevonden. Het is echter moeilijk om deze toe te schrijven aan de Eerste Wereldoorlog. Toch kan op basis van hun bewaringstoestand gezegd worden dat ze reeds enige tijd in de grond aanwezig zijn en dus vermoedelijk uit de Eerste Wereldoorlog dateren. Om afkomstig te zijn van recentere tractorbanden zijn ze te klein.

Deze vondsten zijn niet verwonderlijk aangezien een vrij constante aanvoer van gewonde soldaten via camions werden aangevoerd langs het rondpunt. Een 15-tal vijzen, moeren en bouten werden eveneens teruggevonden.

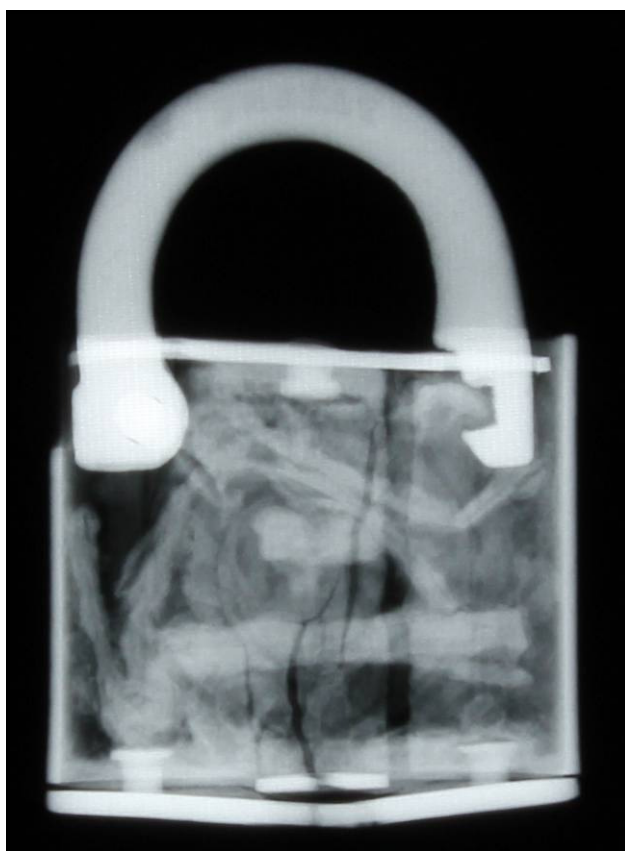
Ook werden twee fragmenten van een soort micapapier teruggevonden. De functie is onduidelijk alsook de datering. Bij het onderzoek kwamen 11 fabriekslodjes aan het licht. Deze lodjes dienden voor het verzegelen van goederen zoals bv. graanzakken. Ze dateren uit de 19de/20ste eeuw en kunnen mogelijk in de oorlog geplaatst worden. Mogelijk zijn ze afkomstig van bevoorrading voor de keukens die gelegen zijn aan Remi Farm. 12 vrij dunne koperen staafjes met een diameter van 5 mm kunnen mogelijk als een soort tourniquet gebruikt zijn en aldus als medische instrumenten beschouwd worden. Deze interpretatie is echter niet duidelijk, wel dateren ze met zekerheid uit de Eerste Wereldoorlog. De vondst van een vrij groot ijzeren hoefijzer is moeilijk te plaatsen in de oorlog. Een mogelijk fragment van een scheermes is ook niet met zekerheid uit de Eerste Wereldoorlog.

Figuur 163: Zakhorloge.

Figuur 164: Koperen vingerring

Figuur 165 (links) en 166 (rechts): Brits hangslotje met rechts een X-ray foto waarin de interne ruimte zichtbaar wordt (figuur 166: © AIB Vincotte).

Figuur 167: Britse jerrycandoppen in koper.

Figuur 168: Fragment van een (mogelijk) loopgravenfluitje.

5.5.3.7. Conclusie

Van de in totaal 1195 metalen voorwerpen die als losse vondsten teruggevonden werden met de metaaldetector behoort het overgrote deel tot de Eerste Wereldoorlog. Procentueel gezien werd zo telkens één metalen object uit de oorlog teruggevonden per 4m² (oppervlakte onderzoeksgebied bedraagt 4000m²). Een dergelijke densiteit is niet opvallend hoog, maar eerder als een vrij goed gemiddelde te beschouwen. De grootste categorie wordt ingenomen door munitie. De interessantste vondstcategorieën zijn uiteraard de naamplaatjes, insignes, munten en de knopen van de diverse nationaliteiten en regimenten, aangevuld met een aantal opmerkelijke vondsten. Dergelijke objecten leren ons iets meer over het functioneren van het hospitaal en welke gewonde soldaten hier verzorgd werden. Het beperkte aantal naamplaatjes wijst dan weer op een consequent systeem zodanig dat het verlies beperkt bleef. Duizenden soldaten werden hier gedurende 4 jaar verzorgd en geopereerd en toch werden slechts 5 naamplaatjes teruggevonden. In het nabijgelegen kerkhof zijn, op enkele na, alle soldaten met naam en toenaam gekend. Op basis van de insignes en knopen kan een deel van de regimenten vastgesteld worden die hier verzorgd werden. De munten tonen dat hoofdzakelijk Belgische en Franse munten circuleerden binnen het hospitaal aangevuld door Britse munten en een enkele Nederlandse en Duitse munt. Het Belgische en Franse geld is natuurlijk niet verrassend aangezien het hospitaal gelegen is op Belgisch grondgebied aan de Franse grens.

Alleszins kan duidelijk het nut onderstreept worden van een gericht en exhaustief metaaldetectie-onderzoek van de volledige ploeglaag in het geval van een WOI-onderzoek, het huidige loopvlak is immers hetzelfde als dat uit de oorlog. Ook dient enorme aandacht uit te gaan naar de aanleg van het eerste vlak dat zich vlak onder de ploeglaag bevindt. Het is immers op dit niveau dat de sporen uit de Eerste Wereldoorlog zichtbaar worden. Omwille van tijdsdruk werden enkel de maaiveldvondsten in zone 1 ingedeeld en verzameld volgens een vierkantenstelsel van 4 op 4m. Nadien werd enkel per zone van 25m breed verzameld gerekend vanaf de Winterbeek. Zone 2 werd verzameld volgens de locatie van het rondpunt en de locatie en directe omgeving van barak 9. Op deze wijze konden alsnog concentraties of afwezigheden van metalen objecten vastgesteld worden (*locatiespreiding*). Een aantal spreidingskaarten (zie bijlagen) werden opgesteld op basis van de maaiveldvondsten in zone 1, die de locaties van de grote barakken bevat. Opvallend is dat er meer vondsten aangetroffen worden buiten de barakken. Wel dient rekening gehouden te worden met enkele factoren zoals het bewerken en ploegen van de akker die een invloed hebben in de horizontale en verticale verplaatsing van de mobiele objecten. Indien deze methode van inzameling per

vierkanten verder kon toegepast worden tijdens het verdiepen naar het eerste vlak konden de concentraties buiten de barakken mogelijk sterker aan het licht gebracht worden. Aldus lijkt een dergelijk systeem noodzakelijk en moet het mogelijk zijn om locaties van barakken vast te stellen op basis van vondstaanwezigheden en -afwezigheden. De diverse spreidingskaarten worden als bijlage aan dit rapport toegevoegd. Enkele spreidingskaarten zoals de postmiddeleeuwse vondsten, de spreiding van vondsten te maken met Duitse beschietingen, spreiding van naamplaatjes, ... komen in de desbetreffende bovenvermelde hoofdstukken aan bod.

Naast de locatiespreiding is tevens een *functionele spreiding* vast te stellen. Het beste voorbeeld is de spreiding van jerrycandoppen (brandstof) die eerder met het vrachtvervoer te maken hebben. Het grootste aantal doppen werd dan ook gevonden in zone 2 aan het rondpunt en de toegangsweg van het hospitaal.

5.5.4. Synthese

Het onderzoek leverde een goed beeld op van de werking en evolutie van het hospitaal gedurende de Eerste Wereldoorlog. Het hospitaal opgericht door de Fransen in 1915 is in eerste instantie klein van oppervlakte maar zal in de jaren nadien en door de invloed van de Britten uitgroeien tot één van de grootste veldhospitalen in de regio. Cartografische bronnen, de War Diaries en toenmalige luchtfoto's tonen deze evolutie van geen barakken (1915), naar vier grote barakken (tot 15 november 1916) tot negen barakken (vanaf 15 november 1916 tot het einde van de oorlog). Op basis van de toenmalige luchtfoto uit 4 september 1917 gekoppeld aan de aangetroffen archeologische sporen konden de exacte locaties van de barakken vastgelegd worden met uitzondering van de drie kleinere barakken 6, 7 en 9 die op basis van de luchtfoto en de uitsnede uit de War Diaries konden gelokaliseerd worden. De verschillende functies van de barakken worden aangegeven in de War Diaries.

Naast de paalsporen kwamen binnen het terrein ook een aantal kuilen aan het licht. Deze konden onderverdeeld worden in twee groepen: enerzijds de kuilen die zich binnen de barakken bevonden en anderzijds de kuilen die zich in de open ruimtes tussen de barakken bevonden. Binnen de groep van kuilen in de barakken valt duidelijk de rij op van zeven kuilen (S14, S15, S25, S38, S39, S40 en S41) die naast elkaar gelegen zijn met gelijkaardige afmetingen en vullingen. De rij kuilen bevinden zich binnenin barak 1 die als Admitting Room wordt aangegeven. Op basis van hun vulling en hun locatie kunnen ze als beer- of latrinekuilen geïdentificeerd worden. Binnen deze barak moeten zich aldus 7 tot 14 toiletten bevonden hebben die zich alleen of per twee boven

elke kuil bevonden. Bij het opgeven van de latrinekuilen op het einde van de oorlog werden deze eerst gedeeltelijk gevuld door een dempingspakket gevolgd door afval waaronder onderdelen van de hospitaalbedden. De kuilen in de open ruimtes (S17, S18, S19, S21, S22 en S23) bevatten materiaal dat gedumpt lijkt na een bombardement op het hospitaal. Opvallend hierbij zijn de golfplaten die impacten tonen veroorzaakt door loden kartetskogels. Ook kleiner materiaal waaronder fragmentarisch bewaarde gloeilampen en wat medisch materiaal kwamen in de kuilen aan het licht. Gedateerde objecten werden hier echter niet in aangetroffen waardoor ze ofwel tot het bombardement op 17 augustus 1917 of 19 maart 1918 behoren.

Het aantreffen van een kleine krater veroorzaakt door een bij impact versplinterde Duitse 13cm *schrapnel* obus geeft een directe indicatie van een Duits bombardement. Op basis van de positie van de *schrapnel*fragmenten kon een zuidoostelijke afvuurrichting vastgesteld worden. Het type obus kon slechts van een welbepaalde afstand afgevuurd worden liggend tussen maximaal 10km of maximaal 14km. Beide gegevens samen brachten aan het licht dat de obus afgevuurd werd door Duitse stellingen in de omgeving van Kemmel of Wijtschaete. Achteraan kon aan de Winterbeek een smalle rechtlijnige schuilplaats vastgesteld worden waarvan de bodem voorzien was van twee aaneensluitende *duckboards*.

Het vondstmateriaal dat aan het licht kwam uit de grondsporen geeft een beeld op een deel van het gebruikte medische materiaal. Voornamelijk de vondsten van medische flesjes, ampullen en een glazen bedpan behoren hiertoe. Ook bij het verdiepen naar vlak 1 werd ter hoogte van barak 5 de resten gevonden van een gefragmenteerd kobaltblauw medisch flesje. Hiernaast kwamen ook nog een aantal interieurelementen zoals lampfragmenten, porseleinen stopcontacten, ... aan het licht. De golfplaten tonen dan weer op welke wijze de barakken afgedekt werden. Ook kleiner materieel dat gebruikt werd bij de administratie zoals twee inktpotjes werden teruggevonden.

Naast het vondstmateriaal uit de contexten werden ca. 1000 metalen voorwerpen binnen het onderzoeksgebied teruggevonden. Munitie neemt het grootste aandeel voor hun rekening, aangevuld met een aantal opmerkelijke vondsten zoals vijf naamplaatjes, insignes, knopen en munten. Hoewel deze niet *in situ* werden teruggevonden kan hun spreidingspatroon meer informatie opleveren. In het geval van Wereldoorlog I is dikwijls ook het object op zich van belang. Het is dan ook van primordiaal belang dat bij een WOI-onderzoek de ploeglaag en de grondsporen onderzocht worden met een metaaldetector. In het beste geval dienen de objecten afzonderlijk digitaal ingemeten te worden met een GPS-toestel.

6. DATERING EN INTERPRETATIE VAN DE VINDPLAATS

Het archeologisch onderzoek naar aanleiding van de bouw van een onbemand interpretatiecentrum aan de Lyssenthoek-begraafplaats te Poperinge leverde sporen uit verschillende periodes op, met de nadruk op de Eerste Wereldoorlog.

Bij de opgraving werden enkele natuurlijke sporen (boomvallen) aangesneden die silexen bevatten. Op basis van de gebruikte silextechniek en de grondstof kunnen deze gedateerd worden in het epi-paleolithicum (ca. 13000 – 9600 v. C.). De sporen bevonden zich achteraan aan de Winterbeek in zone 1. Van de boomvallen werden zeefstalen genomen die uitgezeefd en uitgesorteerd werden. Hierin kwamen een aantal kleine afslagjes en chips aan het licht. Ook tijdens het metaaldetectieonderzoek en de line walking werden enkele silexen teruggevonden. In totaal werden 92 silexen teruggevonden. De vondsten wijzen op een vroege aanwezigheid van de mens in de omgeving van Poperinge, meerbepaald in de buurt van Winter- en Vleterbeek.

Daarnaast kon een grachtenstelsel uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode vastgesteld worden. Waarschijnlijk behoort dit toe aan een zogenaamde 'Ferme Indigène' die vooral gekend zijn in de Noord-Franse regio. Het onderzochte terrein leverde echter geen bewoningssporen op, maar vermoedelijk moeten deze in de directe omgeving aanwezig zijn. Wel werd in de gracht een lokale dumpzone vastgesteld met een twintigtal individuen te dateren tussen 150 v. C en 50/60 n. C. Deze aardewerkdump wijst op bewoning in de directe omgeving.

Tevens werd een brede OW-georiënteerde gracht (S78) aangesneden waarin twee vullingen onderscheiden konden worden. De oudste vulling bevatte laatmiddeleeuws materiaal waaronder een vroege rood geglazuurde kom, terwijl de jongste vulling enkele geweerkeien, een 17de-eeuwse munt en rood geglazuurd aardewerk herbergde (ca. 17de – 18de eeuw). Daarnaast kwamen in de ploeglaag ook munten, gespen, knopen en loden musketkogels aan het licht voornamelijk uit de overgangsperiode van de 17de naar de 18de eeuw. Historische bronnen wijzen op conflicten in de Poperingse omgeving tijdens deze periode.

Vooraf was bekend dat het onderzoeksgebied deel uitmaakte van een groot veldhospitaal dat hier tijdens de Eerste Wereldoorlog gevestigd was. Cartografische en geschreven bronnen tonen aan dat binnen het terrein een aantal hospitaalbarakken en een toegangsweg met rondpunt aanwezig waren. Tijdens het onderzoek werden daadwerkelijk kuilen en paalsporen aangetroffen die in direct verband te brengen zijn

met de houten barakken die hier aanwezig waren. Enkele golfplaten, die als dakbedekking gebruikt werden, vertoonden inslagen van *shrapnels*, ook een bomput getuigt van de Duitse bombardementen. Een duizendtal kleine metalen voorwerpen werden aangetroffen waaronder identificatieplaatjes, insignes, knopen, munten en kogels. In enkele kuilen werd materiaal teruggevonden dat in direct verband staat met het hospitaal zoals een Iodine-ampulle, enkele medicinale flesjes en een glazen bedpan. De sporen en vondsten laten toe de gruwelen van de oorlog te reconstrueren, soms tot op persoonlijk niveau.

7. AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK

7.1. Onderzoeksmethode

Aangezien de archeologisch verwachting in hoofdzaak uit Wereldoorlog I-sporen en -relicten bestond, werd een nieuwe onderzoeksmethode uitgetest om in een korte tijd het maximale resultaat te bekomen. Materiaal uit de Wereldoorlog bevindt zich grotendeels in de ploeglaag, daardoor dient deze exhaustief onderzocht te worden met een metaaldetector alvorens af te graven naar het eerste vlak. Aangezien de ploeglaag vrij dik was, werd deze in twee stappen onderzocht: het maaiveldniveau en een tussenniveau (verdiepen naar vlak 1). Op deze wijze gingen slechts een beperkt aantal metalen voorwerpen verloren. Aanvullend werden zowel de zandbergen als de heropvullingen van de zones onderzocht. Omwille van tijdsdruk werd geopteerd om het maaiveldniveau van zone 1 in te delen in een raster van vierkanten van 4 op 4m. Het vondstmateriaal werd op deze wijze ingezameld. Zone 1 behelsde de locatie van de barakken tot net aan het rondpunt. Bedoeling was om op basis van de spreiding van de vondsten de locaties van de barakken vast te stellen, rekening houdend met enkele verplaatsingsfactoren. Indien de resultaten (zeer) positief waren kon deze onderzoeksmethode verder gebruikt worden om toe te passen op andere sites. In de meeste gevallen kan de aanwezigheid buiten de barakken vastgesteld hoewel het niet sluitend is. De vondsten die aan het licht kwamen bij het verdiepen naar het eerste vlak (zone 1) werden zonaal ingezameld per 25m te beginnen tellen aan de Winterbeek (0-25, 25-50, 50-75 en 75-100m) tot aan het rondpunt. Zone 2 werd verzameld volgens de locatie van het rondpunt en de locatie van barak 9. Indien alle metalen vondsten die aan het licht kwamen afzonderlijk met een GPS-toestel zouden opgemeten worden, lijkt een spreidingskaart meer resultaten te kunnen opleveren. Naast de locatiespreiding konden wel functionele spreidingen vastgesteld worden. Bepaalde metalen voorwerpen met een welbepaalde functie kwamen aan het licht op de locatie waar ze verwacht werden. Het meest opvallende hierbij zijn de jerrycandoppen die hoofdzakelijk aan het rondpunt en de toegangsweg aan het licht kwamen. Deze doppen dienden als afsluiting voor bidons met brandstof die gebruikt werden door camions.

Naast het belang van metaaldetectie is het uitermate belangrijk om het eerste archeologische niveau aan te leggen net onder de ploeglaag. Op dit niveau komen de Wereldoorlog I sporen aan het licht. Indien direct dieper naar het moederboderniveau zou gegraven worden, zouden deze sporen weggegraven worden, op een paar dieper liggende kuilen na.

Ook kan het belangrijk zijn om het maaiveldniveau te onderzoeken met een dieptezoeker. Dit leverde in Lyssenthoek een aantal signalen op centraal in het onderzoeksgebied. Bij het afgraven werd hierbij rekening gehouden. Het bleek te gaan om de grote golfplaten die aanwezig waren in de kuilen S17, S18, S19, S21, S22 en S23. In tweede instantie kan en werd overgegaan tot de aanleg naar het moederbodemniveau waarbij oudere sporen en structuren aan het licht kwamen.

Bovenstaande geeft aan dat de toegepaste methode zeer zeker zijn nut heeft voor dergelijke sites. Hopelijk wordt deze methodiek toegepast bij toekomstige onderzoeken van gelijkaardige sites.

7.2. Onderzoeksresultaten

Het archeologisch onderzoek leverde vondsten en sporen op uit diverse perioden. Enkele boomvallen bevatten silexmateriaal en werden gedeeltelijk of volledig ingeschept en uitgezeefd. Het zeefresidu werd reeds bekeken en gesorteerd waarbij de kleine silexfragmenten of chips apart bijgehouden werden. Deze resultaten werden in een artikel gegoten en gepubliceerd in de *Notae Praehistoricae* Nr 31/2011. De resultaten kunnen verder gebruikt worden in een grondige studie over het silexmateriaal (spreiding/periodisering/...) in de omgeving van de Vleterbeek.

Van het greppelsysteem uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode werden diverse stalen genomen die kunnen dienen voor een C14-datering of voor pollenanalyses. Hierdoor kan de vooropgestelde datering gecontroleerd worden en kan het lokale toenmalige milieu gereconstrueerd worden. De aardewerkdump in de gracht S55 werd exhaustief onderzocht, waarbij de resultaten gepubliceerd werden in *Lunula* XX/2012. Sporen en vondsten uit deze periode werden menig keer vastgesteld, telkens in de nabijheid van de Vleterbeek.

Het WOI onderzoek spitste zich toe op een deel van een hospitaal, meer bepaald het grote veldhospitaal van Lyssenthoek. Een dergelijk onderzoek is nooit eerder uitgevoerd in Vlaanderen en kan daardoor gebruikt worden als referentie voor toekomstige gelijkaardige opgravingen. Niet enkel de onderzoeksmethode is van belang ook de benadering van het vondstmateriaal. Hoewel grote afvalcontexten ontbraken, leverden de diverse grondsporen genoeg vondsten op om een beeld te krijgen op de werking van een hospitaal. Paalsporen gaven aanwijzingen voor de locatie van de barakken. Gekoppeld aan de luchtfotografische bronnen kon de ruimtelijke indeling volledig waarheidsgetrouw gereconstrueerd worden.

8. SYNTHESE

In het kader van de bouw van een onbemand informatiecentrum ter herdenking van de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog op de Lyssenthoekbegraafplaats, gelegen langsheen de Boescheepseweg te Poperinge (provincie West-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv tussen 27 mei en 8 juli 2011 een opgraving uit op een terrein van ca. 0,4ha, vlak naast het kerkhof. Het onderzoek gebeurde in opdracht van en werd gefinancierd door de bouwheer, de stad Poperinge, en volgens de bijzondere voorwaarden opgesteld door Onroerend Erfgoed en Archeo7. Jan Decorte van Archeo7 stond in voor de wetenschappelijke begeleiding van het onderzoek. Vooraf was bekend dat het onderzoeksgebied deel uitmaakte van een groot veldhospitaal dat hier tijdens de Eerste Wereldoorlog gevestigd was. Cartografische en geschreven bronnen tonen aan dat binnen het terrein een aantal hospitaalbarakken en een toegangsweg met rondpunt aanwezig waren.

De uitgevoerde opgraving betekende een primeur in het archeologisch onderzoek van hospitaalsites uit de Eerste Wereldoorlog. Het is immers voor de eerste maal dat een deel van een hospitaal archeologisch onderzocht werd. Hiertoe werd een nieuwe onderzoeksmethode met ondermeer uitgebreide metaaldetectie uitgetest, die heel wat resultaat opleverde maar bij het onderzoek van gelijkaardige sites in de toekomst zeker nog kan en moet verfijnd en geoptimaliseerd worden.

Bij de opgraving werden in enkele boomvallen silexen artefacten aangetroffen, die op basis van de gebruikte silextechniek en de grondstof kunnen gedateerd worden in het epi-paleolithicum (ca. 13000 – 9600 v. C.). De vondsten wijzen op een vroege aanwezigheid van de mens in de omgeving van Poperinge, meerbepaald in de buurt van Winter- en Vleterbeek. Ook kon een grachtenstelsel uit de late IJzertijd of vroeg-Romeinse periode vastgesteld worden. Waarschijnlijk behoort dit toe aan een zogenaamde ‘Ferme Indigène’, een omgracht erf met een hoofdgebouw en bijgebouwtjes. Het onderzochte terrein leverde echter geen bewoningssporen op, maar vermoedelijk moeten deze in de directe omgeving aanwezig zijn. In de gracht werd een lokale aardewerkdump vastgesteld met een twintigtal individuen te dateren tussen 150 v. C en 50/60 n. C.

Tevens werd een brede OW-georiënteerde gracht (S78) aangesneden waarin twee vullingen onderscheiden konden worden. De oudste vulling bevatte laatmiddeleeuws materiaal, terwijl de jongste vulling enkele geweerkeien, een 17de-eeuwse munt en rood geglazuurd aardewerk herbergde (ca. 17de – 18de eeuw). Daarnaast kwamen in de

ploeglaag ook munten, gespen, knopen en loden musketkogels aan het licht voornamelijk uit de overgangsperiode van de 17de naar de 18de eeuw. Historische bronnen wijzen op conflicten in de Poperingse omgeving tijdens deze periode.

De nadruk van de opgraving lag natuurlijk op de restanten van de hospitaalsite uit de Eerste Wereldoorlog. Tijdens het onderzoek werden daadwerkelijk kuilen en paalsporen aangetroffen die in direct verband te brengen zijn met de houten barakken die hier aanwezig waren. Enkele golfplaten, die als dakbedekking gebruikt werden, vertoonden inslagen van *schrapnels*, ook een bomput getuigt van de Duitse bombardementen. Een duizendtal kleine metalen voorwerpen werd aangetroffen, waaronder identificatieplaatjes, insignes, knopen, munten en kogels. Deze geven elk op hun specifieke manier bijzondere informatie over de soldaten en het verplegend personeel dat hier verbleef. In enkele kuilen werd materiaal teruggevonden dat in direct verband staat met de dagelijkse gang van zaken in het hospitaal. Het onderzoek levert een bijzondere kijk op een ingrijpend deelaspect van de Eerste Wereldoorlog, dat zich direct in het bodemarchief en het vondstenmateriaal reflecteert.

9. LITERATUUR

- Internet:

- <http://cai.erfgoed.net>
- <http://geo-vlaanderen.agiv.be>
- <http://recherches-archives.herault.fr/archives/>
- <http://www.coinarchives.com>
- <http://www.forumeerstewereldoorlog.nl>
- <http://www.lijssenthoek.be/>
- <http://www.netmarshall.co.uk/>
- <http://www.priceminister.com>
- <http://www.sparkmuseum.com/LIGHTING.HTM>
- <http://www.vcbio.science.ru.nl/virtuallessons/leaf/dicot/>
- Google Earth 2011

- Literatuur:

- Adriaen, J., Denaegel, J. e.a. 1990: Poperinge Ondersteboven. Archeologische vondsten van de prehistorie tot de 19de eeuw. Tentoonstelling van 4 augustus tot 9 september 1990. Katalogus.
- Bauwens-Lesenne, M. 1963: Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Westvlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen), in: Oudheidkundige Repertoria, IV, Brussel. p. 100.
- Bouckaert, K., Bracke, M., Medinilla, A., Verwerft, D. 2009: Archeologisch onderzoek, Reningelst – Kriekstraat, 2000 jaar bewoning aan de Kriekstraat in Reningelst. Definitieve rapportage van de bekomen resultaten, AS-Rapportage 2009-25.
- Bracke, M. 2011: Archeologische opgraving Eco-Golfterrein “Hof Ter Hille” Koksijde (prov. West-Vlaanderen). Bijlage interimrapport – juli 2011. Een blik op het leven achter het front tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) ‘Nonnenhof’.
- Bracke, M. 2011: Steentijdvondsten langsheen de Winter- en Vleterbeek te Poperinge-Boescheepseweg (Lijssenthoek), in: Notae Praehistoricae 31/2011. Arlon. pp. 253-257.
- Bracke, M. 2012: Een grachtenstelsel met lokale dumpzone uit de late ijzertijd/vroeg-Romeinse periode te Poperinge-Boescheepseweg/Lijssenthoek (West-Vlaanderen), in: Lunula XX/2012. Namen. pp. 195-200.

- Bradt, T., Roelens, F., Vanhoutte, C., Bracke, M. en Acke, B. 2012 (a): Archeologisch vooronderzoek te Watou-Douveweg (prov. West-Vlaanderen). Rapport in voorbereiding.
- Bradt, T., Roelens, F., Vanhoutte, C., Bracke, M. en Acke, B. 2012 (b): Archeologisch vooronderzoek te Poperinge-Diepemeers (prov. West-Vlaanderen). Rapport in voorbereiding.
- Breuer, J. 1939: Poperingen (W.-Vl.), in: Archeologie, 1939/1, p. 8.
- De Clercq, W. 2000: Aalter – Noodonderzoek bij de aanleg van de industriezone Aalter-Langevoorde. Fase 1 – opvolging wegeniswerken. In: Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium, Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1999. Gent, pp. 130-132.
- De Clercq, W. en Mortier, S. 2000: Aalter – Industrierrein Langevoorde: Grootschalige noodarcheologie. Onderzoek van een meerperiodenvindplaats. In: Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium, Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2000. Gent, pp. 197-202.
- Delepiere, L. en Huys, M. 1989: Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Inventaris van het cultuurbezit in België, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Ieper, Kanton Poperinge 11n2. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Turnhout, 555 pp.
- Demey, D., Ryssaert, C. en Van Couwenberghe, B. 2011: Archeologisch vooronderzoek Poperinge bedrijventerrein Sappenleen. Rapport in voorbereiding.
- De Mey, J. en Pauwels, G. 1990: De munten van België, 23ste herwerkte uitgave. Wetteren.
- Demeyere, F. 2010: Sappenleen (Poperinge). Rapport historisch vooronderzoek.
- Depoorter, C. Aan de Schreve: Militair hospitaal bij kerkhof Remy 1915-1916, Poperinge.
- Despriet, Ph. 1977: Poperinge-Abeele (W.-Vl.) in: Archeologie 1977/2, p. 76.
- Devriendt, H. en Termote, J. 1988: Romeinse nederzettingssporen te Roesbrugge-Haringe (gem. Poperinge), in Westvlaamse Archaeologica, 4, 1, pp. 2-8.
- Hasquin, H. 1980: Gemeenten van België, geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek. Gemeentekrediet van België, La Renaissance du Livre, Brussel, 1387 pp.
- Heyvaert, B., Bracke, M. en Acke, B. 2011: Archeologisch onderzoek Sint-Jansstraat – Poperinge (prov. West-Vlaanderen). Basisrapport.

- Leman-Delerville, G. en Van Doorselaer, A. 1993: Over Kelten en Belgen. De heuvels in de periode van de metaaltijden. In: Kemmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse heuvels. Westvlaamse Archaeologica, jg. 9, afl. 2, pp. 39-59.
- Putman, R., Soenen, M., Tieghem, G. 1993: De prehistorie. In: Kemmel-Cassel. De vroegste bewoningsgeschiedenis van de Vlaamse heuvels. Westvlaamse Archaeologica, jg. 9, afl. 2, pp. 25-38.
- Termote, J. en Vanacker, R. 1992: Archaeologica uit de prehistorie, metaaltijden en Romeinse periode in en langs de Heidebeek in Roesbrugge-Haringe (gem. Poperinge), in Westvlaamse Archaeologica, 8, 2, pp. 46-52.
- Tillie, W. 1987: De kroniek van Groot-Poperinge. Davidsfonds, Poperinge, 246 pp.
- Trommelmans, R. en Acke, B. 2010: Archeologische opgraving Grote Markt Poperinge (prov. West-Vlaanderen). Tussenrapport – september 2010.
- Vangheluwe, H. 1998: Geografische aspecten van sites met walgracht in de omgeving van Ieper (Licentiaatsthesis Ugent), Gent.
- Warmenbol, E. 1989: Pioniers van de Westvlaamse archeologie (2): Georges Hasse (1880-1956), vorser en verzamelaar, in Westvlaamse Archaeologica, 5, 3, p. 88-93.
- Zeebroek, I. e.a. 2010: Een 18de-eeuwse wraksite op de Buiten Ratelzandbank (Belgische territoriale wateren) (1): multidisciplinair onderzoek van het vondstenmateriaal. In: Relicta 6 (2010). pp. 237-327.

10. BIJLAGEN

- Bijlage 1 – Overzichtsplan
- Bijlage 2 - Sporen met Epi-paleolithisch materiaal
- Bijlage 3 - Sporen uit de late ijzertijd - vroeg Romeinse periode
- Bijlage 4 - Laat- en postmiddeleeuwse sporen
- Bijlage 5 - Verspreiding 17de-18de-eeuwse vondsten
- Bijlage 6 - WOI-sporen
- Bijlage 7 - WOI-sporen en locatie van de barakken
- Bijlage 8 – Coupes
- Bijlage 9 - Verspreiding relictten Duitse bombardementen
- Bijlage 10 - Indeling maaiveldniveau
- Bijlage 11 - Indeling verdieping naar vlak 1
- Bijlage 12 - Zonale indeling
- Bijlage 13 - Verspreiding naamplaatjes
- Bijlage 14 - Verspreiding munitie
- Bijlage 15 - Verspreiding munten WOI per nationaliteit
- Bijlage 16 - Verspreiding insignes
- Bijlage 17 - Verspreiding knopen per nationaliteit

Archeologisch
onderzoek
Poperinge-
Lyssenthoek
2011

Bijlage 1:
Overzichtsplan

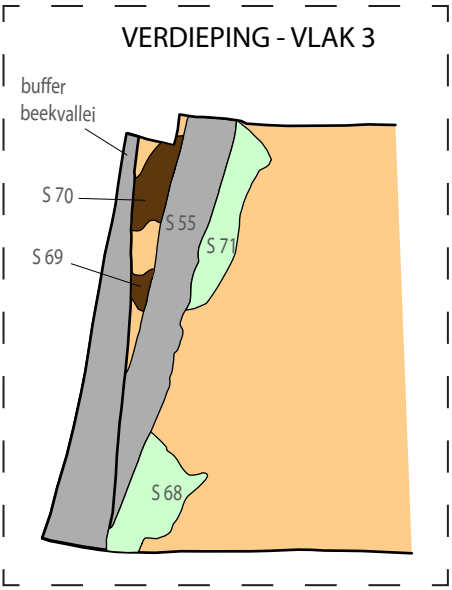
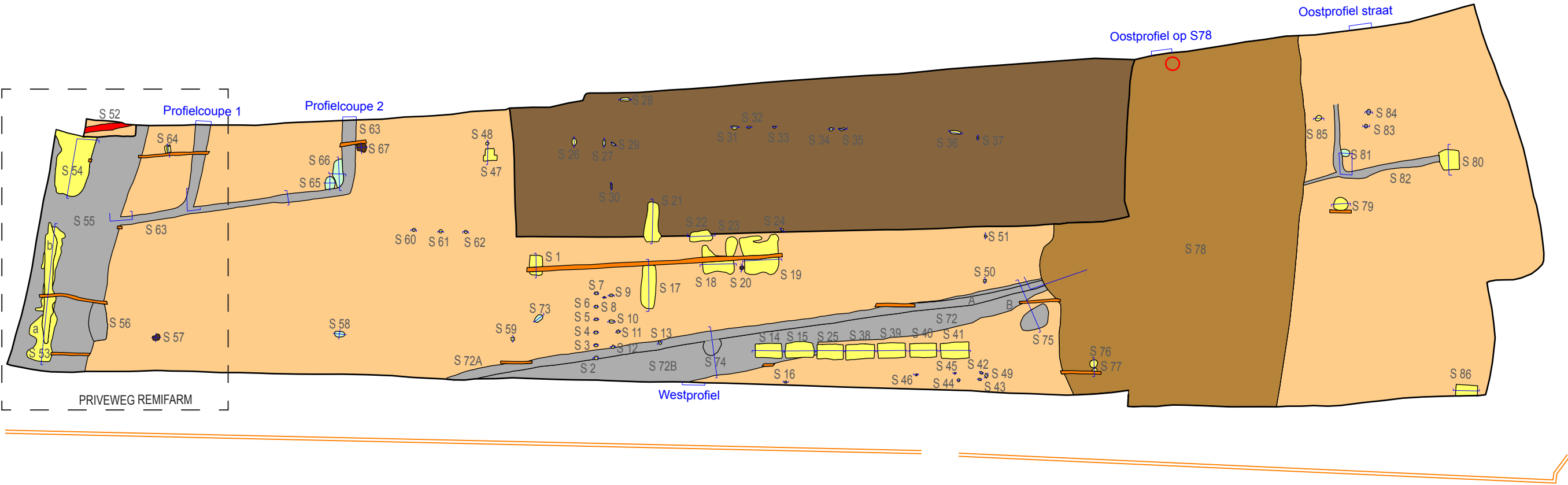
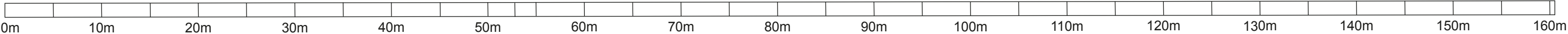
- Natuurlijke sporen met Epi-paleolithisch materiaal
- Late ijzertijd / vroeg Romeins
- Laat/post-middeleeuws
- WOI
- Recent

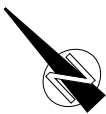
- Natuurlijk
- Onbepaalde datering
- Verstoringen
- Moederbodem
- B-horizont

- Bomput 19 maart 1918
- Kerkhofmuur

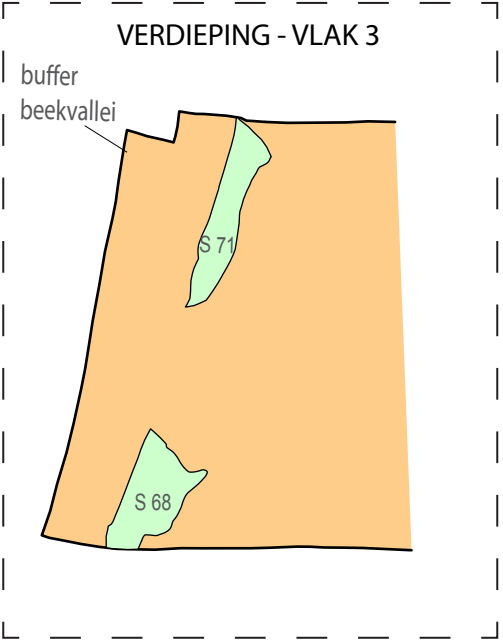
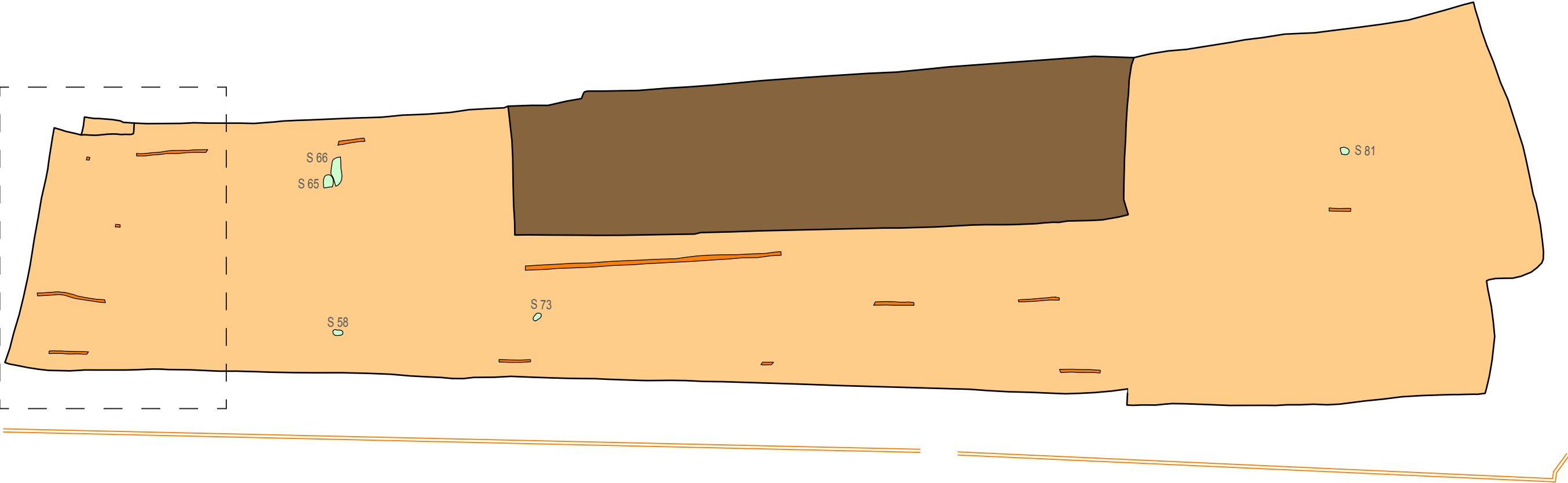
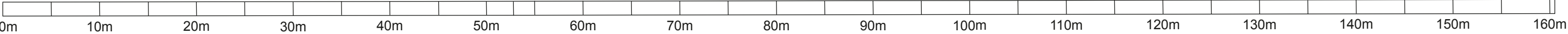
Verg.nr. 2011/188

Monument
Vandekerckhove

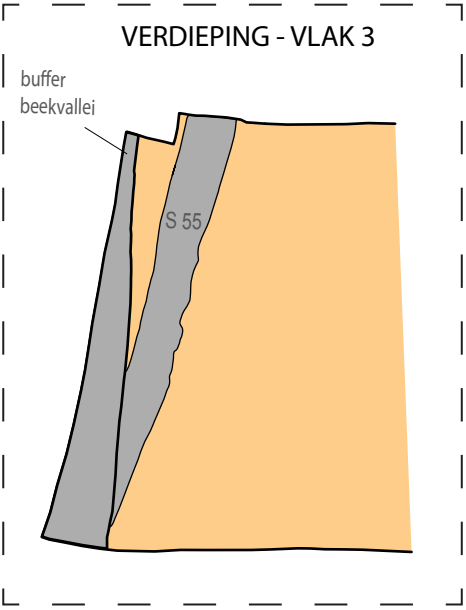
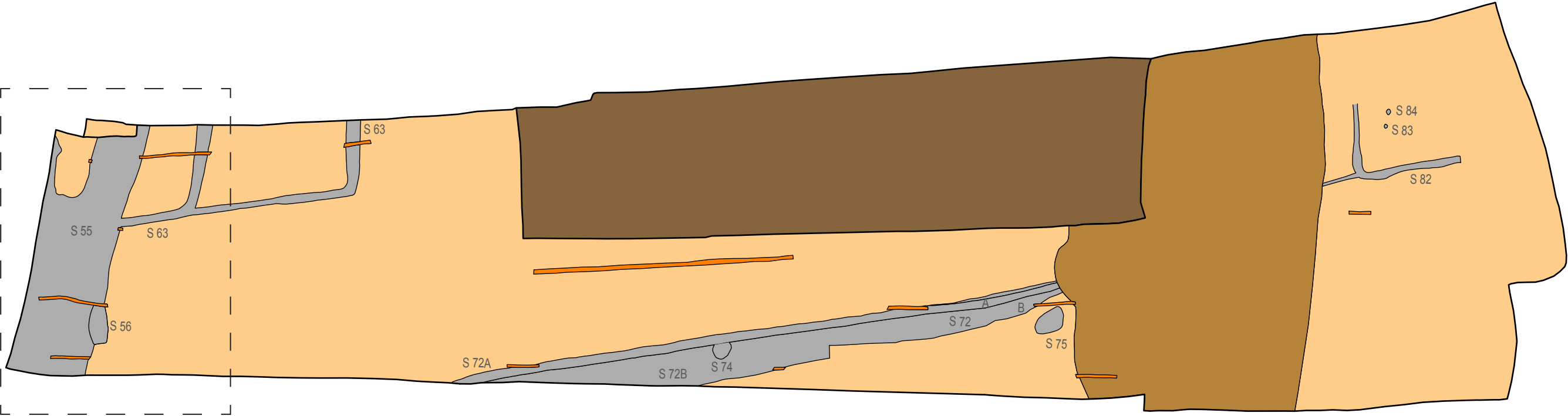
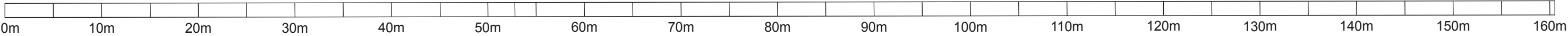

- Natuurlijke sporen met Epi-paleolithisch materiaal
- Verstoringen
- Moederbodem
- B-horizont
- Kerkhofmuur

- Late ijzertijd /
vroeg Romeins
- Laat-/postmiddeleeuwse
gracht
- Verstoringsen
- Moederbodem
- B-horizont
- Kerkhofmuur

Archeologisch
onderzoek
Poperinge-
Lyssenthoek
2011

Bijlage 4: Laat-/postmiddeleeuwse sporen

Laat-/postmiddeleeuwse sporen

 Verstoringen

Moederbodem

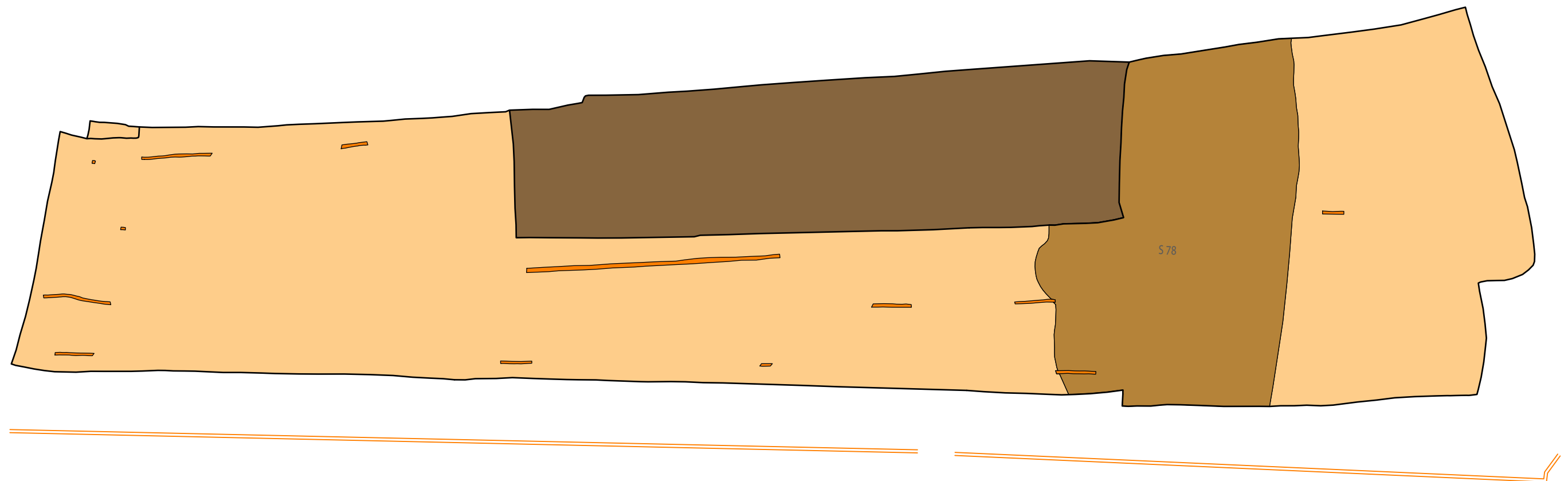
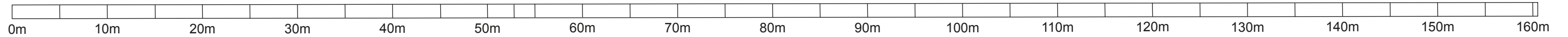
 B-horizont

== Kerkhofmuur

Verg.nr. 2011/188

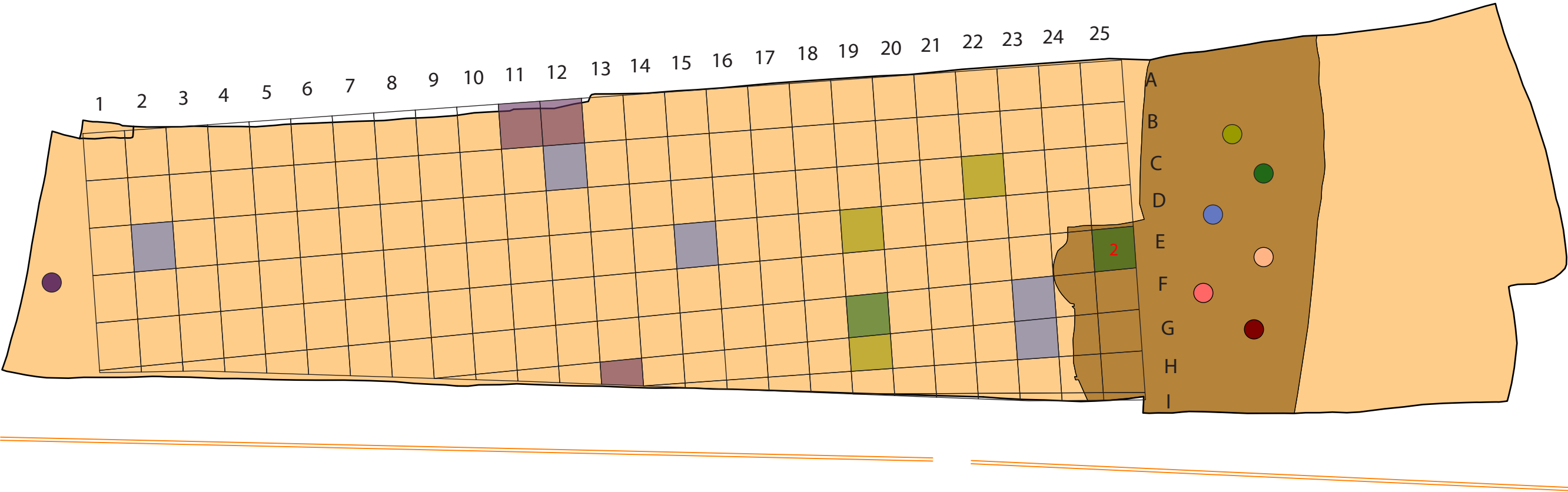
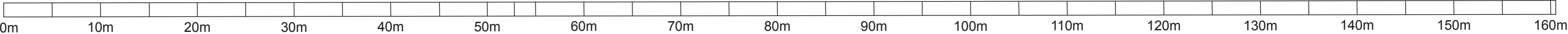
Monument

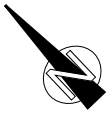
Vandekerckhove

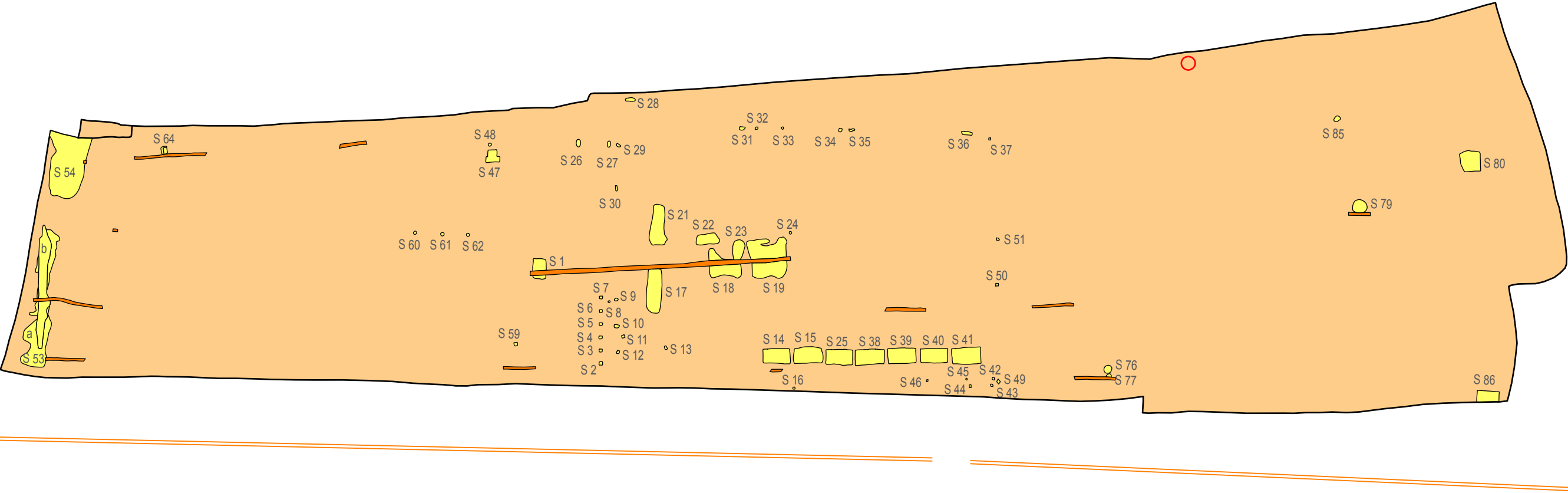
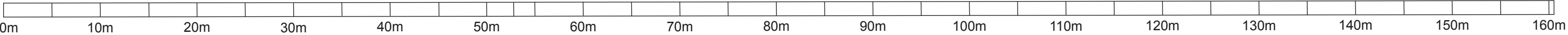

Locatie pistoletkogel	Locatie pistoletkogel	Locatie Britse geweerlei
Locatie musketkogel	Locatie musketkogel	Locatie Franse geweerlei
Locatie munt	Locatie munt	Kerkhofmuur
Locatie gesp	Locatie gesp	Moederbodem
Aantal vondsten	Locatie belletje	Gracht

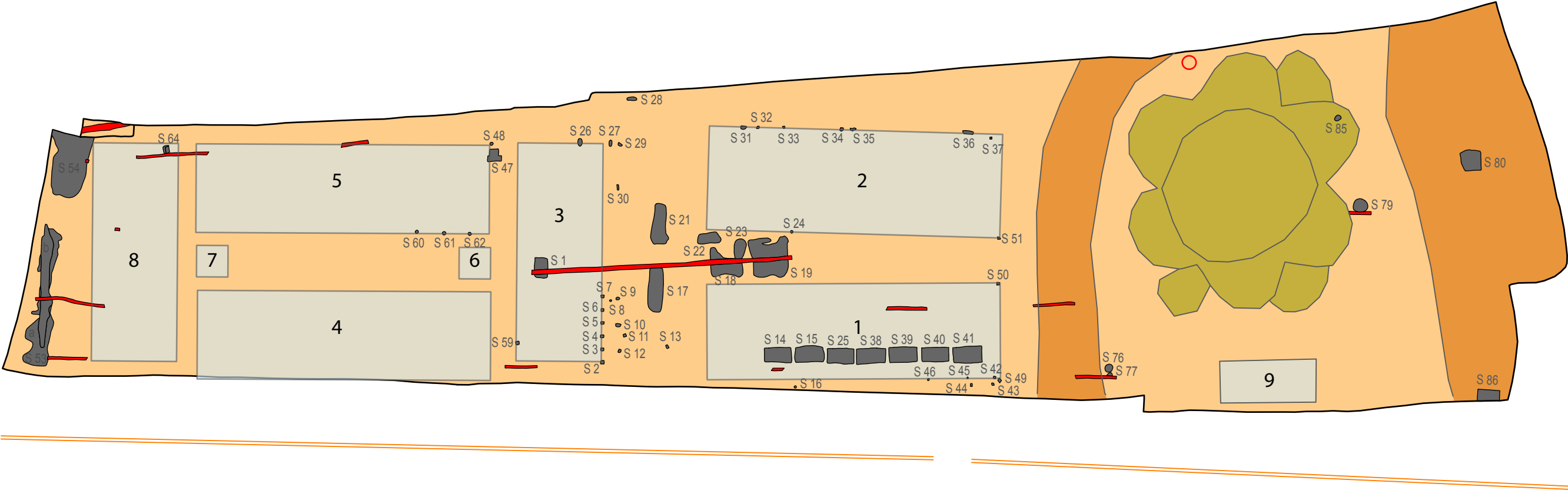
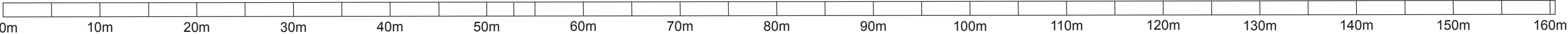

- WOI
- Verstoringsen
- Bomput 19 maart 1918
- Eerste vlak
- Kerkhofmuur

Sporen uit WOI	Bomput 19 maart 1918
Verstoringen	Eerste vlak
Locatie van barakken uit WOI	Kerkhofmuur
Locatie van wegen uit WOI	
Locatie van rond punt uit WOI	

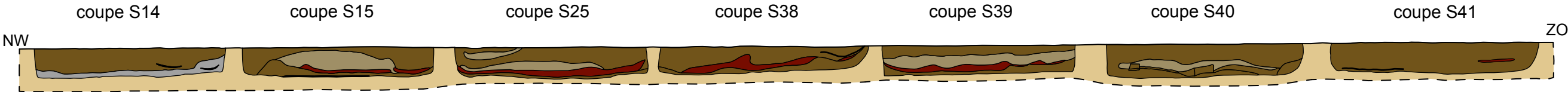
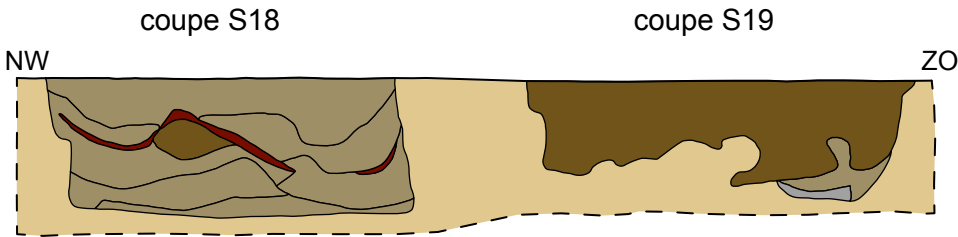
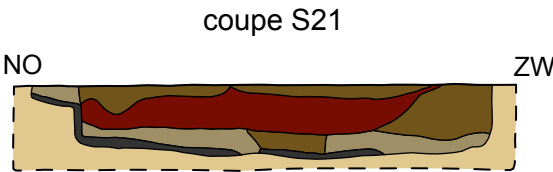
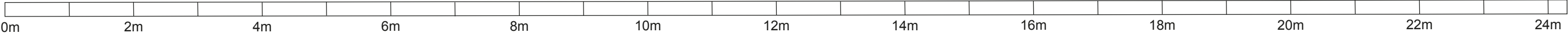
Archeologisch
onderzoek
Poperinge-
Lyssenthoek
2011

Bijlage 8: Coupes

- Grijsbruine zandleem
- Versmeten moederbodem
- Laag met ijzerafval
- Brandlaag
- Grijze zandleem
- Pekbandje
- Moederbodem

Verg.nr. 2011/188

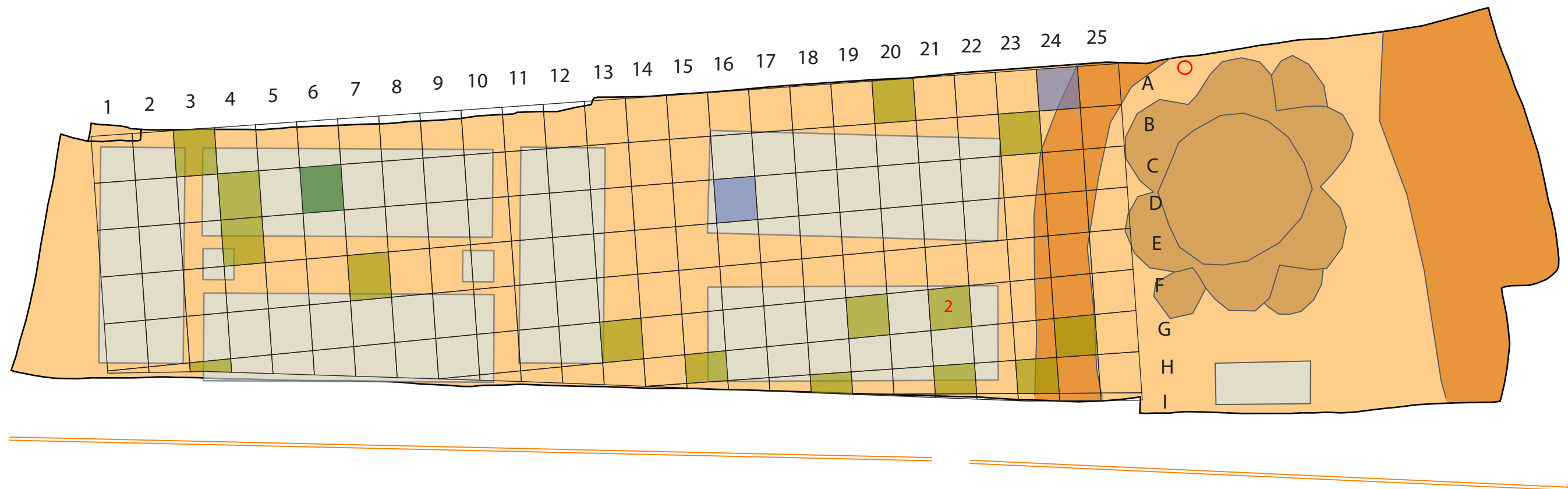
Monument
Vandekerckhove

Locatie van kartetskogels	Locatie van wegen uit WOI
Locatie van fragment obuskop	Locatie van rond punt uit WOI
Locatie van drijfbandfragment	Bomput 19 maart 1918
Aantal kartetskogels	Ploeglaag
Locatie van barakken uit WOI	Kerkhofmuur

0m 10m 20m 30m 40m 50m 60m 70m 80m 90m 100m 110m 120m 130m 140m 150m 160m

Archeologisch
onderzoek
Poperinge-
Lyssenthoek
2011

Bijlage 10:
Indeling maaiveldniveau

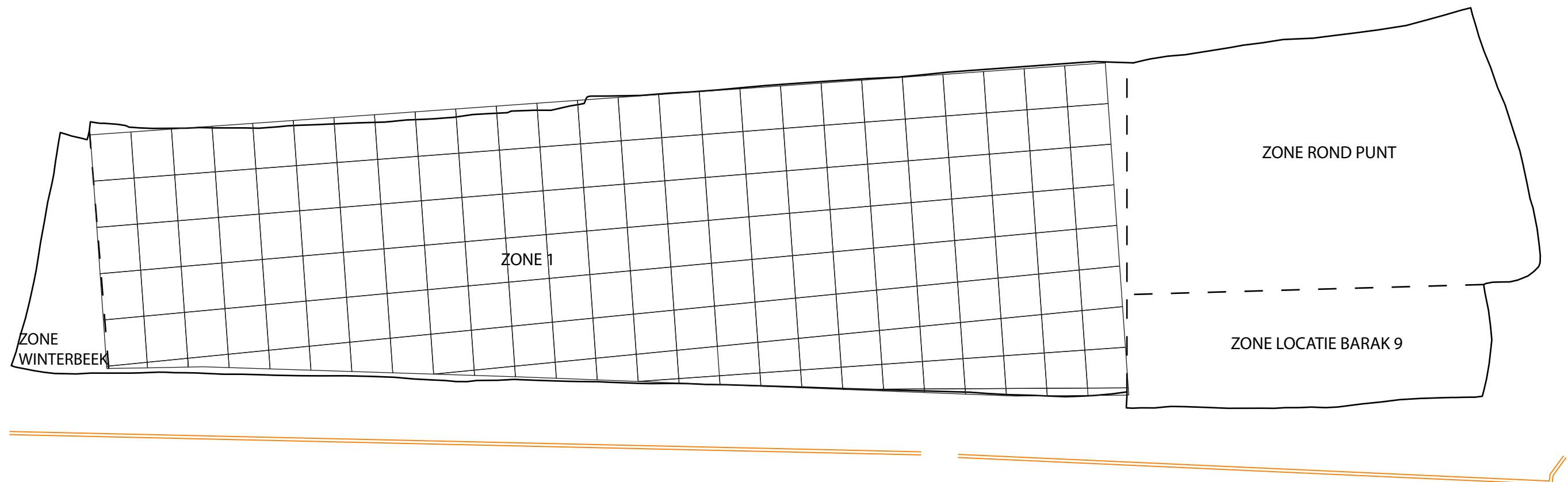
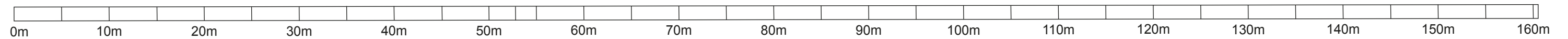
-- -- Scheiding zones

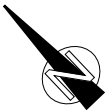
□ Rand uitgraving

— — Kerkhofmuur

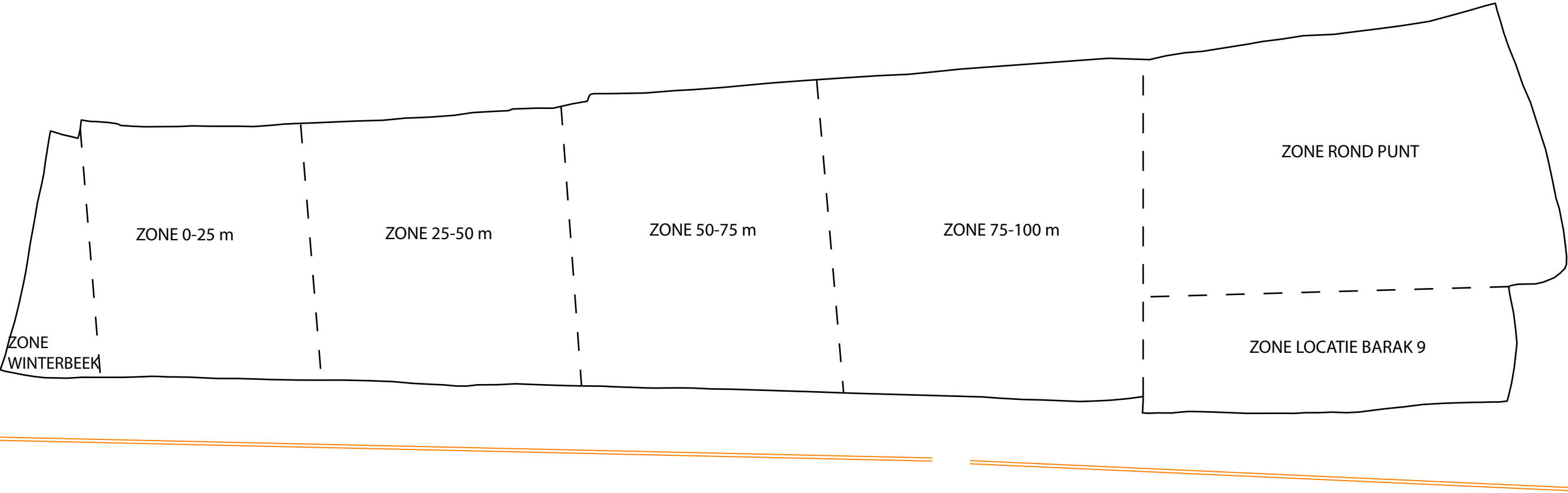
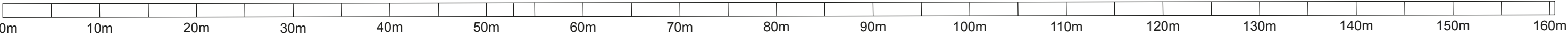
Verg.nr. 2011/188

Monument
Vandekerckhove

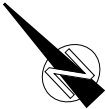
- Scheiding zones
- Rand uitgraving
- Kerkhofmuur

Archeologisch
onderzoek
Poperinge-
Lyssenthoek
2011

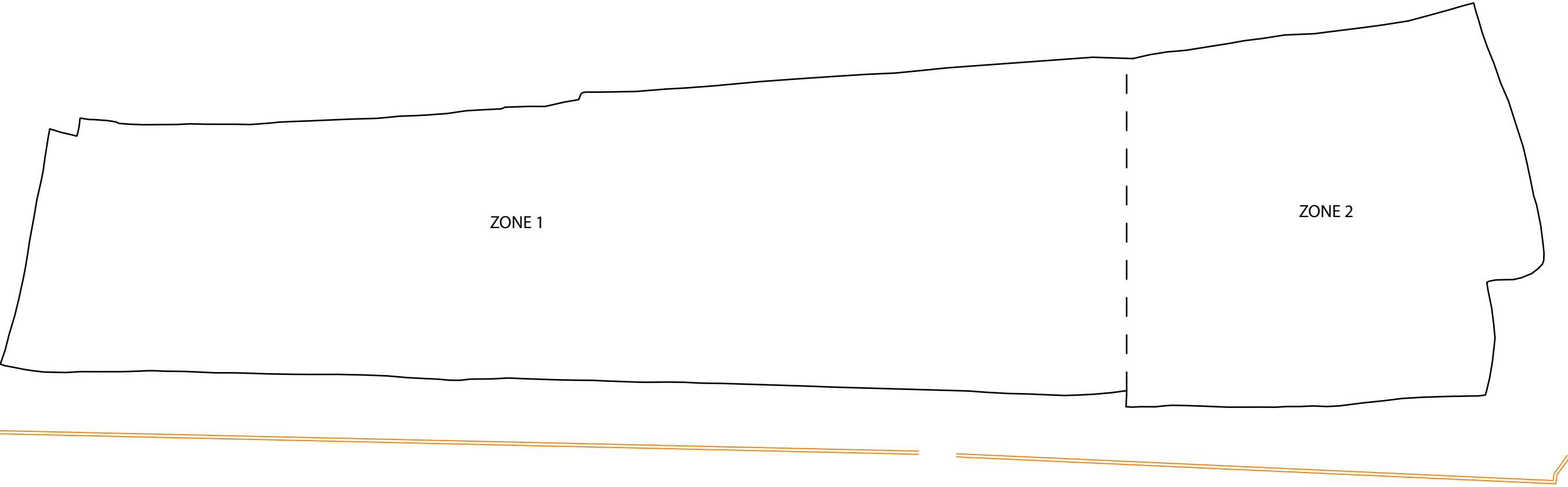
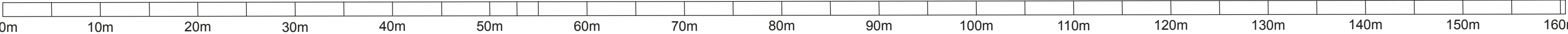
Bijlage 12:
Zonale indeling

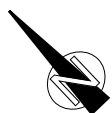

- Scheiding zones
- Rand uitgraving
- Kerkhofmuur

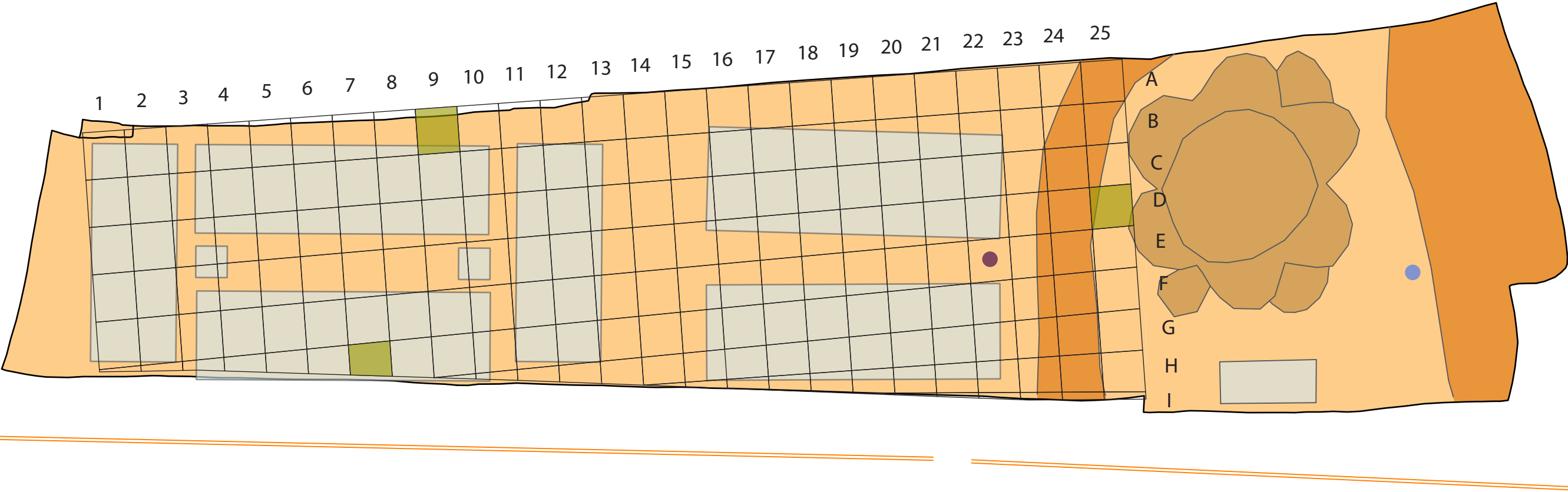
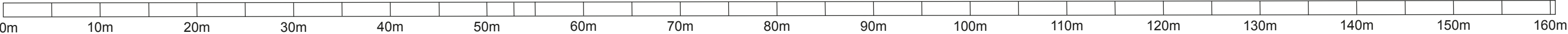
Verg.nr. 2011/188

Monument
Vandekerckhove

Locatie van Britse naamplaatjes	Locatie van rond punt uit WOI
Locatie van Brits naamplaatje bij verdiepen naar vlak 1 (75-100m)	Ploeglaag
Locatie van Frans naamplaatje	Kerkhofmuur
Locatie van barakken uit WOI	
Locatie van wegen uit WOI	

Locatie kogel Lee Enfield (Brits)

Locatie kogel Lebel of Berthier (Frans)

Locatie kogel Webley (Brits)

Locatie Duitse kogel

2 Aantal kogels

Locatie van barakken uit WOI

Locatie van wegen uit WOI

Locatie van rond punt uit WOI

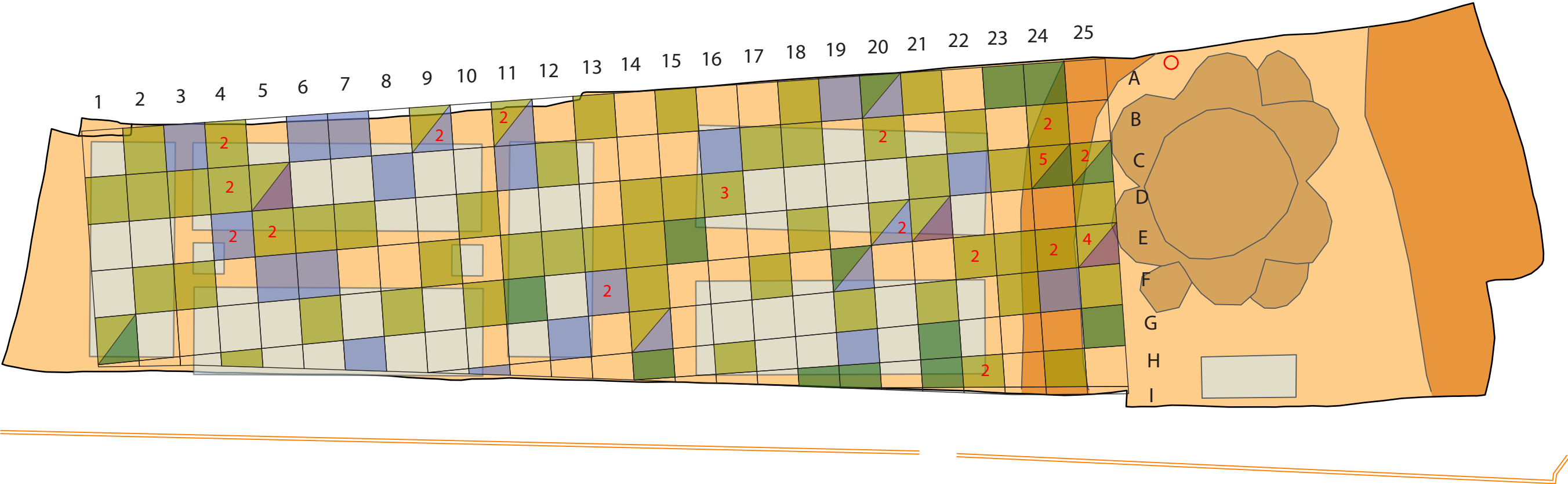
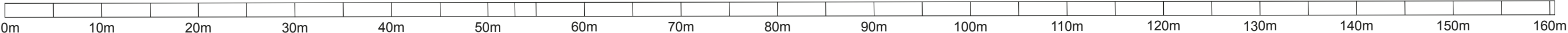
Bomput 19 maart 1918

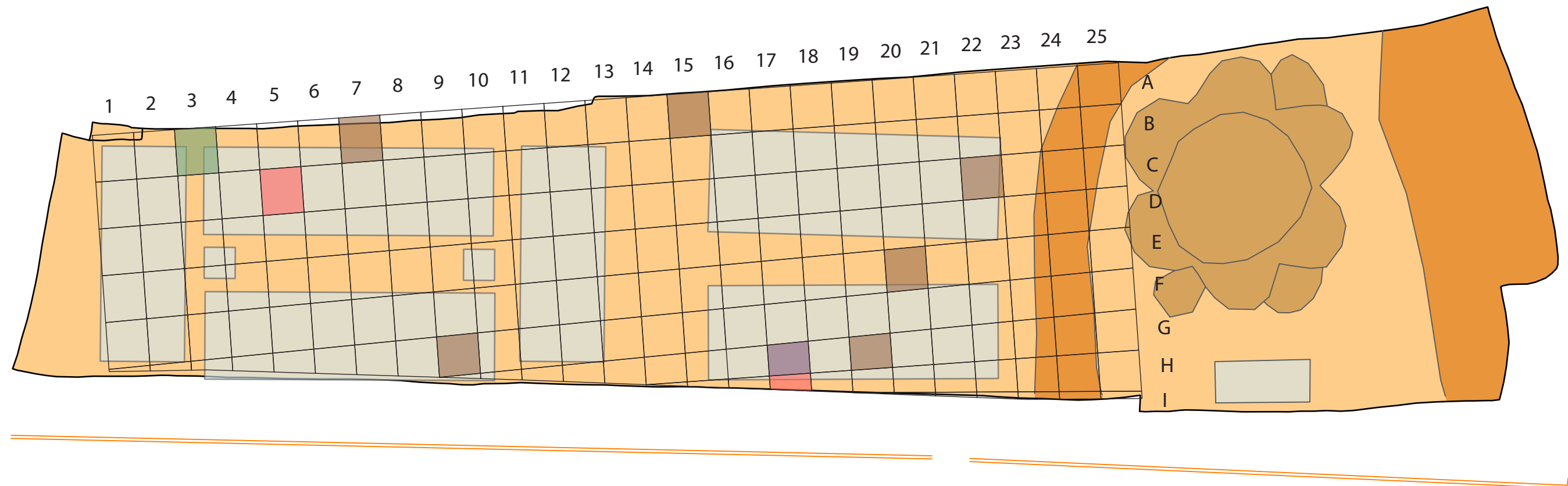
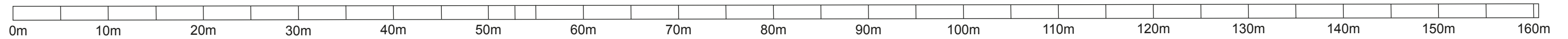
Ploeglaag

Kerkhofmuur

Verg.nr. 2011/188

Monument
Vandekerckhove

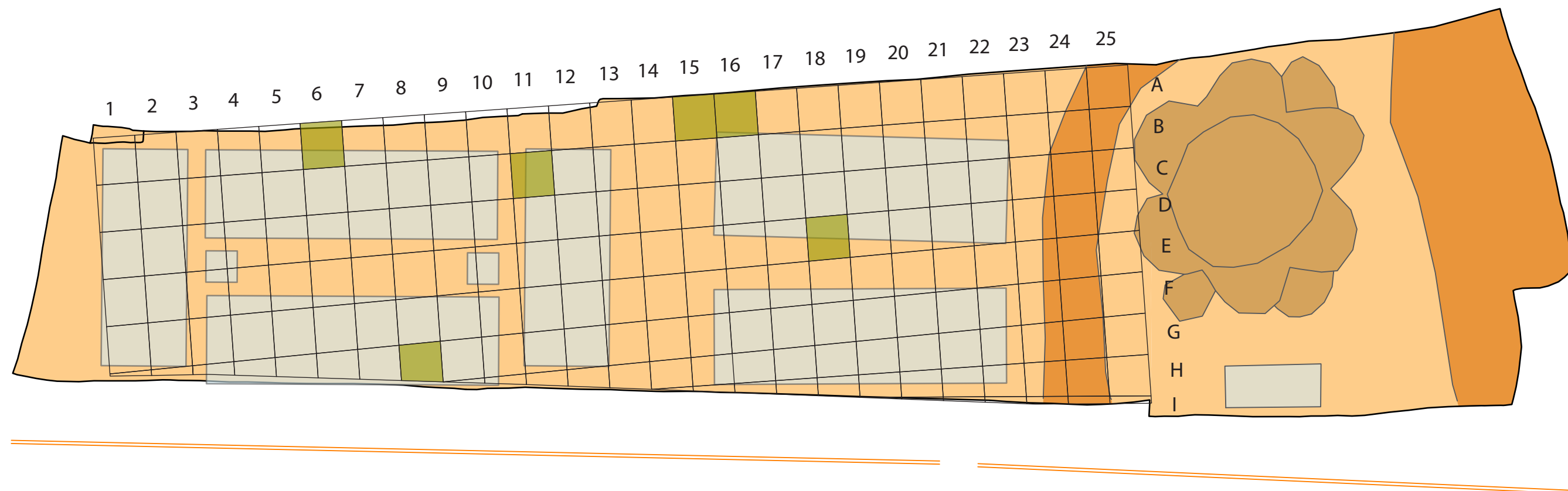
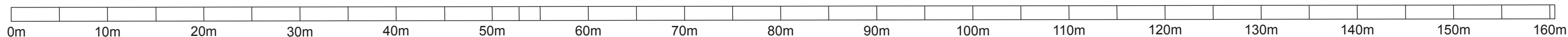

Locatie Britse insignes	Kerkhofmuur
Locatie van barakken uit WOI	
Locatie van wegen uit WOI	
Locatie van rond punt uit WOI	
Ploeglaag	

Locatie van Britse knoop	Locatie van wegen uit WOI
Locatie van Franse knoop	Locatie van rond punt uit WOI
Locatie van onbepaalde knoop	Ploeglaag
Aantal knopen	Kerkhofmuur
Locatie van barakken uit WOI	

